

DISPUTATIONEN HÁROM VITAIRAT

II. LUTHERREL TALÁLKOZUNK



A REFORMÁCIÓ 500. ÉVFORDULÓJÁRA

Pápa
2011

*Németről magyarra Varga-Gedő Kinga fordította.
A fordítást Bognár Viktória és Weltler Gábor lektorálta.
A megemlékező zárszót Herkovics Katalin fordította németre.*

A könyv Weltler Sándor magánkiadása.
Nyomdai munkák: Pápai Nyomda Kft.



*Nem halok meg, hanem élek,
és hirdetem az Úr tetteit!*

Die Heidelberger Thesen Martin Luthers vom 18.4.1518

Vortrag von Herrn Pfarrer Ödön Weltler, Budapest, 1986

Zu den vergessenen Thesen Martin Luthers gehören die sogenannten Heidelberger Thesen, der Zahl nach 28. Jene 95, welche der Reformator an die Tür der Schloßkirche zu Wittenberg schlug, sind an der „Thesentür“ an der Nordseite der Schloßkirche zu lesen, etliche dieser werden bis heute noch zitiert, z. B. „Unser Herr und Meister Jesus Christus hat mit seinem Wort ‚tut Buße usw.‘ gewollt, dass das ganze Leben der Gläubigen nichts als Buße sein soll“ (These 1). Oder: „Der wahre Schatz der Kirche ist das hochheilige Evangelium der Ehre und Gnade Gottes“ (These 62). Dagegen werden die Heidelberger Thesen kaum erwähnt, selbst im Lutherjahr nur selten. Die Behauptung: die 95 machten Luther berüchtigt, durch die 28 Heidelberger wurde er berühmt, stimmt zwar nicht, doch das lässt sich kaum leugnen: der theologische Wert übertrifft ohne Zweifel den der 95 Thesen. Wobei freilich nicht vergessen werden darf, das Ziel des Reformators war in beiden Fällen verschieden. Die einen galten als Kampfschrift gegen Missbräuche in der Kirche, sie wurden an die Tür der Kirche geheftet, die Heidelberger Thesen waren für Fachleute, Theologen, geschrieben, und zwar innerhalb des eigenen Ordens. Die zentrale Frage ist hier nicht die des Ablasses, sondern die des Verhältnisses Gottes zum Menschen. Luther greift hier nicht falsche Kirchenordnungen, sondern die Theologie der Kirche an. Der Zusammenhang zwischen Theologie und Kirche wird in diesen behandelt. Luther bemüht sich, der falschen und unklaren mittelalterlichen Theologie gegenüber Paulus und Augustinus hörbar zu machen.

Es galt für Luther als Auszeichnung, dass er die Thesen nicht nur verfassen, sondern auch die damit verbundene Disputation leiten durfte, stand er doch bereits im Feuer heftiger Angriffe, welche nach der Veröffentlichung der 95 Thesen immer häufiger und heftiger wurden. Trotzdem, und dahinter steht abermals Staupitz, der Ordensvikar, eröffnet Bruder Martin die Disputation, in welcher es zwar keine Gegner, doch einen Verteidiger gab, den jungen Ordensbruder Leonhard Beyer, und eine große Schar von Zuhörern.

Luther Márton Heidelbergi tézisei – 1518. április 18.

Weltler Ödön lelkész előadása, Budapest, 1986

Luther Márton elfeledett írásai közé tartoznak az ún. Heidelbergi tézisek, melyet 28 pontban fogalmazott meg. Az a 95, melyet a reformátor a wittenbergi vártemplom kapujára tűzött ki, a vártemplom északi részének „Tétel-kapuján“ olvasható. Néhányat ezek közül a mai napig idéznek még, pl. „Amikor a mi Urunk és Mesterünk, Jézus Krisztus azt mondta: 'Térjetelek meg!' stb. – azt akarta, hogy a hívők egész élete naponkénti bűnbánat legyen“ (1. tétel). Vagy: „Az egyház igazi kincse Isten dicsőségének és kegyelmének szent evangéliuma” (62. tétel). Ezzel szemben a Heidelbergi téziseit alig említik, még a Luther-évben is csak ritkán.* Nem helyénvaló ugyan a megállapítás, miszerint Luthert a 95 tétel hírhedtté tette, viszont a Heidelbergi tézisek révén vált híressé, mégis aligha tagadható, hogy ez utóbbi teológiai értéke kétségtelenül felülmúlja a 95 tételét. Eközben természetesen azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a reformátor célja mindkét esetben különböző volt. Azok a tételek, amelyeket a templom kapujára szögezt ki, vitairatnak minősültek az egyházban tapasztalható visszaélésekkel szemben, míg a Heidelbergi tézisek szakemberek, teológusok részére íródtak, éspedig saját rendjén belül. Itt a központi kérdés nem a búcsú, hanem az Isten emberhez való viszonya. Ezúttal Luther nem az egyház téves gyakorlatát, hanem teológiáját támadja: ezekben a teológia és egyház közti összefüggéseket ismerteti. Luther azon fáradozik, hogy a hamis és zavaros középkori teológiával szemben Pál és Ágoston tanítását szólaltassa meg.

Luther számára kitüntetetés volt, hogy nemcsak megfogalmazhatta téziseit, hanem a velük kapcsolatos vitát is vezethette, pedig akkorra már heves támadások keresztűzében állt, amelyek a 95 tétel közzététele után egyre gyakoribbakká és élesebbekké váltak. Ennek ellenére – és emögött újólag Staupitz rendfőnök áll – Márton testvér megnyitja a vitát, amelyben nem voltak ellenfelei, de volt egy védője, fiatal rendtársa, Leonhard Beyer, valamint népes hallgatósága.

* 25 éve még így volt, azóta a helyzet, hála Istennek, változott.

Als Luther im Vorlesungssaal des Augustiner Emeritenklosters die Disputation eröffnete, sah er neben den Ordensbrüdern auch Bürger von Heidelberg, Personen vom Kurpfälzischen Hofe, Studenten und Mitglieder der Universität vor sich. Eine derartige Disputation galt als gesellschaftliches Ereignis, daher die gesamtkirchliche Bedeutung derselben. Wenn auch Luthers Thesen verschiedensterweise Gehör fanden, Vertreter der älteren Generation reagierten anders als die Jugend, so lässt es sich kaum leugnen: Luther wird von nun an als Theologe noch mehr geschätzt und gehört. Er, der zu Fuß nach Heidelberg kam, fährt zu Wagen nach Hause: „Da ich auf Geheiß des Vorgesetzten zuerst mit den Nürnbergern fast bis zu Würzburg fuhr, dann mit den Erfurtern, von Erfurt an mit den Eislebern, die mich mit von ihnen gestellten Pferden vollends nach Wittenberg fuhren.“ (Brief aus Wittenberg an Hofprediger Georg Spalatin vom 15. Mai 1518) „Es fehlte also an nichts, das die Höflichkeit verlangt.“ In demselben Brief berichtet Luther, dass von den Heidelberger Theologen ein einziger seine Lehre ablehnte und die Hörerschaft durch seinen Ausspruch zum Lachen brachte: „Wenn das die Bauern hörten, würden sie euch gewiss steinigen und totschiagen.“

Die 28 Thesen pflegt man in drei Teile zu zergliedern bzw. zu betrachten. Im ersten Teil (Thesen 1-18) lehrt der 35jährige Luther: Kein Mensch habe das Recht, sich vor Gott auf seine sittlichen Leistungen zu berufen. Nicht einmal Gottes Gesetz selbst macht den Menschen gerecht. Auch die Werke nicht, einfach darum, weil das Gesetz zur Sünde führt, die Werke, selbst die besten Werke vor Gott Sünden sind. Der sogenannte freie Wille ist auch nichts anderes als ein Sklave der Sünde. Im zweiten Teil (Thesen 19-22) lehrt Luther ausführlich davon, wo und wie Gott erkannt werden kann. Wir werden diese Thesen eingehender betrachten, deshalb wollen wir hier nicht deren Inhalt anführen. Im dritten Teil seiner Lehre will Luther ein Missverständnis beseitigen: soll dann Gesetz, Werk und Freiheit aufgehoben werden? Die Antwort lautet: Wohl wirkt das Gesetz den Zorn Gottes, aber das Gesetz ist ebenso wenig böse, wie die Weisheit an sich schlecht ist. Böse wird alles nur durch menschlichen Missbrauch (These 24). Allein das Selbstwirken des Menschen macht sein Werk böse, wie umgekehrt der Glaube an Christus die Gerechtigkeit der Werke schafft (These 25).

Amikor Luther az Ágoston-rendi Emeritus-kolostor előadótermében megnyitotta a vitát, a rendtársak mellett heidelbergi polgárok is jelen voltak, néhányan a Kurpfalzi udvartartásból, hallgatók és az egyetem képviselői. Egy ilyesfajta vita társadalmi eseménynek számított, ezért is olyan fontos az egész egyházra vonatkozó jelentősége. Habár Luther tézisei a legkülönbözőbb módon találtak meghallgatásra, másként értékelték az idősebbek, mint a fiatalok: el kell ismerni, hogy Luthert, mint teológust ettől kezdve egyre többen ismerték és hallgatták. Ő, aki gyalog érkezett Heidelbergbe, kocsin utazik haza: „Mivel az előljáró utasítására először a nürnbergiekkel majdnem Würzburgig utaztam, azt követően az erfurtiakkal, Erfurtból az eislebeniekkel, akik aztán a rendelkezésemre bocsátott lovaikkal egészen Wittenbergig vittek“ (Levél Wittenbergből Spalatin György udvari hitszónoknak 1518. május 15-én.) „Nem hiányzott tehát semmi, amit az illendőség megkövetel“ (Levél Wittenbergből Spalatin György udvari hitszónoknak 1518. május 15-én.) „Nem hiányzott tehát semmi, amit az illendőség megkövetel“. Ugyanebben a levélben Luther beszámol arról is, hogy a heidelbergi teológusok közül egyetlenegy valaki utasította el a tanát, és aki e kijelentésével a hallgatóságot megnevetette: „Ha a parasztok ezt hallanák, bizonyosan megköveznék és agyonütnék felségedet.“

A 28 tézist három részre szokás tagolni, ill. így szokták vizsgálni. Az első részben (1–18. tézis) a 35 éves Luther a következőket tanítja: egyetlen embernek sincs joga, hogy Isten előtt erkölcsös teljesítményeire hivatkozzék. Önmagában még Isten törvénye sem teszi igazzá az embert. Még a cselekedetek sem, egyszerűen azért, mert a törvény bűnhöz vezet, mert még a legjobb cselekedetek is bűnök Isten előtt. Az úgynevezett szabad akarat pedig nem más, mint a bűn rabszolgája. Luther a második részben (19–22. tézis) részletesen tanít arról, hol és hogyan ismerhető fel az Isten. E téziseket tüzetesebben fogjuk majd szemlélni, ezért itt nem akarunk tartalmukról szólni. A vitairat harmadik részében Luther egy félreértést akar eloszlatni: akkor talán el kell törölni a törvényt, cselekedetet és szabadságot? A válasz: a törvény az Isten haragját munkálja ugyan, de épp oly kevésbé rossz, mint amennyire a bölcsesség önmagában. Rosszá minden csak az emberi visszafordulás által válik (24. tézis). Egyedül az ember önhatalmúsága teszi gonosszá a cselekedetét, ahogyan fordítva is igaz: a Krisztusban való hit a cselekedetek igazságosságát eredményezi (25. tézis).

Der Glaube tut nicht seine eigenen Werke, sondern Gottes Werke, darum sind seine Werke gut. Christi Glaube ist unser Glaube geworden, darum erfüllen wir auch in ihm Gottes Gebote. Damit aber sind unsere Werke gerade das nicht mehr, was wir an ihnen sehen: von uns gewirkte Werke, vielmehr wirkt Christus sein Werk in uns und durch uns. Die Thesen schließen mit dem zusammenfassenden Bekenntnis: Die Liebe Gottes schafft sich ihren Gegenstand, die Liebe des Menschen entzündet sich an ihrem Gegenstand; die Liebe Gottes verschenkt das Ihre, die Liebe des Menschen sucht das Ihre; die Liebe Gottes sucht die Sünder, die Liebe des Menschen flieht die Sünder.

Namhafte Theologen bezeichnen die Thesen 19-21 als das Herzstück jener Aussagen, welche Luther zu Heidelberg verlas und vertrat. Es sei noch erwähnt, dass er zu jeder These ein Schriftwort hinzufügte, als ob er damit unterstreichen wollte: das Fundament seiner Lehre ist und bleibt, was in der Schrift geschrieben steht, also das Wort Gottes. Was enthält nun das Herzstück der Heidelberger Thesen? „Der ist nicht wert, ein Theologe genannt zu werden, der Gottes ’unsichtbares’ Wesen durch seine Werke erkennt und versteht (Röm 1,20). Das wird an denen klar, die solche Theologen waren und doch vom Apostel (Röm 1,22) unverständlich genannt werden. Das unsichtbare Wesen Gottes ist seine Kraft, seine Gottheit, seine Weisheit, seine Gerechtigkeit, Güte u. ä. Die Erkenntnis alles dessen macht nicht würdig und weise.

Aber der verdient ein rechter Theologe genannt zu werden, der das, als in Leiden und Kreuz sichtbar gemacht, begreift.

Das uns zugewandte, sichtbare Wesen Gottes ist dem unsichtbaren, d. h. seiner Menschlichkeit, Schwachheit, Torheit entgegengesetzt, wie 1. Kor. 1,25 von der göttlichen Torheit und Schwachheit sagt. Weil die Menschen nämlich die Erkenntnis Gottes aufgrund seiner Werke missbrauchten, wollte nun Gott aus dem Leiden erkannt werden. Er wollte solche ’Weisheit des Unsichtbaren’ – gewonnen durch eine ’Weisheit des Sichtbaren’ – verwerfen, damit die, die Gott nicht verehrten, wie er in seinen Werken offenbar wird, ihn verehren als den, der in den Leiden verborgen ist, wie es 1. Kor. 1,21 heißt: ’Denn weil die Welt durch ihre Weisheit Gott in seiner Weisheit nicht erkannte, gefiel es Gott wohl, durch die törichte Predigt selig zu machen die, die daran glauben.’

A hit nem a saját, hanem az Isten cselekedeteit végzi, amit tesz, azok jók. Krisztus hite a mi hitünké vált, ezért is válnak benne valóra Isten parancsolatai. Ezzel azonban a cselekedeteink éppenséggel többé már nem is az általunk végzett cselekedetek, mint amit látunk bennük, hanem sokkal inkább a Krisztus cselekedete hat bennünk és általunk. A tézisek ezzel az összefoglaló hitvallással zárulnak: Isten szeretete megteremti, ami számára szeretetre méltó, az ember szeretete viszont abból fakad, hogy valamit szeretetre méltónak talál; Isten szeretete magából ajándékozik, az ember szeretete pedig önmagára irányul; Isten szeretete a bűnösöket keresi, az ember szeretete ezzel szemben menekül a bűnösök elől.

Azoknak a kijelentéseknek, amelyeket Luther Heidelbergben felolvasott és képviselt, neves teológusok szerint a legfontosabb részét a 19–21. tézisei képezik. Említsük meg ezen kívül, hogy minden tézishez egy bibliai igét fűzött, mintha ezzel is hangsúlyozni akarná, hogy tanításának az alapja volt és marad, ami a Bibliában meg van írva, azaz az Isten igéje. Mit tartalmaz hát a Heidelbergi tézisek központi része? „Nem méltó arra, hogy teológusnak neveztessek, aki Isten ’láthatatlan’ természetét az alkotásaiban ismeri fel és értelmezi. (Róm 1,20) Ez azokon válik nyilvánvalóvá, akik ilyen teológusok voltak, akiket az apostol mégis oktalannak nevez (Róm 1,22). Isten láthatatlan valóságának az ereje, istensége, bölcsessége, igazságossága, jósága és hasonló. Mindezek felismerése nem tesz méltóvá és bölccsé.

Méltán nevezhető azonban teológusnak, aki Isten látható művét a szenvedésben és a kereszten szemlélve fogja fel.

Istennek felénk forduló, látható természete szembeállítatik a láthatatlannal, azaz az ember voltával, gyengeségével, balgaságával, ahogyan 1Kor 1,25 az isteni bolondságról és gyengeségről szól. Mivel az emberek az Isten cselekedetei alapján történő felismerésével visszaéltek, ezért Isten a szenvedésben akarta felismertetni magát. A ’látható bölcsesség’ elvetése által akarta őket arra a ’láthatatlan bölcsességre’ megnyerni, hogy azok, akik Istent nem tisztelték, ahogyan a cselekedeteiben megnyilvánul, a szenvedésekben elrejtettként tiszteljék, amint az 1Kor 1,21-ben hangzik: ’Mivel tehát a világ a saját bölcsessége útján nem ismerte meg Istent a maga bölcsességében, tetszett Istennek, hogy az igazhirdetés bolondsága által üdvözítse a hívőket’.

So reicht es für niemand aus, Gott in seiner Herrlichkeit und Majestät zu erkennen, wenn er ihn nicht in der Niedrigkeit und Schmach seines Kreuzes erkennt. So 'macht die Weisheit der Weisen zu schanden' (1. Kor. 1,19), wie Jesaja weiter sagt: 'Fürwahr, du bist ein verborgener Gott' (Jes. 45,15).

So auch Joh. 14,8: Als Philippus in der Art der Theologie der Herrlichkeit sprach: 'Zeige mir den Vater', lenkte ihn Christus gleich ab und führte seine Gedanken, die abschweiften, anderswo Gott zu suchen, auf sich zurück und sprach: 'Philippus, wer mich sieht, sieht auch den Vater' (Joh. 14,9). In Christus, dem Gekreuzigten also ist die wahre Theologie und Gotteserkenntnis, wie es auch Joh. 14,6 und 10,9 bestätigen. 'Niemand kommt zum Vater, denn durch mich; ich bin die Tür' usw.

These 21. Der Theologe der Herrlichkeit nennt das Schlechte gut und das Gute schlecht. Der Theologe des Kreuzes nennt die Dinge, wie sie wirklich sind.

Das ist klar. Weil er doch Christus nicht kennt, kennt er auch nicht den im Leiden verborgenen Gott. Daher zieht er die Werke dem Leiden, die Herrlichkeit dem Kreuze, die Kraft der Schwachheit, die Weisheit der Torheit und überhaupt das Gute dem Bösen vor. Das sind die, die der Apostel 'Feinde des Kreuzes Christi' nennt (Phil. 3,18). Jedenfalls hassen sie das Kreuz und die Leiden. Sie lieben aber die Werke und ihren Ruhm, und so nennen sie das Gute des Kreuzes schlecht und das Schädliche des Werkes gut. Gott aber kann nur in Kreuz und Leiden gefunden werden, wie schon gesagt. Darum nennen die Freunde des Kreuzes das Kreuz gut und die Werke schlecht, weil durch das Kreuz die Werke niedergerissen werden und der durch die Werke wieder aufgerichtete 'alte Adam' gekreuzigt wird. Es ist nämlich dem unmöglich, aufgrund seiner 'guten Werke' nicht aufgeblasen zu werden, der vorher nicht durch Leiden und Schaden ganz leer und niedrig geworden ist, bis zu der Erkenntnis, dass man selbst nichts ist und die Werke nicht uns, sondern Gott gehören.“

Zum erstenmal begegnen wir hier dem Ausdruck „Theologe des Kreuzes“, und Luther fügt als Kennzeichen dessen hinzu: dieser nennt die Dinge, wie sie wirklich sind. Es wäre falsch zu meinen, dass die

Így senki számára nem elegendő Istent az ő dicsőségében és fenségében felismerni, ha őt nem a kereszthalálának megalázottságában és gyalázatában ismeri fel. Ekképpen a 'bölcesség a bölcsek szégyenére válik' (1Kor 1,19), továbbá, ahogy Ézsaiás kijelenti: 'Bizony, te elrejtőzködő Isten vagy' (Ézs 45,15).

Így a Jn 14,8 is: Amikor Fülöp a dicsőség teológiájának szellemében szólt: 'Mutasd meg nekünk az Atyát', Krisztus rögtön helyreigazította e gondolatát, mely azzal, hogy Istent máshol kereste, elkalandozott. Ehelyett önmagára irányította a figyelmet, és így szólt: 'Aki engem lát, látja az Atyát' (Jn 14,9). Krisztusban, a megfeszítettben van tehát az igazi teológia és istenfelismerés, amint azt Jn 14,6 és 10,9 is megerősíti. 'Senki sem mehet az Atyához, csakis énáltalam'; 'én vagyok az ajtó' stb.

21. tézis. A dicsőség teológusa a rosszat jónak, és a jót rossznak mondja. A kereszt teológusa a dolgokat nevének nevezi, annak, amilyen valójában.

Ez világos. Mivel azonban a dicsőség teológusa Krisztust nem ismeri, ezért a szenvedésben rejtett Istent sem. Így a cselekedeteket részesíti előnyben a szenvedéssel, a dicsőséget a kereszttel, az erőt a gyengeséggel, a bölcességet a bolondsággal, és egyáltalán, a jót a rosszal szemben. Ezekről mondja az apostol: 'Krisztus keresztségének ellenségei'. (Fil 3,18) Mindenképpen gyűlölik a keresztet, a szenvedéseket. Szeretik azonban a cselekedeteket és dicsőségüket, és ezenképpen a kereszt értékét alacsonyabb rendűnek és a számunkra ártalmas cselekedetet értékesnek tartják. Istent azonban – mint már említettük – csak a kereszten és a szenvedésben lehet megtalálni. Ezért nevezik a kereszt barátai a keresztet értékesnek és a cselekedeteket ártalmasnak, mert a kereszt által a cselekedetek leromboltatnak, és a cselekedetek által újból felemelt 'régii Ádám' keresztre feszítetik. Mindenki felfuvalkodik ui. 'értékes cselekedetei' alapján, aki előbb nem válik teljesen üressé és megalázottá a szenvedései és veszteségei által, egészen odáig, hogy ő maga semmi, és a cselekedete nem a sajátja, hanem az Istené."

Első alkalommal találkozunk itt a „kereszt teológusa“ kifejezéssel, s Luther ennek ismertetőjeleként hozzáfűzi: emez a dolgokat nevének nevezi. Téves lenne azt gondolni, hogy az egyház a keresztről

Kirche vom Kreuze nichts wusste und nichts verkündigte, doch sie redet von einem anderen Kreuz; es ist daher zu verstehen, wenn er bereits Anfang 1517 in seinen Psalmvorlesungen warnt: „Nicht das Leiden, das du dir selber ausdenkst, sondern das Leid, das wider dein Erwählen, Denken und Begehren über dich kommt, das ist der Weg des Kreuzes. Da folge, da sei Schüler, das ist die Stunde, da dein Meister zu dir kommt.“ Die Dinge nennen, wie sie sind, hat aber eine Voraussetzung: diese zu kennen, wie sie sind. Von diesem Erkennen aber gilt genau das, was der Reformator in der Erklärung des dritten Artikels lehrte: Ich glaube, dass ich nicht aus eigener Vernunft noch Kraft an Jesus Christus, meinen Herrn, glauben oder zu ihm kommen kann! Auch dieses Erkennen ist für jeden Menschen aus eigener Kraft und Vernunft unmöglich, ja, diese gelten als die großen Feinde und Hindernisse desselben. „Es ist nicht möglich, auch den geringsten Artikel des Glaubens durch menschliche Vernunft und Sinne zu begreifen, so dass auch kein Mensch auf Erden ohne Gottes Wort jemals einen rechten Gedanken und gewisse Erkenntnisse von Gott haben und fassen kann. Das müssen auch selbst die Heiden bezeugen“, lehrt Luther in einer Wochenpredigt. Und in einer seiner Vorlesungen heißt es: „Wo Gottes Wort nicht ist, da gibt es auch keine wahre Gotteserkenntnis. Wo die Gotteserkenntnis fehlt, da herrschen gottlose Unwissenheit, Einbildungen und Wahnvorstellungen von dem wahren Gott.“ Aus dieser Erfahrung und Überzeugung hatte er im Laufe seines Lebens und Wirkens nichts aufgegeben. Weil aber eben diese wahre Erkenntnis fehlt, klagt Luther einmal bitter: „Die Kirche ist kaum je so unglücklich gewesen wie heutzutage.“ Äußerlich herrscht in ihr Friede, Wohlstand, Sicherheit. Auch an Gottesdiensten ist kein Mangel. Aber dem Tieferblickenden zeigen sich überall die charakteristischen Vorzeichen des Jüngsten Tages: Abfall und Verfall ... das Evangelium ist ganz oder nahezu ganz verstummt. Wie die Kanzel, so ist auch der Altar nicht mehr das, was er einst war. Die Sakramente werden in der leichtfertigsten und profansten Weise verwaltet, und das Gebet ist lau, trocken und seelenlos geworden; mit diesen Worten schildert ein bekannter Lutherforscher die Kirche von damals. (Heinrich Boehmer) Diese Erkenntnis wurde Luther geschenkt, als er an seinem eigenen Denken

akkoriban semmit nem tudott, nem hirdetett, ámde egy másik kereszt-ről beszéltek; ezért érthető, hogy Luther már 1517 elején a zsolttárok-ról szóló előadásában figyelmeztet: „Nem az a szenvedés, amit te annak gondolsz, hanem az a fájdalom, ami választásod, gondolkodásod és kívánalmad ellenére gyötör, mert ez a kereszt útja. Akkor kövesd, akkor légy tanítvány, mert ez az az óra, amikor Mestered jön hozzád.“ Hogy a dolgokat nevének tudjuk nevezni, előfeltétele, hogy ismerjük azokat. Erre a felismerésre is pontosan az érvényes, amit a reformátor a 3. hitágazat magyarázatában tanított: „Hiszem, hogy saját eszemmel és erőmmel nem tudnék Jézus Krisztusban, az én Uramban hinni, sem öhozá eljutni!“ Ez a felismerés lehetetlen minden ember számára saját erejéből és érteleméből, sőt e kettő nagy ellensége és akadálya ennek. „Nem lehetséges a hit legcsekélyebb hitágazatát emberi értelemmel és lelkülettel felfogni, úgyhogy egyetlen földön élő embernek sem lehet soha helyes gondolata és biztos ismerete Istenről Isten ígéje nélkül. Még a pogányokat is erről kellene meggyőzni “ – tanítja Luther egyik heti igehirdetésében. Egy másik előadása pedig arról szól, hogy „ahol nincs jelen Isten ígéje, ott nincs is igazi istenismeret. Ahol hiányzik Istennek ez a felismerése, ott istentelen tudatlanság, képzelődések és rögeszmék terjednek az igaz Istenről.“ E tapasztalásából és meggyőződésből élete és munkássága során semmit nem engedett. Mivel azonban éppen a valóságos felismerés (a valóság felismerése) hiányzik, Luther egy alkalommal keserűen panaszkodik: „Az egyház aligha volt olyan boldogtalan, mint manapság.“ „Kívülről békesség, jólét, biztonság uralkodik benne. Istentiszteletekben sincs hiány. Az alaposabb szemlélő számára azonban mindenütt az utolsó ítélet figyelmeztető előjelei mutatkoznak: hithanyaglás és pusztulás... Az evangélium teljesen vagy csaknem teljesen elnémult. Ahogyan a szószék, úgy az oltár sem az már, ami egykoron volt. A szentségeket igen könnyelműen és a legvilágibb módon kezelik, s az imádság lanyhává, szárazzá és lélektelenné vált.“ E szavakkal ábrázolja egy ismert Luther-kutató az akkori egyházat. (Heinrich Boehmer) Ez a felismerés adatott meg Luthernek, amikor saját gondolkodásán

und Verstehen verzagte und das tat, was er auch anderen immer wieder empfahl: „Knie nieder in deinem Kämmerlein und bete mit rechter Demut und rechtem Ernst zu Gott, er möge dir durch seinen lieben Sohn seinen heiligen Geist geben, dass der dich erleuchte, dich leite und dir Verstand gebe.“ (Vorrede zur Gesamtausgabe seiner deutschen Schriften 1539)

Michael Beintker gebraucht in seinem Artikel „Martin Luther 1518“ (Die Zeichen der Zeit, 3,83) das Wort: Souveränitätstraum und fügt hinzu, um diesen Souveränitätstraum müssen wir allezeit wissen. Mir scheint, dass wir nicht nur von einem Traum, von einem Souveränitätstraum, sondern Wahn sprechen müssen, der als Versuchung zu jeder Zeit bis zum heutigen Tage vorhanden ist. Dieser Traum und Wahn versucht nicht nur einzelne, sondern besteht auch als Gefahr für die Kirche und für die Theologie der Kirche. Was heute als Selbstbehauptung und Selbstverwirklichung des Menschen gelehrt und gefordert wird, ist eigentlich nichts anderes als die Selbstverherrlichung desselben und die verbreitetste, gefährlichste Sünde unter den vielen Sünden und Verschuldungen unsrer Zeit. Es wird immer wieder vergessen, dass diese Selbstbehauptung und Selbstverwirklichung als Ursünde zum Beginn der Gottesgeschichte mit dem Menschen erscheint. Ihr werdet sein wie Gott, ihr werdet wissen wie Gott! Dadurch aber wird Gott überflüssig und der Mensch gottlos. Nietzsche soll etliche Tage vorher, ehe ihn die Nacht des Wahnsinns überfiel, gesagt haben: „Ist nicht die Größe dieser Tat (der Absetzung Gottes, der Selbstverwirklichung) zu groß für uns?“

Müssen wir nicht selbst zu Göttern werden?“ Hinter dieser Aussage steht eine unabänderliche Wahrheit: Wer Gott verlässt, verfällt den Göttern! Dies wurde zur Zeit der Reformation und wird bis heute immer wieder vergessen, und damit es nicht vergessen werde, hatte Luther in der Form von Thesen seinen Ordensbrüdern die Theologie des Kreuzes verkündigt, blieb dieser bis zu seinem Ende treu. Die Frage, worum es eigentlich ging und geht, war die: Wer ist der Mensch? Dies aber wird dann und dort klar, wo dieser vor Gott steht, so persönlich und unausweichlich, wie es der Mönch Luther erlebte. Dieses Zeugnis, welches vielleicht vielen bekannt ist, doch nur ganz wenige durchdacht haben, lautet: „Ich kenne einen Menschen,

és felfogásán elcsüggedt. „Azt tette, amit másoknak is újra és újra ajánlott: térdelj le kis szobádban, és imádkozz igaz alázattal és valódi komolysággal Istenhez, adja neked szeretett Fia által Szentlelkét, hogy Ő világosítson meg, vezessen téged, és Ő adjon értelmet neked.” (Előszó német írásai összkiadásához, 1539)

Michael Beintker „Luther Márton 1518“ c. cikkében (Zeichen der Zeit, 1983/3) a következő szót használja: „önállóságábránd”, és hozzáteszi, erről mindenkor tudnunk kell. Nekem úgy tűnik, hogy nemcsak egy ábrándról, egy önállóságábrándról, hanem tévhitről kell beszélünk, ami kísértésként mind a mai napig jelen van. Ez az ábránd és elvakultság nemcsak egyeseket kísért, hanem veszedelemként fennáll az egyházban és az egyház teológiájában is. Amit manapság emberi önkifejezésként és önmegvalósításként tanítanak és követelnek, tulajdonképpen nem más, mint ugyanennek az öndicsőítése, mely a legelterjedtebb, legveszélyesebb bűn napjaink sok vétke és tévelygése között. Újra és újra feledésbe merül, hogy az ember önkifejezése és önmegvalósítása ösbünné már az üdvtörténet kezdetén megjelenik. Olyanok lesztek, annyi tudás birtokába juttok, mint Isten! Ezáltal azonban Isten feleslegessé, az ember pedig istentelenné válik. Nietzsche mondta pár nappal azelőtt, hogy lesújtott rá az örület: „Nem ez az Istentől való elszakadás és önmegvalósítás a túl nehéz számunkra?”

Nem magunknak szükséges istenekké válnunk?“ E kijelentés mögött egy megmásíthatatlan igazság áll: aki az Istent elhagyja, istenek rabjává válik! Ez merült feledésbe a reformáció idején, s a mai napig újra és újra elfelejtik. Azért hirdette meg Luther a kereszt teológiáját tézisek formájában rendtársainak, hogy az soha ne merüljön feledésbe, s ehhez élete végéig maga is hű maradt. A kérdés, amiről voltaképpen szó volt és szó van, a következő: ki az ember? Ez azonban akkor és ott válik világossá, amikor és ahol Isten előtt áll, méghozzá oly személyesen és elkerülhetetlenül, ahogyan azt a szerzetes Luther átélte. E tanúbizonyosság, ami talán sokaknak ismert, viszont csak nagyon kevesen gondoltak át, így szól: „Ismerek egy embert,

der versichert, solche Qualen oft durchlitten zu haben, zwar nur in ganz kurzer Zeitspanne, doch so gewaltig, so infernalisch, dass keine Zunge es aussprechen, keine Feder es niederschreiben kann, keiner es zu glauben vermag, der es nicht selbst durchgemacht. Eine halbe, ja eine Zehntelstunde länger – und wer das aushalten müsste, ginge darüber zugrunde, seine Gebeine würden in Asche verwandelt. Da erscheint Gott in fürchterlichem Zorn und zugleich mit ihm die ganze Schöpfung. Nirgends ein Entrinnen, nirgends ein Trost, weder innen noch außen, alles klagt uns an. Da heult er: Ich bin von deinen Augen verstoßen“ (Ps. 31,23). Wer einmal so Gottes Nähe und dessen Heiligkeit erlebte, wird jedes Souveränitätsdenken als Versuchung und Gefahr betrachten, in welcher uns Gott allein erhalten und bewahren kann. Unser Herz ist unser häuslicher und deshalb größter Feind, pflegte Luther zu sagen, und fand in all diesen Versuchungen und Nöten nur eine Hilfe: die Befreiung des Menschen durch die Tat Gottes am Kreuz. Das aber widerspricht unseren Vorstellungen und Willen; der Gedanke, Gott lässt sich aus der Welt herausdrängen ans Kreuz, scheint für den natürlichen Menschen unerträglich zu sein; Gott schwach und ohnmächtig in der Welt, und gerade und nur so ist er bei uns und hilft uns (Bonhoeffer), scheint dem Souveränitätsmenschen ein Greuel zu sein. Es ist Mt. 8,17 ganz deutlich, dass Christus nicht hilft kraft seiner Allmacht, sondern kraft seiner Schwachheit, seines Leidens!... Die Religiosität des Menschen weist ihn in seiner Not an die Macht Gottes in der Welt, Gott ist der deus ex machina. Die Bibel weist den Menschen an die Ohnmacht und an das Leiden Gottes; nur der leidende Gott kann helfen. (Bonhoeffer: Widerstand und Ergebung) Dies hatte Luther im Lichte des Heiligen Geistes erkannt, und deshalb lehrt er seine Ordensbrüder und seine Kirche: Gott kann nur in Kreuz und Leiden gefunden werden. Die Lösung lautet also nicht: Selbstverwirklichung, Selbstbehauptung, sondern die Erlösung am Kreuz, wo Jesus sein Selbst völlig aufgab, damit in ihm die große Liebe Gottes zum Sünder sichtbar würde. Er hat sich selbst entäußert und nahm Knechtsgestalt an, ward gleichwie ein anderer Mensch, und dadurch wurde er Träger jenes Namens, welcher über alle Namen ist (Phil. 2,7; 9). Diese Befreiung durch den gekreuzigten Herrn schildert der Reformator immer wieder in anschaulichen Bildern:

aki állítja, hogy gyakran szenvedett el ilyen gyötrelmeket, habár csupán egészen rövid ideig, mégis olyan erőteljesen, oly pokolian, hogy egy száj se tudja kifejezni, egy toll se képes leírni, senki sem bírja elhinni, aki saját maga nem szenvedte el. Ha ez csak egy fél, vagy akár egy tizedórával tovább tartana – és akinek ezt kellene kibírnia, megsemmisülne, csontja hamuvá válna. Ekkor jelenik meg Isten, rettentés dühvel, és vele egyszerre az egész teremtés. Sehol nincs menekvés, sehol nincs vigasz, se bent, se kint, minden minket vádol. Ekkor kiált fel: „szemed elől eltaszítottál“ (Zsolt 31,23). Aki egyszer ekképpen élte át Isten közelségét és annak szentségét, az minden önállóságtörékvésre kísértésként és veszélyként fog tekinteni, melyben egyedül Isten tud minket megtartani és megőrizni. Luther gyakran mondta: szívünk a mi házi és ezért legnagyobb ellenségünk. Minden kísértésben és szükségben egyetlen segítségünk van: az ember Isten cselekedete általi megszabadítása a kereszten. Ez azonban ellentmond elképzeléseinknek és akaratainknak; a gondolat, hogy Isten kitaszítottatik a világból a keresztre, az egyszerű ember számára elviselhetetlennek tűnik; az, hogy Isten gyenge és tehetetlen a világban, és éppen így és csak így van nálunk, és segít nekünk (D. Bohnhoeffler) – az önálló gondolkodást képviselő ember számára szörnyűségnek tűnik. Mt 8,17-ben teljesen egyértelmű, hogy Krisztus nem mindenható erejénél fogva segít, hanem gyengeségének, szenvedésének ereje által! Ínségében az embert a vallása Isten hatalmához irányítja, Isten a deus ex machina. A Biblia azonban az embert Isten tehetetlenségéhez és szenvedéséhez vezet; csak a szenvedő Isten tud segíteni. (D. Bohnhoeffler: Ellenállás és megadás) Ezt ismerte fel Luther a Szentlélek világossága által, és ezért tanítja rendtársainak és egyházának: Istent csak a kereszten és a szenvedésben lehet megtalálni. A megoldás nem az önmegvalósítás, sem az önkifejezés, hanem a megváltás a keresztfán, ahol Jézus teljes mértékben feladta önnön lényét azért, hogy láthatóvá váljék benne Isten bűnösök iránti nagy szeretete. Megüresítette önmagát, szolgálai formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és magatartásában is embernek bizonyult, s általa oly név viselőjévé vált, mely minden névnél nagyobb (Fil 2,7; 9). A keresztre feszített Isten általi szabadulást a reformátor újra és újra szemléletes képekben ábrázolja:

„Christi Tod ist ein Meer und Schlund, wo Gott der Vater alle Sünden hineingeworfen hat“ – so in einer Predigt; ein andermal: „Die Sünde hat nur zwei Orte, wo sie ist. Entweder ist sie bei dir, dass sie dir auf dem Halse liegt, oder sie liegt auf Christus, dem Lamme Gottes. Wenn sie nun dir auf dem Rücken liegt, so bist du verloren; wenn sie aber auf Christus ruht, so bist du frei und wirst selig. Nun greif zu und nimm, was du willst. Dass die Sünden auf dir blieben, das sollte wohl nach Gesetz und Recht sein, aber aus Gnade sind sie auf Christus, das Lamm, geworfen. Sonst, wenn Gott mit uns nach dem Recht verfahren wollte, so wäre es um uns geschehen.“ Hier berührt Luther einen Punkt, welcher zu den traurigsten und häufigsten unseres Lebens gehört, nämlich wir wollen uns von Gott nicht beschenken lassen. „Das Höchste, was ein Mensch vermag, ist, dass er sich von Gott helfen lassen kann“, sagte einmal S. Kierkegaard. Aber eben das will er nicht. Es ist schwer, uns von Gott beschenken zu lassen und dazu noch mit einem Geschenk, das uns zu Bettlern erklärt, lesen wir in dem erwähnten Vortrag von M. Beintker. Damit spricht er aber eine der tiefen Nöte unseres Lebens aus. „Wer noch nicht zerbrochen ist, findet nicht die Türen, die zu dir, Herr Jesu Christ, in die Freude führen“, so drückt dies der Dichter aus. In den Heidelberger Thesen lesen wir’s so: Es ist nämlich dem unmöglich, aufgrund seiner „guten Werke“ nicht aufgeblasen zu werden, der vorher nicht durch Leiden und Schaden ganz leer und niedrig geworden ist.

Dieses „Ganz-niedrig-und-leer-Werden“ jedoch will unser „Ich“ nicht und umgeht dies, oft auf ganz schlaunen Wegen. Eindrucksvoll schildert dies der Schweizer Fritz Dürst in einer seiner Predigten über Lk. 15. „Der verlorene Sohn will zurückkehren, will sich mit dem Bekenntnis seiner Schuld dem Vater als Tagelöhner anbieten. Das ist ein großer Schritt. Und das sieht nun wirklich sehr positiv, sehr herzbewegend, sehr rührend aus: dieser schwere Entschluß zur Heimkehr, dieses ehrliche Eingeständnis, das er sich vornimmt und das er dann auch vorbringen wird: ’ich habe gesündigt’. Und diese Bitte: ’dein Kind kann und darf ich ja wohl nicht mehr sein – mach mich aber wenigstens zu einem deiner Tagelöhner’. – Ein großer Schritt! So wankt er jetzt dem Vaterhaus entgegen: zerlumpt, ehrlos, rechtlos, hilflos, hungrig, ein Bild des Jammers, ein Bild der Zerknirschung, der brennenden Reue!

„Krisztus halála tenger és örvénylő mélység, amelybe Isten, az Atya, az összes bűnt belevetette“ – hangzik egy igehirdetésében; egy másikban: „a bűnnek csupán két helyisége van, ahol tartózkodni szokott. Vagy téged fojtogat, vagy Krisztuson, Isten Bárányán nyugszik. Ha mármost a te válladat nyomja, úgy el vagy veszve; ha azonban Krisztuson nyugszik, úgy szabad vagy és boldog leszel. Nos, láss hozzá, és vedd, amelyiket akarsz! Ugyan törvény és jog szerint úgy kellene lennie, hogy a bűnök rajtad maradtak, de kegyelemből Krisztusra, a Bárányra vettek. Egyébként, ha Isten velünk törvény szerint akarna eljárni, úgy menthetetlenek lennénk.“ Luther itt arra mutat rá, ami életünkben a legszomorúbb és leggyakoribb, ui. nem akarjuk, hogy Isten megajándékozzon minket. „A legtöbb, amit az ember tehet, hogy képes Isten segítségére szorulni“, mondta egyszer S. Kierkegaard. Az ember azonban éppen ezt nem akarja. Nehéz hagyni, hogy Isten megajándékozzon minket, és ráadásul olyan ajándékkal, ami minket koldusokká tesz, olvassuk M. Beintker említett előadásában. Ámde ezzel életünk mélységes nyomorúságának egyikét mondja ki. „Aki nem tört még össze, nem találja meg az ajtót, amely hozzád, Úr Jézus Krisztus, a boldogság felé vezet“, írja a költő. A Heidelbergi tézisekben ez áll: mindenki felfuvalkodik, aki előbb nem válik teljesen üressé és megalázottá a szenvedései és veszteségei által.

Ezt a „teljes megalázottságot és megüresítettséget“ azonban nem akarja „énünk“, inkább elkerüli, gyakran egészen fortélyos utakon. A svájci Fritz Dürst a Lk 15-ről szóló egyik igehirdetésében ezt szemléletesen ábrázolja. „A tékozló fiú vissza akar térni, bűne beismerésével napszámosként akar felajánlkozni az atyának. Ez egy nagy lépés, ami valóban őszintének, szívre hatónak és megindítónak látszik: ez a nehéz döntés a hazatérés mellett, ez az őszinte vallomás, amit elhatároz, és amit aztán kifejezésre is juttat: ’vétkeztem’. És a kérés: ’gyermeked ugyan bizonyára már nem tudok lenni, és nem lehetek, azonban tégy engem legalább olyanná, mint béreseid közül egy’. – Igen, ez óriási lépés! És így támolyog most az atyai ház felé: lerongyolódva, becstelennül, jogaitól megfosztva, elesetten, éhesen. Mindez a nyomorúság, a megtörtség, az emésztő megbánás látványa!

Ein Bild, hundertfach gemalt, tausendmal besungen und beschworen: Der Mensch auf dem Heimweg! Der Mensch in der Umkehr zum Vater! Der Mensch, der am Ende aller seiner Möglichkeiten wieder an Gott denkt! Der Mensch, der in der letzten Verlorenheit den fallengelassenen Faden wieder aufnimmt und diesem Faden entlang sich zurückzutasten sucht! ... Was will er eigentlich? Was soll daraus am Ende werden? Wir haben schon recht gehört: Tagelöhner will er sein beim Vater. – Als ob das so einfach ginge. Als ob's nicht so stünde: Wenn es überhaupt noch einen Grund gibt, der es ihm erlauben würde, jenes Haus so oder so je wieder zu betreten – dann könnte dieser Grund einzig und allein beim Vater liegen, einzig und allein darin, dass es eben das Haus des Vaters ist ... Oh, der Mensch ist ein raffiniertes Wesen. Sogar wenn er vom Schweinetrog aufbricht, sogar wenn er reuig, zerknirscht, als armer Sünder zu Gott 'sich zurücktastet'! Tagelöhner, das würde also heißen: Er darf wieder hier sein, weil er etwas tut, weil er dafür ein 'Werk', eine 'Leistung' erbringt, weil er es 'verdient'. Er bekommt wieder Brot zu essen – aber es wird nicht das Gnadenbrot sein, nicht das Brot, das er dem Vater verdankt. Es wird im 'Lohnverhältnis' geschehen.

Tagelöhner! Oh, der Mensch ist raffiniert, wenn's darum geht, um Gottes Gnade herumzukommen! Wenn er nur nicht Danke sagen muss, wenn er nur das vermeiden kann, dass er je als Beschenkter und Beschämter dazustehen hat! Nur das nicht: dem barmherzigen Vater, der Gnade Gottes geradewegs in die Arme laufen!“

Martin Luther hatte dies seinen Ordensbrüdern und Zuhörern im Laufe dieser Disputation ganz klar, unmissverständlich zugerufen: wir sind vor Gott „nichts“, wenn wir etwas sein wollen und sind, dann ist dies vom Vater her, wir sind nämlich seine Kinder. Wem dies nicht genügt, kommt nie nach Hause, dort wird der Heimweg zum Irrweg! Der Vater kann nur in dem Gott am Kreuz erkannt und angenommen werden. Dieser Gott hat um seine Kinder, Söhne und Töchter nicht nur gelitten ... er starb für sie, damit diese leben, ewig leben könnten.

Es ist also nicht so, dass Gott mit dem Menschen leidet, mitleidet. Es wäre nämlich für den Menschen kaum ausreichend, für seine Existenz kaum von Bedeutung, wenn er nur solches getan hätte. Mitleid

Egy kép, amit százszor megfestettek, ezerszer megénekeltek és megidéztek: ember a hazafelé vezető úton! Ember az Atyához való visszatérésében! Ember, aki utolsó lehetőségeként újfent Istenre gondol! Ember, aki végső elveszettségben az elejtett fonalat újra felveszi, és ennek mentén tapogatózva keresi a hazafelé vezető utat! ... Mit akar voltaképpen? Vajon mi lesz ebből a végén? Jól hallottuk: béres akar lenni az Atyánál. – Mintha ez olyan egyszerű lenne. Mintha nem úgy festene: ha van még egyáltalán ok arra, ami megengedné neki, hogy abba a házba így vagy úgy valamikor újra belépjen – akkor ezt egyedül az Atyánál kereshetné meg, és csakis abban, mert éppen ez az Atya háza... Oh, az ember rafinált lény! Még ha el is indul a disznóvályútól, még ha bűnbánó, megtört is, még ha szegény bűnősként 'botorkál vissza' Istenhez! Béres, ez tehát azt jelentené: újra itt lehet, mert tesz valamit, mert ezért egy 'cselekedetet', egy 'teljesítményt' nyújt, mert 'megérdemli' azt. Újra kap kenyeret enni – de az nem kegyelemkenyér, nem az a kenyér, amit az Atyának köszönhet. 'Bérviszonyban' fognak állni.

Béresek! Oh, az ember rafinált, ha arról van szó, hogy Isten kegyelmét megkerülje! Csak ne kelljen köszönetet mondania, csak el tudja kerülni, hogy valaha is megajándékozottként és megszegyenültként kelljen eléállnia! Csak ezt ne: az irgalmas Atyának, Isten kegyelmének egyenest a karjába szaladni!“

Luther Márton e vita folyamán egészen világosan és félreérthetetlenül kiabálta oda rendtársainak és hallgatóinak: Isten előtt „semmik“ vagyunk, ha akarunk lenni valamik, és vagyunk valamik, akkor ez az Atyától van, mi ui. az ő gyermekei vagyunk. Akinek ez nem elegendő, az soha nem tér haza, ott a hazafelé vezető út tévúttá válik! Az Atyát csak a kereszten lévő Istenben lehet felismerni és elfogadni. Ez az Isten gyermekeiért, fiaiért és leányaiért nemcsak szenvedett... meghalt értük, hogy éljenek, örök életük legyen.

Nem úgy van tehát, hogy Isten az emberrel együtt szenved, kínzó lelki fájdalmat érez iránta. Az embernek ui. aligha lenne elegendő, létezése számára aligha bírna jelentőséggel, ha ő csak ilyesmit tett volna. A részvét

vermag wohl zu trösten, doch nicht zu erretten, zu erlösen, aus einer Tiefe, welche wir nie ganz erkennen und verstehen können, aus welcher wir nie aus eigener Kraft befreit würden. Diese Rettung des Menschen hat Gott, ehe der Welt Grund gelegt war (Epheser 1,4), beschlossen und hier auf Erden damit begonnen, da Gott in Jesus von Nazareth Mensch wurde. Vollbracht wurde Gottes Rettungswerk am Kreuz, wo er für den Menschen litt und starb. Vollendet wird aber dieses Werk, wenn dieser Gekreuzigte und Auferstandene als Herr kommen wird, um seine Gemeinde heimzuführen. Dann beginnt das Reich der Herrlichkeit.

Es ist bekannt, dass der erste Theologe der Gemeinde des Herrn der Apostel Paulus war, der seine Botschaft als Predigt von dem gekreuzigten Christus verstand. Weder das Ärgernis der Juden noch die „Torheit der Griechen“ konnten ihn daran hindern, dies nicht zu tun. Der Vorwurf, er habe das „Christentum verdorben“, ist bis heute nicht verstummt, wenn dieser auch nicht so lautstark verbreitet wird wie vor fünfzig Jahren. Eines steht fest: Martin Luther wurden die Augen für das Wort vom Kreuz während des Buchstabierens der Briefe dieses Apostels aufgetan. Bereits in den Römerbriefvorlesungen (1515-1516) heißt es: Er hat genug getan, er ist gerecht, er ist meine Verteidigung, er ist für mich gestorben, er hat seine Gerechtigkeit zu der meinigen und meine Sünde zu der seinigen gemacht, so habe ich sie nicht mehr und bin frei. Hat er seine Gerechtigkeit zu der meinigen gemacht, so bin ich gerecht durch dieselbe Gerechtigkeit, wie er. – Meine Sünde aber kann ihn nicht verschlingen, sondern sie wird verschlungen von dem grenzenlosen Abgrund seiner Gerechtigkeit, denn er selbst ist Gott, hochgelobt in Ewigkeit. – Diese Erkenntnis und dieser Trost beschäftigten Bruder Martin nicht nur als Theologen, sondern damit tröstete er sich selbst und andere Brüder seines Ordens. Das ergibt sich aus einem Brief, welchen er am 6. April 1516 an seinen Freund Georg Spenlein schrieb: „Darum, mein lieber Bruder, lerne Christus kennen, und zwar den Gekreuzigten. Lerne ihm lobsingen und mitten aus der Verzweiflung heraus zu ihm sprechen: Du, Herr Jesus, bist meine Gerechtigkeit; hüte dich, einmal nach Makellosigkeit zu trachten, dass du vor dir selbst kein Sünder mehr scheinen oder gar kein Sünder mehr sein willst.“

képes ugyan vigasztalni, de egy olyan mélységből, amelyet soha nem ismerhetünk fel, és nem is érthetünk meg teljesen, ahonnan saját erőnkől soha nem tudnánk megszabadulni, nem tudna minket megmenteni és megváltani. Isten, mielőtt a világot teremtette, elhatározta az embernek e szabadítását (Ef 1,4), és itt a földön akkor kezdte el, amikor a Názáreti Jézusban emberré lett. Isten mentő tette a kereszten célhoz ért, ahol ő az emberért szenvedett és meghalt. Ez a cselekedet azonban akkor végeztetik be, amikor ő, keresztre feszített és feltámadott, Istenként újra eljön, hogy hazavezesse gyülekezetét. Akkor kezdődik a dicsőség birodalma.

Ismeretes, hogy az Úr gyülekezetének első teológusa Pál apostol volt, aki a prédikátori tisztségét a keresztre feszített Krisztusról szóló ígehirdetésként értelmezte. Sem a zsidók haragja, sem a görögök gúnyolódása nem tudta őt megakadályozni abban, hogy ne ezt tegye. A szemrehányás, miszerint ő a „keresztyénséget tönkretette“, még ha nem is terjed olyan fennhangon, mint ötven évvel ezelőtt, a mai napig nem némult el. Egy biztos: Luther Mártonnak Pál apostol leveleinek betűzése közben vált világossá a kereszti ígéje. Már a Rómaiakhoz írt levélről szóló magyarázatában (1515–1516) arról van szó: ő eleget tett, ő igazságos, ő az én védelmezőm, ő meghalt értem, igazságosságát nekem adta, bűneimet magára vette, így azok már nem az enyéme, szabad vagyok. Ha igazságát nekem adta, úgy igaz vagyok, mint ő, ugyanezen igazság által. – Bűnöm azonban nem tudja őt elnyelni, hanem az ő igazságának határtalan mélysége nyeli el a bűnt, mert ő maga Isten, akit az örökkévalóságban dicsőítenek. – Nemcsak mint teológust foglalkoztatta Márton testvért ez a felismerés és vigasztalás, hanem ezzel vigasztalta saját magát és rendtársait. Ez tűnik ki a levélből, amelyet 1516. április 6-án barátjához, Georg Spenleinhez írt: „Ezért, szeretett testvérem, ismerd meg Krisztust, éspedig a Megfeszítettet. Tanuld meg magasztalni őt, és a kétségbeesés közepette hozzá kiáltani: te vagy, Úr Jézus, az én igazságom; óvakodj attól, hogy valamikor hibátlanságra törekedj, és hogy saját magad előtt nem akarsz többé már bűnösnek látszani, vagy már egyáltalán nem is akarsz többé bűnös lenni.

Denn Christus wohnt nur unter Sündern ... Darum wirst du nur in ihm, durch die getroste Verzweiflung an dir und deinen Werken, den Frieden finden.“ Gott zu suchen, wo wir vermuten, dass er sei, statt uns von ihm suchen zu lassen, wo wir sind, ist die sicherste Art, ihn nicht zu finden. Das hatte Luther bitter erlebt, und deshalb mahnt er seine Kirche und seine Ordensbrüder, diesen Gott dort zu suchen, wo er ist, wo er uns am nächsten ist, in Jesus, dem Gekreuzigten.

Luther bezeichnet die Gefahr, welche die Theologie des Kreuzes damals bedrohte, mit dem Wort: die Theologie der Herrlichkeit, *theologia gloriae*, und behauptet, Philippus hatte in der Art, als Vertreter dieser Theologie den Wunsch geäußert: „Zeige mir den Vater!“ (Joh. 14,8) Entscheidend ist hier der Zeitpunkt dieses Gespräches. Es fand nämlich kurz vor dem Kreuzestod Jesu statt, in welchem das oft gebrauchte, aber auch missbrauchte Wort des Herrn: „Ich bin der Weg und die Wahrheit und das Leben“ von Jesus zu seinen Jüngern gesprochen wurde. W. Lüthi weist darauf hin, dass dieses Wort ohne diesen Zeitzusammenhang kaum zu verstehen ist. Ich bin der Weg ... welchen Weg meint hier Jesus? Er sagt dies in Voraussicht der nahen Stunde, da kein Weg mehr wird sichtbar sein; denn nach dem Eindruck, den wir hier haben müssen, ist das Kreuz das Ende aller Wege. Es hört hier alles auf, wirklich alles ... aber gerade da, am schrecklichen Ende aller Wege, da ist Christus der Weg, der hindurchführt, hinüber und herüber, von den himmlischen Räumen auf die Erde und von den irdischen Räumen zum Himmel. Wenn auch ein Meer von Schuld und Tränen jetzt die Erde vom Himmel scheidet, seitdem der am Kreuze gesagt hat: Ich bin der Weg, seitdem wissen wir, dass es für Gott auch heute einen Weg gibt. Er ist dort am Kreuz der alte Gott, dessen Fuß auch nicht vor den Tiefen des Meeres zurückschreckt. Und er sagt weiter: Ich bin die Wahrheit. Das sagt er am Vorabend des Tages, da die Lüge über ihn triumphieren wird, wie sie in solch zusammengeballter Finsternis noch nie hat triumphieren können. Der Volksmund sagt zwar, Lügen hätten kurze Beine. Aber das ist außer Christus nicht wahr. Von Christus wegesehen, haben Lügen entsetzlich lange Beine. Sie nehmen lange Schritte und vermögen sich die Welt zu erobern. Aber an diesem einen Orte hier ist ihnen die Grenze gesteckt. Das Ende der Lüge ist da,

Mert Krisztus csak a bűnösök közt lakik... Ezért őbenne van vigasztalásod, ha önmagad és cselekedeteid miatt kétségbe esel, s csak benne fogsz békességre lelteni.“ Istent ott keresni, ahol feltételezzük, hogy ő van, ahelyett, hogy hagynánk, ő keressen minket, ahol mi vagyunk, a legbiztosabb módja annak, hogy ne találjuk meg. Luther ezt keserűen átélte, és ezért figyelmezteti egyházát és rendtársait, hogy ezt az Istent ott keressék, ahol van, ahol a legközelebb van hozzánk: Jézusban, a Megfeszítettben.

Luther azt a veszélyt, mely a kereszt teológiáját akkoriban fenyegette, a következő szóval jellemzi: a dicsőség teológiája (theologia gloriae). Azt állítja, hogy Fülöp e minőségében, ennek a teológiának képviselőjeként azt az óhaját nyilvánította ki: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát!“ (Jn 14,8) Itt ennek a beszédnek az időpontja a döntő. Az ugyanis röviddel Jézus kereszthalála előtt zajlott, amely során Jézus tanítványainak mondta a gyakran használt, ámde az Úr meg is gyalázott igéjét: „Én vagyok az út, az igazság, és az élet.“ W. Lüthi arra utal, hogy ezt az ígét ezen időbeli összefüggés nélkül aligha lehet megérteni. Én vagyok az út... Melyik útra gondol itt Jézus? Ő ezt akkor mondja, amikor közel az órája, amikor már nem lesz több út látható, mert a tapasztalat szükségszerűen azt mondatja velünk: a kereszt minden út vége. Ott minden megszűnik, valóban minden... De éppen ott, az összes út rettenetes végénél, ott Krisztus az út, aki átvezet innen oda, és onnan ide, a mennyei térből a földre, és a földi térből a mennybe. Ha a bűn és könnyek tengere választja is el most a földet az égtől, Isten számára ma is létezik út. Azóta tudjuk ezt, amióta ő a kereszten azt mondta: én vagyok az út. Ő ott a kereszten a régi Isten, kinek lába a tenger mélységeitől sem riad vissza. És mondja tovább: én vagyok az igazság. Ezt mondja annak a napnak az előestéjén, amikor a hazugság úgy fog diadalmaskodni felette, ahogyan ebben a gomolygó sötétségben még soha nem tudott győzedelmeskedni. A népnyelv szerint ugyan könnyebb a hazug embert utolérni, mint a sánta kutyát, ám ez Krisztuson kívül nem igaz. Krisztustól eltekintve a hazugságoknak félelmetesen hosszú lába van. Nagy lépéseket tesznek, és képesek birtokba venni a világot. Ámde ott, azon az egyetlen helyen korlátozva vannak. A hazugságnak ott a vége,

wo Christus in der Erwartung seines Kreuzestodes sagt: Ich bin die Wahrheit. Und schließlich sagt er: Ich bin das Leben. Vierundzwanzig Stunden später ist er als Leichnam ins Grab gelegt. Und in diesem Zeitpunkt sagt er: Ich bin das Leben. Wenn er das dort sagt, dann gilt das auch von heute... (Lüthi: Johannesevangelium Seite: 206) Anstatt solches zu glauben – will Philippus den Vater sehen, den herrlichen und himmlischen Vater; damit richtet er seinen Blick, aber auch den der Jünger, von dem vor seinem Kreuzestod stehenden Christus weg... wohin? In die Höhe und Herrlichkeit, wo er den Vater vermutet. Jede Ablenkung vom Gekreuzigten und seinem Kreuze, auch die spannendsten und schönsten der Theologie, führt in die Irre. In den Heidelberger Thesen wird der damaligen Theologie nicht nur Irrtum, sondern auch Fälschung und Täuschung vorgeworfen, und zwar mit Recht, denn sie nennt das Schlechte gut und das Gute schlecht. Gott aber kann nur in Kreuz und Leiden recht erkannt, gefunden werden und soll als solcher in der Gemeinde gepredigt werden, und nicht in einem Lehrsystem, welches zwar schön, ja herrlich zu sein scheint, doch gerade an Gottes entscheidender Tat für den Menschen vorbeigeht.

Gott hüllt seine Siege in Niederlagen, das gilt auch von seinem größten Sieg über Teufel, Tod und Hölle. Dieser ist uns in der Niederlage am Kreuz gegeben und dort erreichbar. Zu diesem Kreuz aber kann ich nur kriechen, wie es Luther getan und gesagt hat: „Vor der Welt Richtstuhl lasse ich es wohl geschehen, dass man mit mir nach dem Recht handle. Da will ich antworten und tun, was ich soll. Aber vor dir will ich nichts von Recht wissen, sondern zum Kreuz kriechen und Gnade erbitten und nehmen, wo ich kann.“ Wo dieses „kriechen“ nicht geschieht, dort hat der Mensch den Preis vergessen, welchen Gott für ihn bezahlt hatte, und wofür er nichts, gar nichts zu geben hat. Auch die Tagelöhnerideologie muss sterben, aufgegeben werden, um das Geheimnis des Kreuzes zu entdecken und davon zu leben. Anlässlich des Gemeindetages in Stuttgart (Mai 1978) hatte ein Diener Gottes in der Eröffnungspredigt unter anderem folgendes den vielen Tausenden zugerufen: „Wenn ich in diesem Augenblick in den Raum unserer Kirche und in die Theologie hinein etwas sagen darf, dann nur dies: Lasst uns mit einer großen Leidenschaft zurückkehren zu der Botschaft von der Versöhnung am Kreuz von Golgatha!“

ahol Krisztus kereszthalálára várva kijelenti: én vagyok az igazság. És végül kimondja: én vagyok az élet. Huszonnégy órával később már halott, sírban van. És mégis éppen ebben az időpontban mondja: én vagyok az élet. Ha pedig ő ott ezt mondja, akkor ez ma is érvényes... (W. Lüthi: János evangéliuma, 206. old.) Ahelyett, hogy ezt hinné – Fülöp az Atyát akarja látni, a dicsőséges és mennyei Atyát; ezzel a saját, sőt a tanítványok tekintetét is elfordítja a kereszthalála előtt álló Krisztustól... Hová? A magasságba és a dicsőségbe, ahol az Atyát véli. Minden „figyelemelterelés“ a Megfeszítettől és keresztyétől, a leginkább érdekfeszítő és legszebb teológia is, tévútra vezet. A Heidelbergi tézisekben Luther az akkori teológiának nemcsak a tévedését, hanem a hamisítását és a megtévesztését is a szemére veti, mégpedig teljes joggal, mert a rosszat jónak, és a jót rossznak nevezi. Istent azonban csak a kereszten és a szenvedésben lehet igazán felismerni, megtalálni, és mint ilyent kell őt hirdetni a gyülekezetben, nem pedig valamely teológiai rendszerben, amely szép ugyan, sőt dicsőnek is tűnik, csakhogy éppen Istennek e döntő, emberért meghozott cselekedetét mellőzi.

Isten győzelmeit vereségekbe rejti; ez érvényes az ördög, a halál és a pokol felett aratott legnagyobb győzelmére is. Mindez pedig a kereszten elszenvedett veresége által adatott nekünk, és ott érhető el. Ehhez a kereszthez azonban csak hason csúsztatva tudok közeledni, ahogyan azt Luther tette és mondta: „Jóllehet a világ ítélőszéke előtt eltűröm, hogy velem törvény szerint járjanak el. Ott válaszolni akarok, és teszem is, amit tennem kell. De előtted semmit sem akarok tudni a törvényről, hanem hason csúsztatva közeledni a kereszthez, és kegyelmet kérni és kapni, ahol tudok.“ Ahol ez a „hason csúsztatás“ nem történik meg, ott az ember elfelejtette azt az árat, amelyet Isten érte fizetett, és amiért öneki semmit, egyáltalán semmit nem kellett és kell adnia. A béres-ideológiának is meg kell halnia, fel kell hagyni azzal, hogy a kereszt titkát felfedezzük, és abból táplálkozzunk. A gyülekezeti nap alkalmából Stuttgartban (1978. május) Isten egyik szolgálója a nyitó igehirdetésben többek között a következőket kiáltotta a tömegnek: „Ha ebben a pillanatban egyházunk terrénumára és teológiájára mondhatok valamit, akkor csak ezt: térjünk hát vissza nagy szenvedéllyel a golgotai keresztingesztelésről szóló üzenetéhez!”

Lasst uns das Leben nirgends anders erfahren als bei dem gekreuzigten Herrn! Und wenn uns jemand gutmeinend beibringen will, wir sollten vor allem dies oder jenes tun, dann sagen wir: „Nein, zuerst zurück zu dem gekreuzigten Herrn!“ Diese Einladung und Warnung sollte Kirche und Theologie ernst nehmen, von welcher Seite diese auch an sie ergehen. Dazu noch ein Zitat aus jener Ansprache, welche der katholische Theologe H. Küng anlässlich der Trauerfeier für Karl Barth hielt. Er schloss seine Worte mit einer Erinnerung an ein Gespräch mit dem großen Theologen unseres Zeitalters: „Vor vielen Jahren diskutierten wir, wie so oft, über Papst und Petrusdienst in der Kirche. Und als er mir damals nicht zustimmte, sagte ich schmunzelnd: 'Nun gut, den guten Glauben billige ich Ihnen zu!' Da wurde er ernst und sagte: So, den guten Glauben billigen Sie mir zu. Den guten Glauben würde ich mir nie zubilligen. Und wenn einmal der Tag kommt, da ich vor meinen Herrn zu treten habe, dann werde ich nicht mit meinen Werken kommen, mit meinen Dogmatikbänden auf dem Rücken in der Hütte. Da müßten alle Engel lachen. Dann werde ich aber auch nicht sagen: Ich habe es immer gut gemeint, ich hatte den guten Glauben. Nein, dann werde ich nur das eine sagen: Herr, sei mir armen Sünder gnädig!'...“ Küng fügt hinzu: „Das ist der gemeinsame Glaube der Christenheit.“ Dieser aber wird uns nur unter dem Kreuz geschenkt. Dieses Wort vom Kreuz zu lehren und zu verkündigen, ist und bleibt die Hauptaufgabe und Sorge der evangelischen Theologie und Kirche. Das hatte Martin Luther bereits 1518 seiner Kirche und jenen Ordensbrüdern klar gelehrt, für die er sich verantwortlich wusste. – Damals galt dieser Glaube nicht als gemeinsamer der Christenheit. Die Kirche von damals lebte im Glanze der „Herrlichkeit“ und hatte kaum ein Verständnis dafür, was Gott am Kreuz für Sünder getan hat.

Ne máshol tapasztaljuk meg az életet, mint a keresztre feszített Istennél! És ha valaki jóakaratóan meg akarja tanítani nekünk, hogy mindenekelőtt ezt vagy azt kellene tennünk, akkor így válaszoljunk: „Nem, először vissza a keresztre feszített Istenhez!” Ezt az elhívást és figyelmeztetést kellene az egyháznak és teológiájának komolyan vennie, onnan, ahonnan ezeket (a keresztről szóló igéket) kapja. Ehhez még egy idézet abból a rövid beszédből, amelyet a katolikus teológus H. Küng Karl Barth gyászünnepe alkalmából tartott. Szavait korunk nagy teológusával folytatott beszélgetésére emlékezve zárta: „Sok évvel ezelőtt oly gyakran vitatkoztunk a pápáról, csakúgy, mint a Péter-szolgálatról az egyházban. És amikor akkoriban nem értett egyet velem, mosolyogva mondtam neki: 'Nos, rendben van, az igaz hitet javára írom önnek!' Akkor elkomorodott, majd így felelt: 'Vagy úgy, szóval az igaz hitet engedélyezi nekem. Az igaz hitet sosem engedélyezem magamnak, és ha egyszer jó a nap, amikor Uram színe elé kell járulnom, akkor nem a cselekedeteimmel fogok jönni, sem a dogmatikaköteteimmel a háti puttonyomban. Ezen az összes angyal nevetne. Nem is azt fogom mondani akkor, hogy mindig a jót akartam, és a hitem igaz volt. Akkor csak egyvalamit fogok mondani: Uram, irgalmazz nekem, szegény bűnösnek!'...” Küng még hozzáteszi: „Ez a keresztyének közös hite.” Ámde ezt csak a kereszttel kaphatjuk meg. Az evangélikus teológia és egyház legfontosabb feladata és szolgálata, és az is marad, hogy ezt a keresztről szóló igét tanítsa és hirdesse. Luther Márton ezt már 1518-ban világosan tanította egyházának és azoknak a rendtársainak, akikért felelősséget érzett. – Akkoriban ez a hit nem minősült a keresztyénség közös hitének. Az akkori egyház a „dicsőség” fényében élt, és nemigen értette meg, amit Isten a kereszten a bűnösökért tett.

Die Leipziger Thesen Martin Luthers vom 27.6. - 16.7.1519

Vortrag von Herrn Pfarrer Ödön Weltler, Budapest, 1986

Eigenartig ist die Rolle, welche Martin Luther in der sogenannten „Leipziger Disputation“ zukam. Bevor er seine Thesen niederschrieb und die Disputation begann, finden wir ihn als Vermittler zwischen den beiden Disputanten, Karlstadt und Dr. Eck. Auf dem Augsburger Reichstag hat sich Luther bereit finden lassen, in einer zwischen Eck und Luthers Wittenberger Kollegen Karlstadt schwebenden Streitsache über die Frage der Gnade und des freien Willens den Vermittler zu machen. (Calwer VI.118) In freundlicher Weise wird Erfurt oder Leipzig als Ort der Disputation festgesetzt. Damals konnte noch niemand ahnen, dass diese Disputation für Luther zum Anlaß, einen neuen Kirchenbegriff zu entdecken und zu verkündigen, werden soll, wie es Gerhard Brendler in seinem anläßlich des Lutherjubiläums erschienenen Werk: M. Luther: Theologie und Revolution, feststellt. (S. 162) Es ist zwar möglich, dass Eck deshalb den Streit mit Karlstadt provozierte, um Luther zu begegnen, also über ganz andere Fragen disputieren zu können. „Mein lieber Eck, der Heimtücker, zieht mich in neue Händel hinein“, schreibt Luther im Februar 1519 an Staupitz, denn dieser greift in seinen für die Disputation ausgegebenen Thesen viel weniger Karlstadt, als ihn selbst, seine Lehre vom Ablass, von der Buße, vom Schatz der Kirche und vom Fegefeuer an. – Eck wollte also eigentlich nicht mit Karlstadt, sondern mit Luther über völlig andere Fragen disputieren als Gnade oder freier Wille des Menschen. Luther hatte sich dennoch auf diese Begegnung vorbereitet. Im Februar 1519 begann er zur Vorbereitung auf die in Leipzig geplante große Disputation mit dem berühmten Streittheologen der konservativen Richtung, Dr. Eck, das kanonische Recht und die gesammelten Dekrete der Päpste zu studieren. Er war entsetzt, soviel Widersprüchliches, soviel Satanswerk auf einem Haufen zu finden. Sofort war er entschlossen, ein Buch zu schreiben ... „alles Bisherige sei nur ein Spiel gewesen“, schon lange habe er es gewünscht, diesem ganzen Blendwerk den Garaus zu machen. (Gerhard Ritter: Luther, Gestalt und Tat, 1943. S. 96)

Luther Márton Lipcsei tézisei 1519. VI. 27–VII.16.

Weltler Ödön lelkész előadása, Budapest, 1986

Luther Mártonnak az ún. „Lipcsei vitában” különös szerep jutott. Mielőtt leírta téziseit, és megkezdődött a vita, ő a közbenjáró a két vitázó, Karlstadt és dr. Eck között. Az augsburgi birodalmi gyűlésen Luther készségesnek mutatkozott arra, hogy közvetítő szerepben járjon el egy Eck és Luther wittenbergi munkatársa, Karlstadt között függőben lévő vitás ügyben a kegyelem és a szabad akarat kérdéséről. (Calwer VI. kötet 118. old) Örvendetes módon a vita helyszínéül Erfurtot vagy Lipschét jelölték ki. Akkoriban még senki nem sejtette, hogy ez a vita jó alkalomnak bizonyult arra, hogy Luther egy új egyházképet mutasson meg és tegyen közzé, ahogyan ezt Gerhard Brendler a Luther-évforduló alkalmából megjelent: Luther Márton: Theologie und Revolution c. művében megállapítja. Habár lehetséges, hogy Eck azért akarta annyira a vitát Karlstadtval, hogy Lutherrel találkozzék, és egészen más kérdésekről akart vitatkozni. „Az én szeretett Eckkem, az alattomos, újabb civódásba ránt bele” – írja Luther 1519 februárjában Staupitznak, mert Eck a vitára kiadott téziseiben sokkal kevésbé támadta Karlstadtot, mint őt, vagyis a bűcsúról, a bűnbánatról, az egyház kincséről és a tisztítótűzről szóló tanait. – Eck tehát voltaképpen nem Karlstadtval, hanem Lutherrel szándékozott vitát folytatni egészen más kérdésekről, mint a kegyelem vagy az ember szabad akarat. Mindazonáltal Luther készült erre a találkozásra. 1519 februárjában hozzákezdett a hagyományörző irányzat híres vitatkozó teológusával, dr. Eckkel – a Lipschében tervezett nagy vitát előkészítendő – az egyházjog és a pápák összegyűjtött határozatainak tanulmányozásához. Elrémítette, hogy annyi ellentmondásosságot, annyi ördögi művet talált egy rakáson. Azonnal elhatározta, hogy egy könyvet ír... „minden eddigi játék volt csupán”, mert már régóta vágyott arra, hogy véget vessen ennek az egész szemfényvesztésnek. (Gerhard Ritter: Luther, Gestalt und Tat, 1943. 96. old.)

Es gab aber mehrere Hindernisse, die Luthers Erscheinen in Leipzig im Wege standen. Selbst seine Freunde, z. B. der vorsichtige Spalatin, rieten ab. Scharf, fast lieblos antwortete Luther dem besorgten Freunde: „Ich beschwöre dich, wenn du von Recht vom Evangelium denkst, glaube nur nicht, seine Sache könne ohne Lärmen, ohne Ärgernis, ohne Aufruhr betrieben werden. Du wirst aus dem Schwert keine Feder, aus dem Krieg nicht Frieden machen. Das Wort Gottes ist Schwert, ist Krieg, ist Ärgernis, ist Verderben, ist Gift und der Bär auf dem Wege und die Löwin im Walde, so begegnet es den Söhnen Ephraims.“ Luther, der bisher aus Rücksicht auf den Hof und auf die Universität zurückhaltende Stellung einnahm, ist unnachgiebig: „Jetzt zieht mich der Herr, und ich folge nicht ungern“. Ein anderes Hindernis für Luthers Erscheinen in Leipzig bestand darin, dass er kein „freies Geleit“ besaß, ohne das es aber unmöglich war, eine Reise nach Leipzig anzutreten. „Ich konnte aber brieflich auf keinerlei Weise ein freies Geleit von Herzog Georg erlangen, so dass ich nicht, um zu disputieren, sondern lediglich als Zuschauer unter dem Schutz des Karlstadt gewährten Geleites in Leipzig einzog. – Wer mir dies Hindernis in den Weg gelegt, weiß ich nicht, denn bis zu jener Stunde war mir Herzog Georg noch nicht aufsässig, wie ich gewiss wusste.“ (Rückblick Luthers auf die Leipziger Disputation aus 1545) Es gehört nun zu den unvorstellbaren Tatsachen, dass es Dr. Eck selbst war, der Luther das sichere Geleit bei dem Herzog besorgte, allerdings nicht aus Liebe, sondern im Bewusstsein des sicheren Sieges. Er besuchte Luther in seinem Quartier (Luther wohnte bei dem Buchdrucker M. Lotter) und sagte, „er habe gehört, dass ich mich weigere zu disputieren. Ich gab zur Antwort: ‚wie soll ich disputieren, wenn ich kein sicheres Geleit von Herzog Georg erhalten kann?‘ – Er sprach: ‚wenn man mit dir nicht disputieren kann, dann will ich auch nicht mit Karlstadt, denn deinetwegen bin ich hierher gekommen. Wie wenn ich für dich ein freies Geleit herausschlage? Willst du dann mit disputieren?‘ ‚Schaff’s herbei‘ sagte ich, und es soll geschehen. Er ging weg und bald darauf wurde auch mir öffentliches, sicheres Geleit gewährt und damit die Möglichkeit, zu disputieren, verschafft.“ – Weil Luther ohne sicheres Geleit nach Leipzig kam, wurde er von 200 bewaffneten Studenten begleitet, die seine Sicherheit garantieren sollten.

Luther lipcsei megjelenésének több akadályja is volt. Még barátai is ellenezték, pl. az óvatos Spalatin. Könyörtelenül, majdhogynem ridegen válaszolt Luther az aggódó barátoknak: „Könyörgöm, ha az evangélium igazságáról gondolkodsz, csak azt ne hidd, hogy ügyével foglalkozni lehet veszekedések, megbotránkozás, forrongás nélkül. Kardból nem faraghatsz tollat, háborúból nem teremthetsz békét. Isten szava kard, háború, megbotránkozás, romlás, méreg, medve az úton, oroszlán az erdőben, így találkozik Efraim fiaival”. Luther, aki eleddig a hercegi udvarra és az egyetemre való tekintettel visszafogottan viselkedett, hajthatatlan: „Most vonz az Úr, és nem kelletlenül követem őt”. Luther lipcsei megjelenésének másik akadályja az volt, hogy nem rendelkezett menlevéllel, ami nélkül lehetetlen volt elutaznia a városba. „Mivel levélben semmilyen módon nem tudtam elérni, hogy György hercegtől szabad kíséretet kapjak, így aztán nem vitatkozni, hanem csak nézőként, a Karlstadtnak adott kíséret oltalma alatt érkeztem Lipszébe. – Hogy ki gördítette utamba ezt az akadályt, nem tudom, mert addig az óráig bizonyos voltam abban, hogy György herceg még nem haragudott rám”. (Luther visszatekintése a lipcsei vitára az 1545-ös latin művek I. kötetének előszavából). Nos, az elképzelhetetlen tényekhez tartozik, hogy maga dr. Eck volt az, aki megszerezte a hercegtől Luthernek a menlevelet, de nem szeretetből, hanem győzelme biztos tudatában. Meglátogatta Luthert a szállásán (Luther Melchior Lotther nyomdásznál lakott), és azt mondta, „fülébe jutott, hogy húzódozom a vitától. Válaszul azt feleltem: 'Hogyan vitatkozzam, ha nem kaphatok György hercegtől menlevelet?' Azt mondta: 'Ha nem lehet vitatkoznom veled, akkor Karlstadt-tal sem akarok, mert miattad jöttem ide. Mi lenne, ha szereznék neked menlevelet? Szándékodban áll-e akkor vitába szállni velem?' Szerezd be”, mondtam, 'és legyen úgy'. Elment, és nem sokkal rá hivatalos menlevéllel rendelkeztem, és ezzel lehetőség nyílt a vitára”. – Mivel Luther menlevél nélkül ment Lipszébe, 200 felfegyverzett hallgató is elkísérte, akik a biztonságát szavatolták.

Als am 24. Juni 1519 Karlstadt, Luther und Melanchthon in Leipzig eintrafen, ereignete sich ein kleiner Unfall, welcher aber als böses Zeichen gedeutet wurde: von Karlstadts Wagen löste sich ein Rad – Karlstadt fiel vom Wagen, stürzte so unglücklich, dass er sich Prellungen und Quetschungen zuzog. Er bedurfte ärztlicher Behandlung; ein Aderlass, womit er behandelt wurde, nahm den an und für sich nicht starken Karlstadt sehr in Anspruch. – Die Leipziger hatten Luther und seine Freunde mit kühler Gleichgültigkeit, sogar mit Gehässigkeit empfangen. In dem bereits erwähnten Brief an Spalatin schreibt Luther mit unverkennbarer Bitterkeit: „Die Leipziger haben uns freilich weder begrüsst noch besucht und uns wie Todfeinde behandelt. Jenen (Dr. Eck) begleiteten sie dauernd, wichen nicht von ihm, schmausten mit ihm zusammen, luden ihn ein ... eines haben sie uns gewährt: dass sie uns, wie es Brauch ist, mit einer Gabe Weins ehrten; auch das zu unterlassen, schien ihnen denn doch nicht wohlgetan. Die uns wohlwollten, kamen alle wie im geheimen zu uns.“ – Die Vorzeichen dieser Begegnung ließen nichts Gutes ahnen. Doch es konnte kaum etwas Gutes von dieser Disputation in Leipzig hervorgehen. Vor allem deshalb, weil für Dr. Eck, Prokanzler der Universität Ingolstadt, Domherr in Eichstätt, neben der Heiligen Schrift die Beschlüsse der Konzilien, die Dekrete der Päpste von absoluter Bedeutung waren. Luther dagegen betont: „Es handelt sich um das Evangelium, das ganz offenkundig den Gegenstand der beiden Disputationen umfasst, darum musste ich den Versammelten den Hauptinhalt der ganzen Disputation auseinandersetzen, freilich zum Missfallen der Leipziger.“ Der Streittheologe stand dem Schrifttheologen gegenüber. Eck und Leipzig suchten ihren eigenen Ruhm – nicht die Wahrheit. Der Streittheologe sah in dieser Begegnung eine einmalige Gelegenheit, seinen Ruhm zu vergrößern und dem Papst in Rom zu dienen. Ganz anders Luther, der auch hier die Sache des Evangeliums vor sich sah und in seiner Predigt über Matthäus 16,13-19 wollte er nichts anderes, als dieses Evangelium zu bekennen und dem Herrn zu dienen, der für seine Kirche solche Männer gebraucht wie Petrus oder die anderen Apostel.

Es ist wohl mehr als interessant, wie der Leipziger Poesieprofessor Mosselanus die beiden Männer beschreibt. „Eck ist ein hoch-

Amikor 1519. június 24-én Karlstadt, Luther és Melanchthon Lipscebe érkeztek, egy kis baleset történt, amelyet rossz előjelként értelmeztek: Karlstadt szekeréről levált egy kerék: Karlstadt lezuhant a szekérről, és olyan szerencsétlenül esett, hogy horzsolásokat és zúzódásokat szenvedett. Orvosi kezelésre szorult. Érvágással kezelték az amúgy sem erős Karlstadtot, ami nagyon igénybe vette szervezetét. – Luthert és barátait a lipcseiek hűvös közönyösséggel, sőt gyűlölettel fogadták. A már említett Spalatinhoz írt levélben Luther félreérthetetlen keserűséggel írja: „Mindenesetre a lipcseiek se nem üdvözöltek bennünket, se meg nem látogattak, és halálos ellenségként kezeltek. Őt (dr. Ecket) állandóan kísérték, nem tértek ki előle, együtt lakomáztak vele, meghívták... egy dolgot adtak nekünk: mint ahogyan szokás, egy pohár borral megkínáltak minket; de még ezt sem szívességből tették. Jóakaróink mind titokban jöttek hozzánk.” – Ennek a találkozásnak az előjelei tehát semmi jót nem sejtettek. Ám aligha származhatott bármi jó Lipsceben ebből a vitából. Mindenekelőtt azért, mert dr. Eck, aki az ingolstadti egyetem tiszteletbeli rektora, eichstätti kanonok, a Szentírás mellett a zsinati és a pápai határozatokat ugyanolyan fontosnak tartotta. Luther ezzel szemben kiemeli: „Az evangéliumról van szó, ami egészen közismert módon foglalja magába a két vita tárgyát, ezért volt szükséges az összegyűlteknek a teljes vita fő tartalmát kifejtennem, természetesen a lipcseiek nemtetszésére.” A vitázó teológus állt szemben a Szentírás teológusával. Eck és Lipcse saját dicsőségüket keresték, nem az igazságot. A vitát kezdeményező teológus e találkozás egyedüli lehetőségét abban látta, hogy népszerűségét növelje, és a római pápát szolgálja. Nem így Luther, aki itt is az evangélium ügyét tartotta szem előtt, és Mt 16,13–19-ről szóló igehirdetésében semmi mást nem akart, mint ezt az evangéliumot megvallani, és azt az Urat szolgálni, aki egyházáért olyan férfiakat használt fel, mint Péter vagy a többi apostol.

Alighanem több mint érdekes, hogyan ábrázolja a lipcsei költő-professzor, Mosselanus ezt a két férfit. „Eck termetes

gewachsener Gesell, fest und stämmig gebaut. Seine aus einem gewaltigen Brustkorb heraustönende, voll echt deutsche Stimme würde nicht nur für einen tragischen Schauspieler, sondern auch für einen öffentlichen Ausrufer ausreichen. Aber sie ist mehr rau als deutlich. Der von Fabius und Cicero so hoch gepriesene Wohllaut des Lateinischen kommt in seiner Redeweise jedenfalls nicht zur Geltung. Mund und Augen, überhaupt seine ganze Physiognomie sind so beschaffen, dass man eher einen Fleischer oder rohen Landsknecht als einen Theologen vor sich zu haben glaubt. Was seinen Geist anlangt, so hat er ein phänomenales Gedächtnis. Hätte er einen gleich scharfen Verstand, so wäre er das Bild des vollkommenen Menschen. Aber es fehlt ihm an Schnelligkeit der Auffassung und Schärfe des Urteils, Eigenschaften, ohne die alle anderen Geistesgaben nichts nützen ... Seine Gebärden sind fast theatralisch, sein Auftreten herrisch, kurz – er macht durchaus nicht den Eindruck eines Theologen, er ist vielmehr nichts weiter als ein ungemein dreister, ja unverschämter Sophist!”

Wie schildert nun derselbe Mann, Prof. Mosselanus, Luther? Nicht als ob das Äußere von entscheidender Bedeutung gewesen wäre, aber eine derartig genaue, alles beschreibende Darstellung von Luther finden wir kaum, als wie er hier beschrieben wird. „Martinus ist mittlerer Leibeslänge, von hagerem, durch Sorgen und Studieren erschöpftem Körper, so dass man fast die Knochen durch die Haut zählen könnte – von männlichem, frischem Alter und hoher, klarer Stimme. Er ist aber voller Gelehrsamkeit und vortrefflicher Kenntnis der Schrift, so dass er gleichsam an den Fingern alles herzählen kann. Griechisch und hebräisch weiß er so viel, dass er auch über die Interpretationen urteilen kann. Es fehlt ihm auch nicht der Stoff, und er hat einen großen Vorrat an Worten und Sachen. Im Leben und seinem Betragen ist er sehr höflich und freundlich und hat nichts stoisch Strenges und Sauertöpfisches an sich, er kann sich in alle Zeiten schicken. In Gesellschaft ist er lustig und fröhlichen Gesichtes, scherzhaft, lebhaft, immer freudig, immer munter, ob ihm auch die Widersacher noch so sehr drohen, und man sieht ihm an, dass Gottes Kraft bei seinem schweren Werk mit ihm ist. – Nur den einen Fehler tadeln alle an ihm, dass er im Schelten etwas zu heftig und beißend sei, mehr als es für einen, der in der Theologie neue Pfade finden will,

fiatalember, szilárd és zömök felépítésű. Hatalmas mellkasából előtörő, hamisítatlan német hangja nemcsak egy drámát alakító színésznek, hanem egy nyilvános kikiáltónak is elegendő lenne. Inkább nyers azonban, mint érthető. Beszédmódjában mindenestre nem jut érvényre a latin nyelv Fabius és Cicero által oly mértékben magasztalt daltalamosága. Szája és szeme, egyáltalán teljes fiziognómiája olyan, hogy az ember azt gondolná, inkább egy hentes vagy faragatlan zsoldoskatona áll előtte, mintsem egy teológus. Ami szellemét illeti, rendkívül jó emlékezőtehetsége van. Ha ugyanolyan éles elmével bírna, a tökéletes ember megtestesítője lenne. Hiányzik viszont a felfogóképesség gyorsasága és a megítélés élessége, s ezek olyan tulajdonságok, melyek nélkül a többi szellemi adottsága semmit nem ér... Arcjátéka majdhogynem színpadias, fellépése parancsoló, röviden – éppenséggel nem egy teológus benyomását kelti, sokkal inkább egy mérhetetlenül elbizakodott pimasz, sőt arcátlan szofistáét!”

Hogyan ábrázolja mármost ugyanaz a férfi, Mosselanus professzor, Luthert? Nem mintha a külső megjelenése döntő jelentőségű lett volna, azonban Lutherről egy ilyesfajta pontos, mindent leíró ábrázolást, mint ez a jellemzés, aligha találni. „Martinus közepes testmagasságú, szikár, gondoktól és tanulástól kimerült testű, így aztán kis híján meg lehetne számolni csontjait a bőrén keresztül – férfias, üde életkorú és magas, tiszta hangú. Telve van tudással és a Szentírás kiváló ismeretével, olyannyira, hogy minden a kisujjában van. Annyira jól tud görögül és héberül, hogy meg tudja ítélni az írásmagyarázatokat is. Nincs híja a beszédkészségnek sem, az ige- és szentírásismerete pedig óriási. Az életben és viselkedésében igen udvarias és barátságos, és nincsen benne sztoikus szigor és mogorvaság, minden időben képes alkalmazkodni. Társaságban vidám és derűs tekintetű, tréfás, élénk, mindig jókedvű, mindig éber, bármi erősen is fenyegetik ellenségei, s meglátszik rajta, hogy Isten ereje nagy erőfeszítést igénylő törekvéseiben vele van. – Csak egy hibáját hányja a szemére mindenki, hogy a dorgálásban kissé túl heves és csípős, jobban, mint azt egy olyasvalaki részéről várnánk, aki a teológiában új utakat akar találni,

sicher und für einen Gottesgelehrten schicklich ist.“ Für diese feine Beschreibung des Inneren und Äußeren Luthers müssen wir dem Professor der Poesie in Leipzig, Mosselanus, dankbar sein, dem die große Gelehrsamkeit Luthers in der Schrift auffiel. Diese hatte er sich durch das fleißige und demütige Studium der Schrift erarbeitet. „Ich selbst hatte damals die Heilige Schrift aufs sorgfältigste für mich persönlich und öffentlich gelesen und sieben Jahre lang gelehrt, so dass ich fast alles auswendig wusste, ich hatte ferner die ersten Anfänge der Erkenntnis und des Glaubens an Christus eingesogen, dass wir nämlich nicht durch Werke, sondern durch den Glauben an Christus gerecht und selig werden.“ – Die von Mosselanus erwähnte Heftigkeit, das Schelten, der grenzenlose Zorn gehören, leider, zu den Schwächen dieses Mannes. Karl Ritter behauptet sogar in seinem bereits erwähnten Buche: Es ist nicht zu viel gesagt: der Zorn ist der Vater aller seiner reformatorisch-politischen Schriften gewesen: er „erfrischte sich das Gemüt“, in dem er sie in erster Aufwallung niederschrieb, und als Kinder des Zorns wirken sie noch heute auf uns. Seine Biographen haben sich oft bemüht, die „Maßlosigkeit“ seiner Polemik, die schon seinen Zeitgenossen anstößig war, zu rechtfertigen. Aber lassen sich auch Naturvorgänge entschuldigen? Die unendliche Leidenschaft seines Zorns ist nichts anderes als die Kehrseite der unendlich zarten Empfindlichkeit seines Gewissens. In beiden war er „maßlos“, weil die Stärke des in ihm lebenden Ethos gewöhnliches Menschenmaß überstieg. Wie er in sich selber mit dem leibhaften Satan zu ringen hatte, so bedeutete für ihn erst recht der Kampf mit der Welt ein Streiten wider den Fürsten der Hölle. „Da ging es freilich nicht zu mit Flederwischen: da half nichts, als mit Fäusten dreinzuschlagen nach Kräften.“

Zum Abschluß dieser Gedanken wollen wir an eine Beschreibung Luthers denken, welche im Jahre 1932 ein glücklicher Fund ans Tageslicht brachte. Ein Wittenberger Student (G. Benedicti) hatte während seiner Studienzeit 1518-23 eine Schilderung Luthers in seine Bibel eingetragen. Dieser Student hatte Luther bei seiner Lieblingsarbeit, der Bibelauslegung, beobachtet. „Er war ein Mann mittlerer Größe, mit einer Stimme, die Schärfe und Weichheit vereint: weich war sie im Klang, scharf in der Aussprache der Silben, Worte und Absätze ...

s biztos még annál is, ami egy hittudóshoz illő.” Luther belső és külső megjelenésének eme pontos leírásáért Mosselanusnak, a lipcsei költő-professzornak kell hálásnak lennünk, akinek feltűnt, hogy Luther mennyire jól ismeri a Szentírást. Ezt a tudást az Írás szorgalmas és alázatos tanulmányozásával szerezte meg. „Én magam akkoriban a Szentírást a lehető legalaposabban olvastam, személy szerint a magam számára és nyilvánosan is, és hét éven keresztül oktattam, így aztán csaknem mindent kívülről tudtam. Továbbá magamba szívtam Krisztus felismerésének és a benne való hitnek alapjait, hogy mi nem a cselekedetek által, hanem a Krisztusba vetett hit által igazulunk meg és leszünk boldogok. –” A Mosselanus által említett heveség, a dorgálás, a határtalan düh sajnos e férfi gyengesége. Karl Ritter a már említett könyvében megállapítja: nem túlzunk, ha azt mondjuk: a düh volt összes reformatori-politikai írásának atyja: „felfrissítette a lelkét”, s ebben az első felindulásában leírt művei még ma is a „harag gyermekeiként” hatnak ránk. Életrajzírói gyakorta fáradoztak azon, hogy vitatkozásának „mértéktelenségét”, ami már a kortársai számára is megbotránkoztató volt, igazolják. Lehet-e a természetét mentegezni? Haragjának határtalan szenvedélye semmi más, mint lelkiismerete végtelenül törékeny érzékenységének árnyoldala. Mindkettőben „mértéktelen” volt, mert a benne élő erkölcs ereje a megszokott emberi mértéket meghaladta. Ahogyan bensőjében a megtestesült sátánnal kellett vívódnia, neki ugyanúgy a világgal való harc is a pokol fejedelmei ellen való küzdelmet jelentette. „Ilyenkor aztán nem volt helye az értéktelen írka-firkának: ez esetben semmi más nem segített, mint ökölrel oda-csapni – erő szerint.”

E gondolatok zárásaként említsük még meg azt a Luther-ábrázolást, amely 1932-ben egy szerencsés felfedezés nyomán került napvilágra. Egy wittenbergi egyetemi hallgató (Georg Benedicti) egyetemi éve alatt, 1518-23 között, Luther szemléletes ábrázolását jegyezte fel Bibliájában. Ez a hallgató figyelte Luthert kedvenc tevékenysége közben, amikor a Bibliát tanulmányozta. „Közepes termetű férfi, akinek hangjában erő és lágyság egyesült: lágy volt a csengése, erős a szótagok, szavak és bekezdések kiejtése...

der Inhalt seiner Auslegung entsprang und floß aus dem Text selbst ... und um auch vom Geiste des Mannes etwas zu sagen: wenn ihn auch noch so grimmige Feinde des Evangeliums gehört hatten, so bekannten sie unter der Gewalt des Gehörten, dass sie keinen Menschen, sondern einen Geist vernommen hätten; er könne so staunenerregende Dinge nicht aus sich selbst lehren, sondern nur unter der Einwirkung eines guten oder eines bösen Geistes.“

Nun aber wollen wir die Thesen, welche als „Leipziger“ bekannt sind, näher und eingehender betrachten und fragen, ob und wie weit diese dort tatsächlich disputiert wurden? Ein Vergleich mit den 95 Thesen, welche Luther an die Schloßkirche zu Wittenberg an der Tür anschlug, ist schon wegen der zahlenmäßigen Verschiedenheit unmöglich. Doch es ist gewiß kein Zufall, dass beide Thesen mit einem Wort des Herrn Jesus beginnen, die 95 so: „Unser Herr und Meister Jesus Christus hat mit seinem Wort: 'Tut Buße' gewollt, dass das ganze Leben der Gläubigen nichts als Buße sein soll“... Die erste These der Leipziger: „Jedermann sündigt täglich, doch er tut Buße nach der Lehre Christi 'Tut Buße!' (Matthäus 4,17)“

Eine Ähnlichkeit lässt sich zwischen den Thesen 62-63 und der 10 der Leipziger feststellen. Jene an die Tür der Schloßkirche zu Wittenberg angeschlagenen lauten nämlich: „Der wahre Schatz der Kirche ist das hochheilige Evangelium der Ehre und Gnade Gottes. Dieser Schatz aber ist mit Recht der allerverhassteste, weil er aus Ersten Letzte macht“; die 10. Leipziger These lautet: „Es ist gewisslich wahr, Christi Verdienst ist der wahre Reichtum der Kirche, dazu gehören auch die Verdienste der Heiligen, doch von dem Reichtum des Ablasses weiß niemand etwas außer den niederträchtigen Tellerleckern, den Verfälschern einzelner Wahrheiten und falscher kirchlichen Praxis und Tradition“. Auffallend ist, dass die Frage des Ablasses, welche in den 95 Thesen einen breiten Raum einnahm – nahezu 60 behandeln die Frage –, in den Leipziger nur kurz erwähnt wird (Thesen 11 und 12), und zwar in scharfer, ablehnender Weise. „Behaupten, der Ablass sei gut, ist ein Wahnsinn, denn in Wirklichkeit bedeutet dieser Mangel an guten Werken, so muss auch ein Christ den Ablass verwerfen wegen dessen Missbrauch, denn der Herr spricht (Jesaja 43,25):

értelmezésének tartalma magából a szövegből fakadt és áradt... és hogy a férfi szelleméről is mondassék valami: ha őt az evangélium mégoly ádáz ellenségei is hallgatták, úgy ők is beismerték az elhangzottak hatása alatt, hogy nem is egy embert, hanem egy olyan embert hallottak, aki a lélek által szólt; ilyen bámulatos dolgokat nem tudna magától tanítani, hanem csak egy jó vagy gonosz lélek hatása alatt.”

Vegyük mármost közelebről és tüzetesebben szemügyre a téziseket, amelyek „lipcseiként” ismertek, és tegyük fel a kérdést, hogy ezeket ott valójában megvitatták-e, és mily mértékben. Egy összehasonlítás a 95 tézissel, amelyeket Luther Wittenbergben a vártemplom kapujára kiszögezett, már a mennyiségi különbözőség miatt is lehetetlen. Bizonyára nem véletlen azonban, hogy mindkét tézis az Úr Jézus egyik igéjével kezdődik. A 95 tétel ekképpen: „Mikor Urunk és Mesterünk, Jézus Krisztus azt mondta: ’Térjete meg!’ azt akarta, hogy a hívők egész élete bűnbánat legyen”... Az első lipcsei tézis: „Minden ember naponta vétkezik, azonban bűnbánatot gyakorol Krisztus tanítása szerint: ’Térjete meg!’ (Mt 4,17)”

Hasonlóság állapítható meg a 62-63. és a 10. lipcsei tézis között. A wittenbergi vártemplom kapujára kiszögezték ui. így hangzanak: „Az egyház igazi kincse az Isten dicsőségéről és kegyelméről szóló szentséges evangélium. Ez a kincs azonban joggal a leggyűlöltebb, mert az elsőket utolsókká teszi”; a 10. lipcsei tézis így szól: „Egészen bizonyosan igaz, Krisztus érdeme az egyház valódi gazdagsága, ehhez tartoznak a szentek érdemei is, azonban a búcsú gazdagságáról senki nem tud semmit, kivéve az alávaló tányérnyalókat, az egyes igazságok hamisítóit és az igaztalan egyházi gyakorlatot és hagyományt”. Feltűnő, hogy a búcsút, aminek a 95 tételben nagy teret szentel – csaknem 60 tézisben tárgyalja –, a lipcseiben csak röviden említi (11. és 12. tézisek), és pedig szigorú, elutasító módon. „Azt állítani, hogy a búcsú jó, örültség, mert valójában ez a jócselekedetek hiányát jelenti, így minden keresztyénnek el kell vetnie a búcsút az ezzel való visszaélés miatt, mert az Úr mondja (Ézs 43,25):

Ich tilge deine Übertretungen um meinetwillen und gedenke deiner Sünde nicht.” Damit wollte Luther bereits hier betonen, was er später immer wieder unterstrich: Wir haben keinen Anspruch auf Gnade und Vergebung. Ohne mich, ja gegen mich hat Gott mich selig gemacht. – Tatsächlich, zu Leipzig wurde über den Ablass nur wenig gesprochen. Einfach deshalb, weil Eck selbst von diesem nichts hielt. Diese Frage hatte Rom einfach fallen lassen, der Irrtum wurde eingesehen und der noch vor kurzer Zeit berühmte Ablassprediger Johann Tetzel lag vergessen und schwerkrank in einem Kloster zu Leipzig. Als Luther dies erfuhr, schrieb er seinem alten Feind und Widersacher einen Brief, in welchem er diesen tröstete. Er soll sich unbekümmert sein lassen, denn die Sache sei von seiner wegen nicht angefangen, sondern das Kind habe einen ganz anderen Vater. Es besteht heute volle Einigkeit darin, dass der wichtigste Satz dieser Thesen in der 13. zu lesen sei, wo nämlich Luther Folgendes bekennt: „Dass die römische Kirche über allen anderen stehe, wird bewiesen aus den frostigsten, innerhalb der letzten 400 Jahre aufgekommenen päpstlichen Dekreten, gegen welche die beglaubigte Geschichte vor 1100 Jahren, der Text der Heiligen Schrift und das Dekret des Nicäischen Konzils, des heiligsten von allen, Zeugnis gibt.” – Gerhard Brendler nennt diese These einen Meisterstreich und stellt fest: Diese These eröffnet eine neue Etappe in der geistigen Entwicklung Luthers. Hatte er sich bis dahin Klarheit in den Grundfragen des Glaubens, über die Stellung des Menschen vor Gott und über das Wesen des Evangeliums von Jesus Christus erarbeitet, so stellt er sich jetzt den Grundfragen der Kirchenverfassung. Das geschah jetzt und hier zu Leipzig öffentlich zum erstenmal.

Wie bereits erwähnt, standen zuerst – nach einer feierlichen Begrüßung der Disputanten, einem feierlichen Gottesdienst in der Thomaskirche mit zwölfstimmigem Festgesang der Thomaner unter der Leitung des Kantors Georg Rhau – und einer fast zweistündigen lateinisch gehaltenen Rede des Poesieprofessors Mosselan über „Die Art und Weise zu disputieren, insbesondere in theologischen Sachen” – Karlstadt und Dr. Eck gegeneinander. Es wäre falsch zu glauben, dass diese Auseinandersetzungen den ganzen Tag ausfüllten. Am 27. Juni dauerte die Disputation nur drei Stunden lang, nachmittags von 2 bis 5

„Én, én vagyok az, aki eltörlöm álnokságodat önmagamért, és vétkedre többé nem emlékezem.” Ezzel Luther már itt hangsúlyozni akarta, amit később újra és újra kiemelt: nincs igényünk a kegyelemre és a megbocsátásra. Nélkülem, sőt ellenemre üdvözített engem az Úr. – Valóban, Lipcsében a búcsúról csupán kevés szó esett. Egyszerűen azért, mert ezt maga Eck is semmibe vette. Ugyanis Róma, a tévedést belátva, egyszerűen ejtette a kérdést, és a még rövid idővel azelőtt híres búcsuprédikátor, Johann Tetzel elfeledve és súlyos betegen feküdt egy lipcsei kolostorban. Amikor Luther értesült róla, levelet írt egykori ellenségének és haragosának, amelyben vigasztalta: legyen nyugodt, mert az ügy nem őmiatta kezdődött, hanem más okolható érte. Ma teljes az egyetértés abban, hogy a lipcsei tételek legfontosabb mondata a 13. tézisben olvasható, ahol Luther a következőket vallja: „Azt, hogy a római egyház az összes többi felett áll, az utóbbi 400 évben keletkezett kőbe vésett pápai határozatok igazolják, amelyekkel szemben az azt megelőző 1100 év hiteles története, a Szentírás szövege és az összes közül a legszentebb, a náicei zsinat határozata tanúskodik”. – Gerhard Brendler mestermunkának nevezi ezt a tézist, és megállapítja: ez a tézis új korszakot nyit Luther szellemi fejlődésében. Ha eddig a hit legfőbb kérdéseinek a világosságáért fáradozott, az ember Isten előtti helyzete és Jézus Krisztus evangéliumának lényege szerint, úgy most az egyházi alkotmány alapvető kérdéseivel száll szembe. Ez itt és most Lipcsében történt meg először nyilvánosan.

Mint már említettük – a vitázók ünnepélyes köszöntése, egy a Tamás-templomban tartott ünnepi istentisztelet, a Georg Rhau kántor által vezetett Tamás-kórus 12 szólamú ünnepi énekével és Moselan költőprofesszornak a „Vitázás módjáról, különösképpen a teológiai kérdések vonatkozásában” c. majdnem kétórás latinul megtartott beszéde után –, először Karlstadt és dr. Eck álltak ki egymás ellen. Helytelen volna azt hinni, hogy ezek a viták az egész napot kitöltötték. Június 27-én a vita csupán három órát tartott, délután 2-től 5-ig,

Uhr, am 1. Juli nur zwei Stunden. Karlstadt, der mit vielen Büchern in den Saal kam, war von diesen und den im Voraus geschriebenen Zetteln derartig abhängig, dass er dem Streittheologen Dr. Eck weder folgen noch antworten konnte. Zugleich aber, was noch schlimmer war: „Am Schluss gab der heimtückische Bursche alles zu, was Karlstadt behauptete, obwohl er es so heftig bekämpft hatte, erklärte sein völliges Einverständnis und rühmte sich noch, Karlstadt zu seiner eigenen Auffassung herübergezogen zu haben.“ (So Luther in seinem Brief an Spalatin)

In der zweiten Woche kam es dann zur Begegnung zwischen Luther und Dr. Eck. Der Mönch von Wittenberg wurde auf das genaueste beobachtet, besichtigt. Er trug entgegen der damaligen Sitte keinen goldenen, sondern einen silbernen Ring, welcher eine Kapsel hatte. Was mag wohl in dieser sein? Der Teufel, meinten etliche. Dass er mit einem Nelkensträußlein in den Saal trat, an dem er, während sein Gegner heftige Angriffe geführt, „behaglich roch“, wirkte auch auffallend. Doch als er zu reden begann, herrschte im Saal große Stille. Er bedauerte, dass er von denen, die ihn in den letzten Zeiten so lieblos bekämpften und beschimpften, niemand sieht, dann übergab er das Wort seinem Gegner. Dieser erwähnte nicht einmal die bereits erwähnten Thesen, wollte auch seinen Gegner nicht mit Worten der Heiligen Schrift überzeugen, sondern ihn als „Hussiten“ bezeichnen, weil seine Ansichten, besonders in der Frage des Papstes und dessen Macht, eine große Ähnlichkeit zu denen des am Konstanzer Konzil verurteilten J. Hus hätten. Luther wies den Verdacht, er sei ein „Hussit“ energisch zurück, als aber Dr. Eck spöttisch sagte: Wenn Herr Pater so gegen die Hussiten ist, warum benützt er seine trefflichen Geistesgaben nicht dazu, gegen sie zu schreiben? Der Reformator wies Ecks Vorwurf abermals zurück und erklärte zum großen Staunen und sichtbarer Empörung der Anwesenden: Unter den Artikeln des Johann Hus und der Hussiten sind viele echt christliche und evangelische, welche die allgemeine Kirche nicht verdammen kann, so z. B. der Satz: Es gibt nur eine allgemeine Kirche. Es ist kein Zufall, dass sein Gegner eben diese Frage hier in Leipzig so eingehend behandelte und mit aller Gewalt Luther als „Hussiten“ abzustempeln versuchte.

július 1-jén csak két órát. Karlstadt, aki sok könyvvel érkezett a terembe, oly mértékben függött ezektől és az előre megírt jegyzetektől, hogy a vitázó teológust, dr. Ecket nem tudta követni, és a kérdéseire sem tudott válaszolni. Ugyanakkor azonban, ami még rosszabb volt: „a végén az alattomos fiatalember mindent elismert, amit Karlstadt állított, habár korábban oly hevesen hadakozott ellene. Most teljes egyetértését nyilvánította ki, és még büszkélkedett is, hogy Karlstadtot saját meggyőződése mellé, a maga oldalára állította.” (Így nyilatkozott Luther Spalatinhoz írt levelében.)

A második héten került aztán sor Luther és dr. Eck találkozására. A wittenbergi szerzetest alaposan megfigyelték, szemügyre vették. Az akkori szokással ellentétben nem arany-, hanem ezüstgyűrűt viselt, aminek volt egy tokja. Mi lehetett vajon ebben? Az ördög, vélték néhányan. Azzal, hogy egy szegfűcsokrocskával lépett a terembe, amelyet „jólesően szorgolgot”, szintén nagy feltűnést keltett, miközben ellenfele heves támadásokat intézett ellene. Amikor aztán beszélni kezdett, nagy csend támadt a teremben. Sajnálataát fejezte ki, hogy senkit sem lát azok közül, akik az utóbbi időkben oly könnyörtelenül harcoltak ellene és szidalmazták őt, majd átadta a szót ellenfelének. Ez szóba se hozta a már említett téziseket, nem is a Szentírás ígéivel akarta ellenfelét meggyőzni, hanem „huszítának” nevezte, mert nézetei, különösképp a pápát és az ő hatalmát illeti, nagy hasonlóságot mutatnak a konstanzi zsinaton elítélt Husz Jánoséival. Luther a gyanút, miszerint ő „huszita”, határozottan visszautasította, amikor azonban dr. Eck gúnyosan megjegyezte: ha az atya olyannyira a huszíták ellen van, miért nem arra használja jeles szellemi adottságait, hogy ellenük írjon? A reformátor Eck szemrehányását újólaj visszautasította, s a jelenlévők nagy csodálkozására és látható felháborodására kijelentette: Husz János és a huszíták hittételei között sok valóban keresztyéni és evangéliumi van, melyeket az egyetemes egyház nem vethet el, így pl. a következő tétel: csak egy egyetemes egyház létezik. Nem véletlen, hogy ellenfele éppen ezzel a kérdéssel foglalkozott oly behatóan itt Lipszében, és erőnek erejével megkísérelte Luthert „huszítának” bélyegezni.

Die Hussitenfeldzüge mit ihren verheerenden Folgen hat der sächsische Adel noch nicht vergessen, und wer ein gutes Wort für Hus in Leipzig einlegte, wurde von den Leipzigern nicht nur abgelehnt, sondern auch verdammt. (Luthers Aufmerksamkeit und Anerkennung gegenüber Hus und den Gemeinden der Böhmisches Brüder hat mit der Zeit nur zugenommen. In diesen Gemeinden war z. B. kirchliche Zucht schon längst bewährter Brauch, um den sie Luther manchmal beneidete. Im Jahre 1539 schrieb ein böhmischer Adeliger ihm in einer Vorlesung den Ausspruch nach, dass seit den apostolischen Zeiten keine Gemeinde den Lehren und den Gebräuchen der Apostel nähergekommen sei, als die der Brüder, was diese mit großer Freude vernahmen.) In dieser Frage kam es also zu keiner Verständigung. Für Luther blieben die Beschlüsse der Konzile als Menschenwort geltend, nicht aber als Wort des Heiligen Geistes. Kennzeichnend sind die Worte, womit Eck diesen Teil der Disputation abschloss: „Ich sage euch, ehrwürdiger Pater, wenn ihr glaubt, dass ein legitim zusammengetretenes Konzil irrt und geirrt hat, dann seid ihr mir wie ein Heide und Zöllner. Was ein Ketzler ist, brauche ich hier nicht zu erörtern.“

Das zweite Thema, worüber Luther und Eck eingehend disputierten, war das der Kirche. Auch hier gab es unüberbrückbare Gegensätze. Für Eck war diese eine Institution, welche vom Papst repräsentiert und regiert wird ... eine Anstalt, deren Aufgabe es war, die Sakramente zu verwalten, und dadurch das Heil den Menschen zu vermitteln. Diese Kirche ist „römisch“ und außer dieser gibt es keine andere. – Als Mönch war Luther eine Zeitlang derselben Meinung, doch je mehr er die Schrift studierte und je tiefer er in diese eindrang, kam er zu einer anderen, wesentlich anderen Überzeugung. Bereits vor der Disputation in Leipzig hatte er gelehrt: „Wo immer auch das Wort Gottes gepredigt und geglaubt wird, dort ist der wahre Glaube, dieser unerschütterliche Fels. Wo der Glaube – dort ist die Kirche; wo die Kirche, dort die Braut Christi; wo die Braut Christi, dort ist alles, was zum Bräutigam gehört. So hat der Glaube alles bei sich, was auf den Glauben folgt: Schlüssel, Sakramente, Gewalt und alles andere.“ Für ihn ist also die Kirche keine Institution noch eine Organisation, und daher kommt der Papst als Haupt der Kirche nicht in Frage, der römischer Bischof ist, wie jeder andere. Kirche als Braut Christi etwas

A szász nemesség még nem feledte el a huszita hadjáratokat, sem azok rettenetes következményeit, és aki Lipcsében szolt egy-két jó szót Husz érdekében, azt a lipcseiek nemcsak megtagadták, hanem el is átkozták. (Luthernek Husz és a cseh testvérek gyülekezetei iránt tanúsított figyelme és elismerése az idővel csak nőtt. E gyülekezetekben pl. az egyházi nevelés már régóta bevált szokás volt, ami miatt Luther néha irigyelte őket. 1539-ben egy cseh nemes Luther egyik egyetemi előadásában elhangzott kijelentését jegyezte le, miszerint az apostoli idők óta egyetlen gyülekezet sem jutott olyan közel az apostolok tanításaihoz és szokásaihoz, mint a cseh testvérek gyülekezete, amit azok nagy örömmel hallottak.) Ebben a kérdésben tehát nem került sor megegyezésre. Luther számára a zsinatok határozatai, mint emberi szó hatályosak maradtak, azonban nem a Szentlélek kinyilatkoztatásaként. Jellemzőek a szavak, amelyekkel Eck a vita e részét lezárta: „Én mondom Önnek, nagytiszteletű atya, ha azt hiszi, hogy egy törvényes módon összeült zsinat tévedett vagy téved, akkor Ön olyan számomra, mint egy pogány vagy vámszedő. Hogy mi az eretnokség, szükségtelen itt fejtegetnem.”

A második téma, amiről Luther és Eck behatóan vitatkozott, az egyház volt. Itt is áthidalhatatlanok voltak az ellentétek. Eck számára ez egy intézmény volt, melyet a pápa képvisel és irányít... egy intézmény, melynek az volt a feladata, hogy a szentségeket kezelje, és az embereknek az üdvösséget közvetítse. Ez az egyház „római”, és ezen kívül nem létezik másik. – Luther szerzetesként egy ideig ugyanezt a véleményt képviselte, azonban minél többet tanulmányozta az Írást, és minél mélyebben merült el benne, egy más, lényegesen más meggyőződésre jutott. Már a lipcsei vita előtt tanította: „Bárhon is hirdetik az Isten igéjét, és hisznek benne, ott van az igazi hit, a rendíthetetlen szikla. Ahol a hit – ott az egyház; ahol az egyház, ott van Krisztus menyasszonya; ahol Krisztus menyasszonya, ott van minden, ami a vőlegényhez tartozik. Így a hit mindent birtokol, ami a hiten nyugszik: a kulcsokat, szentségeket, hatalmat, és minden mást.” Számára tehát az egyház nem intézmény, sem szervezet, és ezért a pápa, mint az egyház feje szóba sem jöhet: a római püspök olyan, mint mindenki más. Az egyház, mint Krisztus menyasszonya,

Lebendiges und nicht Totes, bestehend aus Gemeinden, welche aufs Wort hören und davon leben. Nach der Disputation hatte Luther in einer Zusammenfassung derselben das Wort geprägt: Jede Stadt soll ihren Bischof haben! – Nach menschlichem Recht könnte der Bischof von Rom der Erste unter den Gleichen sein – doch nur so –; Konzilsprüche und Dekrete waren für Luther nicht maßgebend. Neben den vielen negativen Erscheinungen und Misserfolgen dieser Begegnung in Leipzig scheint diese Erkenntnis und dies Bekenntnis von dem wahren Wesen der Kirche das Wichtigste zu sein. Das „undeutlich Wort Kirche“ liebte er nicht und war der festen Überzeugung, dass durch den im Mittelalter landläufig gewordenen Kirchenbegriff mehr verwirrt, als geklärt wurde. Zu tief ist der Jammer eingerissen, dass man bei Kirche entweder an ein geweihtes Gebäude oder eine Priesterherrschaft oder an den päpstlichen Sakraments- und Rechtskörper denkt. Für ihn war Kirche „Gemeinde“ oder „Versammlung“ oder „Gottes Volk“, am liebsten nannte er sie „eine heilige Christenheit“, etwas, was lebt, atmet. „Wo das Wort Gottes gepredigt und geglaubt wird, das ist die Kirche, darum heißt sie ein Reich des Glaubens, weil ihr König nicht gesehen wird, sondern ein Gegenstand des Glaubens ist. Sie aber – Eck und Genossen – machen aus ihr, indem sie ihr ein sichtbares Oberhaupt geben, ein Reich sichtbarer Dinge. Ich weiß nicht, ob der Glaube ein anderes Haupt dulden kann als Christus“ (H. Boehmer S. 226). Das Einatmen des Glaubens und Ausatmen der Liebe ist das Leben der Kirche. „Der Glaube empfängt, die Liebe gibt; der Glaube bringt den Menschen zu Gott, die Liebe bringt ihn zu den Menschen; durch den Glauben lässt er sich wohl tun von Gott, durch die Liebe tut er wohl den Menschen, tut dem Nächsten durch die Liebe, wie ihm Gott getan hat durch den Glauben, so ist der Glaube und die Liebe das ganze Wesen eines christlichen Menschen.“ In Leipzig hatte Luther nicht nur die Papstidee seiner Zeit, sondern auch die Kirchenidee angegriffen und später ganz abgelehnt. Bei der Betrachtung und Wertung der Leipziger Thesen darf nicht vergessen werden, dass diese im Jahre 1519 verfasst und disputiert wurden, zwei Jahre nach der Veröffentlichung der 95 Thesen, also ganz am Anfang seines öffentlichen Auftretens. Die Disputation dauerte drei Wochen lang, abschließend saßen noch Karlstadt und Eck gegeneinander. Am 16. Juli ward diese abgeschlossen.

valami élő és nem halott, olyan gyülekezetekből álló közösség, amely az ígére hallgat és belőle él. A vita után, annak összefoglalójában Luther azon véleményének is hangot adott, hogy minden városnak saját püspöke legyen! – Emberi jog szerint a római püspök az első lehetne az egyenlők között – azonban csak így –; zsinati jelmondatok és határozatok Luther számára nem voltak mérvadóak. Ennek a lipcsei találkozóknak sok negatív jelensége és sikertelensége mellett úgy tűnik, hogy e felismerés és hitvallás az egyház igazi lényegéről volt a legfontosabb eredménye. Az „egyházról szóló érthetetlen beszédet” Luther nem szerette, és szilárd meggyőződése volt, hogy a középkorban elterjedt egyházfelfogás révén inkább összezavarták, mintsem tisztázták. Túlságosan elterjedt az a nyomorúságos helyzet, miszerint az egyház kapcsán az ember vagy felszentelt épületre, vagy papi uralomra, vagy pápai szentségre és törvényes testületre gondol. Számára az egyház „hívók közössége”, „gyülekezet”, vagy „Isten népe” volt, legszívesebben „szent keresztyénségnek” nevezte, olyannak, aki él, lélegzik. „Ahol Isten szavát hirdetik és hiszik, az az egyház, ezért nevezik a hit birodalmának, mert királyát nem látják, hanem ő maga a hit tárgya. Ők azonban (Eck és társai) a látható dolgok birodalmát alkotják meg belőle, azáltal, hogy neki látható vezetőt adnak. Nem tudom, hogy a hit el tud-e szenvedni más vezetőt, mint Krisztust”(H. Boehmer 226. old.). A hit belélegzése és a szeretet kiárasztása az egyház élete. „Mert a hit elfogad, a szeretet ad; a hit az embert Istenhez vezet, a szeretet az emberekhez visz; hit által hagyja, hogy Isten jót tegyen vele, szeretet által az emberekkel tesz jót, a felebarátjával, ahogyan Isten tette vele a hit által, így a hit és a szeretet a keresztyén ember teljessége, lényege”. Lipcsében Luther nemcsak kora pápafogalmát, hanem egyházfogalmát is támadta, és később teljes mértékben elutasította. A lipcsei téziseket vizsgálva és értékelve nem szabad elfelejteni, hogy ezeket 1519-ben írta meg és akkor vitatták meg, tehát két évvel a 95 tétel közzététele után, Luther nyilvános fellépésének kezdetén. A vita három hétig tartott, végül még Karlstadt és Eck álltak ki egymás ellen. Július 16-án ez lezárult.

Luther war mit dem, was zu Leipzig geschah, völlig unzufrieden. In dem bereits erwähnten Brief an G. Spalatin schildert er zuerst ziemlich breit den Ablauf der Disputation: „In der zweiten Woche disputierte er mit mir. Zuerst mit aller Schärfe über den Primat des römischen Papstes. Seine Hauptstütze bestand in dem Worte: 'Du bist Petrus' (Matth. 16,18) und 'weide meine Schafe', 'folge mir nach' und 'stärke deine Brüder' (Joh. 21,17,22, Lk. 22,32) ... dann verlegte er sich mit seinem ganzen Schwergewicht auf das Konstanzer Konzil; dieses hat ja den Artikel Husses verdammt, der gesagt hatte, das Papsttum stamme vom Kaiser ... da verleumdete er mich öffentlich als Ketzer und Beschützer der böhmischen Ketzer. Merkwürdigerweise haben diese Anschuldigungen die Neugier der Leipziger mehr gekitzelt als die Disputation selbst. Ich hielt Eck umgekehrt die Griechen mit ihrer tausendjährigen Geschichte und die alten Väter entgegen, die nicht unter der Gewalt des römischen Papstes gewesen seien, obwohl ich diesem einen Vorrang in der Ehre nicht abstritt. Schließlich wurde auch noch über die Autorität des Konzils disputiert. Ich sprach in aller Öffentlichkeit aus, es seien in Konstanz etliche Artikel gottloserweise verdammt worden, welche in offenen klaren Worten von Paulus, Augustin, außerdem noch von Christus selbst gelehrt seien. – In der dritten Woche wurde über Buße, das Fegefeuer, den Ablass, die Lösegewalt eines jeden Priesters unter uns disputiert... der Ablass kam allerdings ganz und gar zu Fall, und er stimmte mit mir fast in allem überein; ja die Verteidigung des Ablasses ging in Gelächter und Gespött unter, während ich den Hauptpunkt der kommenden Disputation erwartet hatte. Schließlich bekannte er dies sogar in seinen öffentlichen Predigten, so dass auch das gemeine Volk dahinter kam, dass er vom Ablass nichts hielt. – So ist bei dieser Disputation nahezu nichts verhandelt worden, jedenfalls nicht in würdiger Weise, außer meiner 13. These ... Damit habt ihr die ganze Tragödie! Näheres wird euch Doktor Johann Planitz erzählen. (Kursächsischer Rat, der im Auftrag des Kurfürsten an der Disputation teilnahm; er war ja selbst zugegen und hat nicht wenig beigetragen, dass die Disputation nicht ganz zu Fall kam.) Da bei dieser Disputation Eck und die Leipziger ihren eigenen Ruhm und nicht die Wahrheit suchten,

Luther teljes mértékben elégedetlen volt mindazzal, ami Lipszében történt. A már említett G. Spalatinhoz írt levelében először meglehetősen alaposan ábrázolja a vita menetét: „Velem a második héten vitáztam. Először teljes szigorral a római pápa primátusáról. Fő téma a következő igében rejlett: 'Te Péter vagy' (Mt 16,18), és 'örizd az én juhaimat', 'kövess engem!', és 'erősítsd atyádfiaidat' (Jn 21,17,22; Lk 22,32). ... Azt követően a fő hangsúlyt teljesen a konstanzi zsinatra terelte; ez ui. elátkozta Husz hittételét, amely azt mondta ki, hogy a pápaság a császártól származik. ... Ekkor nyilvánosan megrágalmazott engem, mint a cseh eretnekek eretnekét és védelmezőjét. Ezek a vádaskodások különös módon jobban csiklandozták a lipcseiek kíváncsiságát, mint maga a vita. Én éppen ellenkezőleg, a görögökre hivatkoztam Eckkel szemben: ezeréves történelmükre és a régi atyákra, akik nem álltak a római pápa hatalma alatt, jóllehet annak elsőbbségét, ami a megbecsülését illeti, nem vitattam. Végül még a zsinat tekintélyéről is folyt vita. A teljes nyilvánosság előtt kimondtam, hogy Konstanztban néhány hittételt istentagadó módon átkoztak el, amelyeket nyílt, világos szavakkal Pál, Ágoston, azon kívül még maga Krisztus is tanított. – Majd a harmadik héten vezeklésről, tisztítóútról, búcsúról, minden egyes lelkész feloldozó hatalmáról folyt köztünk a vita... a búcsú mindazonáltal teljességgel elbukott, és ő majdnem mindenben egyetértett velem; sőt, a búcsú védelme nevetésbe és gúnyolódásba fűlt, miközben én a várható vita főpontját vártam. Végül nyilvános ígehirdetésében ezt meg is vallotta, hogy a búcsút semmire sem tartotta, ezért aztán az egyszerű nép is belátta. – Így e vita során lényegében semmit sem tárgyaltak meg, legalábbis nem méltó módon, kivéve a 13. tézisemet. ... Ebben van minden nyomorúságotok! Bővebben dr. Johann Planitz számol be majd neked. (Szász választótanácsnok, aki a választófejedelem megbízásából vett részt a vitán; bár ő maga ellenezte, ennek ellenére nem kevés szerepe volt abban, hogy a téma megvitatása nem bukott el teljesen.) Mivel a vita során Eck és a lipcseiek saját dicsőségüket és nem az igazságot keresték,

so ist es kein Wunder, wenn sie übel anfing und noch übler ausging. Denn wo eine Einigung zwischen Wittenbergern und Leipzigern zu hoffen gewesen wäre, haben sie, wie ich fürchte, durch die Missgunst erreicht, dass Zwietracht und Missfallen erst recht ans Licht treten. Das ist ja die Frucht menschlicher Ruhmsucht. Ich, der ich zwar mein Ungestüm zügle, vermag doch nicht alles Missbehagen auszuspeien, denn auch ich bin Fleisch und allzu groß war die freche Missgunst, die böswillige Parteilichkeit in einer so heiligen und göttlichen Sache.” Luther ist also bitter enttäuscht, fühlt sich aber nicht besiegt. Zugleich war er auch sehr empört über Ecks Vorgehen, der z. B. die ihm zugebilligte Zeit öfters überschritt, um den Gegner totzureden, und der nach Ende der Disputation sogar einen Brief an Kurfürst Friedrich den Weisen schrieb, um Luther und Karlstadt als Lügner darzustellen und sich als Sieger vorzustellen. Dieser Schritt bzw. Brief erweist sich als Bumerang, denn der Kurfürst forderte Luther und Karlstadt auf, zu dieser Darstellung Ecks Stellung zu nehmen, und dies taten sie auch so gut, dass der Kurfürst Dr. Eck mit etlichen freundlichen Worten abfertigte, Luther jedoch weiter seine Hilfe genießen ließ. Fruchtlos aber war diese Begegnung trotz allem bisher Gesagten nicht. Erst später konnte man die Früchte dieser Disputation erkennen. Es ist unleugbar, dass die Zahl seiner Feinde zunahm. Der sächsische Herzog Georg, in Leipzig noch ein neutraler Beobachter, und der Kurfürst von Brandenburg werden Gegner Luthers. Die Universitäten von Köln und Löwen fordern die Verbrennung der Schriften Luthers – der Widerstand gegen den Reformator nimmt an Intensität und Ausmaß zu – geschürt von Eck, der scheinbar mit dem Ergebnis in Leipzig unzufrieden war. Doch es zeigen sich nicht nur neue Feinde, sondern auch neue Freunde. Von diesen schreibt Dr. Burk in seinem bereits vor mehr als 100 Jahren erschienenen, noch immer wertvollen Buche. Dort lesen wir unter anderem: „Zunächst waren es zwei Geistliche von Prag, welche sich aus Veranlassung der Leipziger Disputation an Luther wendeten und ihm zu seinem Wirken Glück wünschten. ’Was einst Hus in Böhmen war, bist jetzt du in Sachsen’ schrieben sie ihm. Ihre Schreiben waren von Geschenken begleitet, bestehend aus Messern und der Schrift des Hus über die Kirche, welche Luther bisher nicht gekannt hat.

nem csoda hát, hogy rosszul kezdődött, és még rosszabbul végződött. Mert ahol remélni lehetett volna egyezséget a wittenbergiek és a lipcseiek között – ahogyan ettől tartottam –, irigységükkel elérték, hogy csak azért is a széthúzás és visszatetszés kerüljön napvilágra. Ez ugyanis az emberi dicsvágy gyümölcse. Én, aki megzabolázom ugyan féktelenségemet, mégsem bírok minden nemtetszöt megemészteni, mert én is hús-vér ember vagyok, és túl nagy volt az arcátlan rosszakarát, a rosszindulatú részrehajlás egy ilyesfajta szent és isteni ügyben.” Luther tehát nagyot csalódott, mégsem érzi, hogy legyőzték. Egyúttal nagyon fel is volt háborodva Eck eljárása miatt, aki pl. gyakran túllépte időkeretét, hogy ellenfelét lehangolja, és aki a vita végét követően még levelet is írt Bölcs Frigyes választófejedelemnek azzal a céllal, hogy Luthert és Karlstadtot hazugnak titulálja, és magát győztesnek nyilvánítsa. Ez a lépés ill. levél azonban visszafelé sült el, mert a választófejedelem Luthert és Karlstadtot felszólította, hogy foglaljanak állást Eck eme ábrázolásával kapcsolatban, és ezt ők olyan meggyőzően tették, hogy a választófejedelem dr. Eck társaságától néhány barátságos szóval megvált, viszont Luthert továbbra is kegyeiben részesítette. Ez a találkozó azonban az összes eddig elmondottak ellenére mégsem volt hiábavaló. E vita hasznos voltát csak később lehetett felismerni. Tagadhatatlan, hogy Luther ellenségeinek száma növekedett. A szász György herceg, aki Lipcsében még semleges megfigyelő, és a brandenburgi választófejedelem is Luther ellenfeleivé válnak. Köln és Löwen egyetemei, Eck által szítva, aki látszólag elégedetlen volt a lipcsei eredménnyel, Luther írásainak elégetését követelik – a reformátorral szembeni ellenállás hatásfoka és kiterjedése tehát növekszik. Azonban nemcsak új ellenségek mutatkoznak, hanem új barátok is. Ezekről ír dr. Burk a már több mint 100 évvel korábban megjelent, még mindig értékes könyvében. Ott többek között ezt olvassuk: „Először két prágai lelkész fordult a lipcsei vita után Lutherhez, és munkálkodásához szerencsét kívántak. 'Ami egykor Husz volt Csehországban, az vagy te most Szászországban' – írták. Leveleik mellett ajándékot is küldtek: töröket és Husznak egyházzról szóló írásait, melyeket Luther eddig még nem ismert.

Er schickte ihnen seine kleineren Schriften und dankte in einem durch Melanchthon abgefassten lateinischen Schreiben. Aber auch in Deutschland zeigten sich neue Freunde, namentlich aus den Kreisen der Humanisten. (Humanismus = von der Kultur des Altertums beeinflusste Lebensauffassung und Bildungsrichtung des 14. bis 16. Jahrhunderts). Diese hatten bisher auf die Kämpfe Luthers als ein Mönchgezänk mit hochmütiger Verachtung herabgesehen. ... seit der Leipziger Disputation aber ging manchen unter ihnen die Erkenntnis auf, dass es sich um mehr handle, als um ein geistloses, scholastisches Wortgefecht ... auch unter der deutschen Reichsritterschaft hatte der Humanismus seine Anhänger. Bei diesem Stande handelte es sich damals um Sein oder Nichtsein. Durch die Einführung der Feuerwaffen und das Aufkommen des Landsknechtwesens hatte er seine militärische Bedeutung verloren, politisch war er durch die aufstrebende Macht der Landesfürsten und die aufblühenden Städte zurückgedrängt worden, und die ökonomischen Verhältnisse waren bei den meisten seiner Angehörigen durch Müßiggang und Völlerei zerrüttet und wurden auch bei geordnetem Haushalt immer schwieriger, da der Grundbesitz, auf dessen Ertrag diese Ritter angewiesen waren, gegenüber dem Handel und der Gewerbetätigkeit der Städte an Wert immer mehr verlor. Dass es unter solchen Umständen in der Mitte der Reichsritterschaft an Unzufriedenheit nicht fehlte, darf uns nicht wundern." Kein geringerer als Franz von Sickingen bot Luther Schutz und Hilfe an, und es lohnt sich zu bemerken, dass in dieser Sache die Mittelsperson sein Standesgenosse Ulrich von Hutten war, der zwar im Kloster erzogen wurde, doch später aber ein Feind der Klöster und der Kirche wurde. Als er von Luthers Auftreten hörte, soll er gesagt haben „Fresset einander, damit ihr voneinander gefressen werdet." Später aber hatte er Verständnis für die Reformation, und von ihm stammt der einmalige Gedanke und Vorschlag: der deutsche Kaiser möge ein allgemeines Konzil einberufen, welches die kirchlichen Verhältnisse regeln sollte. Luthers Auftreten und Lehre fand aber auch unter dem Volke immer mehr Zustimmung. Denn selbst in den schwierigsten Jahren fand er immer Zeit, um zu predigen, kurze, für das schlichte Volk bestimmte Schriften zu schreiben, welche von diesem mit großer Begeisterung gelesen wurden. –

Luther kisebb írásait küldte el, és egy Melanchthon által megfogalmazott, latinul írt levélben mondott köszönetet nekik. Ám új barátok Németországban is megjelentek, nevezetesen a humanisták köréből. (Humanizmus = a 14-16. század életfelfogása és művelődésirányzata, melyet az ókori kultúra határozott meg.) Ezek eleddig Luther harcait, mint szerzetesi civakodást, gőgös megvetéssel lenézően kezelték... a lipcei vita után azonban közülük néhányak előtt megvilágosodott, hogy többről van itt szó, mint egy kicsinyes skolasztikus szócsatáról... Aztán a német birodalmi lovagrend soraiban is voltak a humanizmusnak követői. Esetükben ez akkoriban élet-halálkérdés volt. A lőfegyverek elterjedésével és a zsoldosseregek létrejöttével a rend elveszítette katonai jelentőségét. A tartományi fejedelmek feltörekvő hatalma és a virágzó városok politikailag szorították őket vissza, a legtöbb tagjánál pedig henyélés és dőzsölés miatt zilált anyagi viszonyok uralkodtak, és a rendezett anyagi körülmények biztosítása is egyre nehezebb feladattá vált, mivel a földbirtokok, melyeknek jövedelmére a lovagoknak szükségük volt, a városok kereskedelmével és ipari tevékenységével szemben egyre inkább veszítettek értékükből. Nem szabad csodálkoznunk azon, hogy ilyen körülmények között a birodalmi lovagrendben elégedetlenkedőkből nem volt hiány.” Nem jelentéktelenebb személy, mint Franz Sickingen kínált fel Luthernek védelmet és segítséget, és érdemes megjegyezni, hogy ebben az ügyben rendtársa, Ulrich von Hutten volt a közvetítő, akit kolostorban neveltek ugyan, később mégis a kolostorok és az egyház ellenségévé vált. Amikor tudomást szerzett Luther fellépéséről, állítólag azt mondta: „Faljátok fel egymást, hogy egymás által pusztuljatok el.” Később azonban megértette a reformációt, és tőle származik a nem mindennapi gondolat és javaslat: őszintén reméli, hogy a német császár egyetemes zsinatot hív össze, amely az egyházi viszonyokat lenne hivatott szabályozni. Luther fellépése és tana azonban a nép körében is egyre nagyobb tetszést aratott. Ugyanis még a legnehezebb években is mindig talált időt arra, hogy ígét hirdessen, és az egyszerű népnek szánt rövid írásait papírra vesse, amelyeket a nép nagy lelkesedéssel olvasott. –

Wenn man bedenkt, dass im Jahre 1500 achtzig Bücher, deutsche Bücher, gedruckt wurden, im Jahre 1518 bereits 150 und bis 1524 ihre Zahl auf fast 1000 stieg, so können wir uns ein Bild darüber machen, was die Welt auch auf diesem Gebiet der Reformation zu verdanken hat. Die Frucht dieser Disputation erwies sich also nicht nur in dem, dass Luther immer mehr Verständnis unter den verschiedensten Schichten des Volkes fand, sondern auch darin, dass er sich zur Vorbereitung auf diese Begegnung mit Eck mit Fragen beschäftigen musste, welche er bisher völlig außer acht ließ, bzw. dass nach Leipzig er Bücher verfasste, welche zu den wichtigsten seiner Tätigkeit zählen. Es sind dies nicht „wissenschaftliche Werke“, sondern kleine sittliche Lehren, in welchen er die Fragen des Christen, mit denen er am Alltag zu kämpfen hat, erörterte. Zu diesen gehört, um nur eine zu nennen, die durch Veranlassung einer Krankheit des Kurfürsten verfasste Trostschrift „Tessaradeka“ also die 14; die Zahl weist darauf hin, dass sie die vom katholischen Volke gewöhnlich gebrauchten, angerufenen 14 Nothelfer ersetzen sollte durch Betrachtung der sieben Übel des menschlichen Lebens und sieben entsprechenden Wohltaten Gottes. Als der Kurfürst gesund wurde, verlangte er von Luther sogleich ein Predigtbuch in deutscher Sprache, insbesondere für die Fastenzeit. Dazu kam es aber erst später, als er auf der Wartburg Zeit dazu fand. Es soll auch die Schrift „Ein Sermon von der Bereitung zum Sterben“ erwähnt werden, welche er für Markus Schart, einen Rat Friedrich des Weisen, schrieb. Luther erweist sich darin als Meister der Seelenführung. „An den Tod und an das Sterben soll der Mensch denken, solange es ihm gut geht und Zeit dazu ist. Naht aber die Stunde heran, dann ist es zu spät dazu, dann soll er sich nicht noch ängstigen und auch nicht über begangene Sünden nachdenken, denn die Sünde wächst, wenn man zuviel über sie nachdenkt. Lieber soll man die Sakramente gebrauchen, denn sie fechten gegen das erschreckliche Bild des Todes, der Sünde, der Hölle. Mach dir auch keine Gedanken darüber, ob du erwählt bist oder verdammt. Siehe Christus an! Wenn du ein Wohlgefallen an ihm hast, dann bist du schon erwählt, dann hast du den Glauben und dann helfen auch die Sakramente.“ –

Ha számításba vesszük, hogy 1500-ban 80 német könyvet nyomtattak, 1518-ban már 150-et, és 1524-ig számuk csaknem ezerre emelkedett, úgy képet alkothatunk magunknak arról, hogy mit köszönhet a világ ezen a területen is a reformációnak. Ennek a vitának eredményét tehát nemcsak az igazolta, hogy Luther egyre több megértésre talált a nép legkülönbözőbb rétegeiben, hanem abban is, hogy ennek az Eckkel való találkozójának előkészítéséhez olyan kérdésekkel kellett foglalkoznia, melyeket eddig teljes mértékben figyelmen kívül hagyott, ill., hogy Lipcse után könyveket írt, melyek munkássága legfontosabbjai közé tartoznak. Ezek nem „tudományos művek”, hanem rövid erkölcsi tanítások, amelyekben a keresztyén ember kérdéseit fejtegette, melyekkel a hétköznapokban kell harcolnia. Ezekhez tartozik, hogy csak egyet nevezünk meg, a választófejedelem egy betegsége okán megírt „Tessaradeka” című vigasztaló írása, tehát a 14; a szám arra utal, hogy a katolikus nép által általánosan használt, segítségül hívott 14 szentet volt hivatott pótolni az emberi élet hét bűnének vizsgálata és Isten hét ide vonatkozó jótéteménye révén. Amikor a választófejedelem egészsége helyreállt, nyomban kért Luthertől egy német nyelvű prédikációskönyvet, főként böjti időszakra. Erre azonban csak később került sor, amikor Wartburgban időt szakított rá. „Prédikáció a halálra való előkészülethez” című írás is említessék meg, amelyet Markus Schartnak, Bölcs Frigyes egyik tanácsnokának írt. Luther ebben a lelki vezetés mesterének bizonyul. „Akkor kell a halálra és az elhalálózásra gondolnia az embernek, amíg jól van, és ideje van rá. Ha közeleg azonban az óra, már késő, ne akkor nyugtalankodjék és elmélkedjék az elkövetett bűnökön, mert a bűn súlya növekszik, ha túl sokat gondolkodik róla az ember. Inkább a szentségeket kell alkalmazni, mivel azok a halál, a bűn, a pokol ijesztő elképzelése ellen viaskodnak. Azon se tépelődj, hogy kiválasztott vagy-e, vagy elátkozott. Nézz Krisztusra! Ha tetszéd leled benne, akkor már kiválasztott vagy, akkor van hited, és akkor a szentségek is segítenek.” –

Es ist selbstverständlich, dass sich Luther zu gleicher Zeit mit dem wahren Wesen und Wert der Sakramente beschäftigte. „Ein Sermon vom Sakrament der Buße“, „Ein Sermon von der Taufe“... „ein Sermon von dem hochwürdigen Sakrament des heiligen Leichnams Christi“ und von den Bruderschaften, aber auch volkswirtschaftliche Fragen werden behandelt... zweimal schreibt er „vom Wucher“ und verlangt, dass ein Christ ohne Zins leihen soll. Im Ganzen hat er in den sechs Monaten nach der Leipziger Disputation einschließlich von drei Streitschriften, aber ausschließlich des schon vorher abgeschlossenen, jedoch erst im September ausgegebenen Galaterkommentars, 16 Schriften veröffentlicht ... hatte jede Woche zwei Bogen in die Druckerei geliefert, Früchte von besonderem Segen. Die Disputation hatte ihn also nicht gelähmt, im Gegenteil, er geht jetzt mit besonderer Freude ans Werk. „Ich habe eine schnelle Hand und ein promptes Gedächtnis. Wenn ich schreibe, so fließt mirs nur so zu, ich brauch mich nicht zu pressen und zu drücken“, bekennt er.

Was Luther in Leipzig zuerst vertrat und lehrte, dass Kirche keine Organisation, sondern die Gemeinde der Gläubigen, die Braut Christi sei, wurde später auch in den Bekenntnisschriften in unmissverständlicher Deutlichkeit bekannt: Die Kirche ist die Versammlung aller Gläubigen, bei welchen das Evangelium rein gepredigt und die heiligen Sakramente laut des Evangeliums gereicht werden. (CA.VII.1) In unsrer Zeit, in welcher die Frage der Kirche nicht nur durch die Ökumene, sondern auch infolge anderer Ereignisse in den Vordergrund tritt, wird es gut sein, darüber nachzudenken, was die rechte Kirche sei. Wir staunen darüber, wenn der Reformator in den Schmalkaldischen Artikeln folgendes feststellt: „Denn es weiß, Gott Lob, ein Kind von sieben Jahren, was die Kirche ist: nämlich die heiligen Gläubigen und die Schäflein, die ihres Hirten Stimme hören. Denn so beten die Kinder: 'Ich glaube eine heilige christliche Kirche'. Diese Heiligkeit besteht nicht in Chorhemden, Tonsuren, langen Röcken und anderen Stücken ihres Zeremonielles, sondern im Worte Gottes und im rechten Glauben“. – Darin aber besteht auch die Einheit der Kirche, welche nicht geschaut, sondern geglaubt werden muss. Ihre Weite und ihre Grenzen werden nicht durch menschliches Urteilen und Verurteilen bestimmt: „Wer weiß, ob es nicht im ganzen Verlauf

Magától értetődő, hogy Luther ezzel egyidejűleg a szentségek igazi lényegével és értékével foglalkozott. „Prédikáció a bűnbánat szentségéről”, „Prédikáció a keresztségről”, „Prédikáció Krisztus szent testének nagyiszteletű szentségéről és az egyházi rendekről”, de népgazdasági kérdéseket is tárgyal... Két alkalommal ír az „uzsoráról” és követeli, hogy keresztyén ember kamat nélkül adjon kölcsönt. Összeségében 16 írást jelentetett meg a lipcsei vitát követő hat hónapban a három vitairatot beleértve, nem számítva azonban a már korábban befejezett, mindazonáltal csak szeptemberben kiadott Galata levél magyarázatát... Minden héten két ívet szállított nyomdába, egy különös áldás gyümölcseit. A vita tehát nem bénította meg, ellenkezőleg, most különös örömmel lát munkához. „Serény kezem van és gyors emlékezőtehetségem. Ha írok, csak úgy áradnak a gondolatok, nem szükséges kényszerítenem magam és szorongnom” – vallja.

Amit Luther Lipcsében először képviselt és tanított, hogy az egyház nem szervezet, hanem a hívők közössége, Krisztus menyasszonya, később félreérthetetlen világossággal a hitvallási iratokban is elismerték: az egyház az összes hívő gyülekezete, ahol az evangéliumot tisztán hirdetik, és a szentségeket az evangélium szerint szolgáltatják ki. (CA. VII.1.) Napjainkban, amikor az egyház kérdése nemcsak az ökumené által, hanem más események következtében is előtérbe kerül, jó lesz majd arról gondolkodni, hogy mi az igaz egyház. Csodálkozunk azon, ha a reformátor a Schmalkaldeni cikkekben a következőket rögzíti: „Mert hál’ Istennek egy hétéves gyermek is tudja, hogy mi az egyház: szent hívők és báránykák, akik pásztoruk hangját hallják. Mert így imádkoznak a gyermekek: ’hiszek egy keresztyén anyaszent-egyházban’. Ennek a szentségnek lényege nem a karingekben, tonzurákban, hosszú szoknyákban és a szertartás rendjének más részleteiben, hanem Isten igéjében és az igaz hitben rejlik.” – Ebben áll azonban az egyház egysége is, melyet nem szemlélni, hanem hinni kell. Szélességét és határait nem az emberi ítélet és elmarasztalás határozza meg: „ki tudja, hogy kezdettől fogva a történelem folyamán

der Geschichte, von Anbeginn an, immer so um die Kirche Gottes stand, dass die einen Gottes Volk und Heilige hießen und es doch nicht waren, die anderen aber als ein übriges Häuflein unter ihnen nicht Gottes Volk und Heilige hießen, und es doch waren. Die Kirche ist eine verborgene Kirche.“ Luthers Kampf richtet sich nicht gegen die katholische Kirche, sondern gegen das Papsttum, weil dieses die wahre Einheit der Christenheit, die Einheit in Christus verunmöglicht. Nicht das Wort Gottes im allgemeinen, auch nicht das Gesetz wird als Wesentliches der Kirche bezeichnet, sondern das Evangelium, und zwar im Zusammenhang mit dem Predigen! Also nicht stummer Besitz der Lehre, sondern das Ereignis mündlichen Lehrens ist hier gemeint, lesen wir bei E. Schlink. „In gleicher Weise ruht das Gewicht nicht auf dem Wissen um die Sakramente ... wiederum ist die Kirche nicht bestimmt durch den stummen Besitz einer evangeliumsmäßigen Sakramentslehre, sondern durch die Verwaltung der Sakramente, d. h. durch das Ereignis ihrer Darreichung und ihres Empfangs. Auch dieser Blick auf das Ereignis ist „lauts Evangelii“. Eine Erweiterung dieses Bekenntnisses etwa durch die Hinzufügung der Liebe, des Dienstes untereinander wäre überflüssig, denn das galt damals und gilt auch heute für den Glaubenden als selbstverständlich. Erinnern wir uns jenes Wortes, welches Luther im Großen Katechismus anführte: „Ich glaube, dass da sei ein heiliges Häuflein und Gemeinde auf Erden ... durch den Heiligen Geist zusammenberufen, in einem Glauben, Sinne und Verstand mit mancherlei Gaben, doch einträchtig in der Liebe, ohne Rottung und Spaltung.“ Im Vorwort zu den Schmal-kaldischen Artikeln, wo er darüber klagt, dass Willkür und Zuchtlosigkeit, Hoffart in der Kleidung, Fressen, Spielen derart überhandgenommen haben, dass man es mit zehn Konzilien und zwanzig Reichstagen nicht wieder zurechtbringen wird, erwähnt er, vom Evangelium lehrend, nicht nur das Wort und die Sakramente, sondern auch die gegenseitige brüderliche Aussprache und Tröstung, also den brüderlichen Dienst am Nächsten. Zinzendorf soll einmal gesagt haben: „Unsre größten, unsere heiligsten Handlungen sind lauter geborgte Sachen! Mit geborgten Sachen pflegt man sich nicht zu rühmen, diese sind uns zum Dienen gegeben.“ Auch heute. Wir schließen mit einem Lutherwort: „Ist der Gehorsam vorhanden,

egyeseket Isten népének és szenteknek hívtak, mégsem voltak azok, mások viszont, a többi a sokaság között, nem Isten népének és szentjeinek hívtak, és mégis azok voltak. Az egyház elrejtett egyház.” Luther harca nem a katolikus egyház ellen irányul, hanem a pápaság ellen, mert ez a keresztyénség igazi egységét, a Krisztusban lévő egységet teszi lehetetlenné. Nem általában az Isten ígéje, nem is a törvény nevezetik az egyház lényegének, hanem az evangélium, mégpedig a hirdetett evangélium, az igehirdetés! Tehát nem a tan néma birtoklásáról, hanem a szóbeli tanítás eseményéről van itt szó, olvassuk E. Schlinknél: „Hasonló módon a hangsúly nem a szentségekről szóló tudáson nyugszik..., másfelől az egyházat nem az evangéliumszerű szentségtanítás néma birtoklása által, hanem a szentségek kiszolgáltatása, azaz kiszolgáltatásának és fogadásának az eseménye által határozhatjuk meg. Az eseményre való pillantás is „az evangélium hangja”. Ennek a hitvallásnak az esetleges kibővítése a szeretet és az egymás közti szolgálat kiegészítésével felesleges lenne, mert ez akkoriban és ma is magától értődő a hívőknek. Emlékezzünk azokra a szavakra, amelyeket Luther a Nagykátéban említett: „Hiszem, hogy van itt a földön szent sokaság és egyetértés... egybe hívta a Szentlélek által, egy hitben, lelkületben és értelemben különféle tálumokkal, mégis baráti szeretetben, elvtelen összeborulás és féktelen széthúzás nélkül”. A Schmalkaldeni cikkek előszavában, ahol arról panaszkodik, hogy önkényeskedés és fegyelmezetlenség, fennhéjázás az öltözködésben, zabálás, játszás oly mértékben elharapóztak, hogy tíz zsinattal és húsz birodalmi gyűléssel sem lehet majd újra rendbe hozni, az evangéliumról tanítva nemcsak az ígét és a szentségeket, hanem a kölcsönös testvéri őszinte beszélgetést és vigasztalást is megemlíti, tehát a felebarát irányába gyakorolt testvéri szolgálatot. Egyszer Zinzendorf állítólag azt mondta, hogy „a legnagyobb és a legszentebb cselekedeteink csupa kölcsönvett dolgok! Kölcsönbe kapott dolgokkal nem szokás dicsekedni, mindezek szolgálatra adattak.” Ma is. Zárszóként Luther még egy gondolatát idézzük: „Ha van engedelmisség,

so ist das Werk auch recht und köstlich und ganz göttlich, und wenns auch so gering wäre, als einen Strohalm aufheben. Ist aber Gehorsam und Befehl nicht vorhanden, so ist auch das Werk nicht recht, sondern verdamulich und ein Teufelswerk, und wenns so groß wäre, wie Toten-Auferwecken. Der Teufel hätte uns nicht besser vom rechten Weg abführen können, als indem er 'Gottesdienst' so eng nur allein auf die Kirche und die Werke bezieht, die darin geschehen."

úgy a cselekedet is igaz, felséges és egészen isteni, ha mégoly jelentéktelen lenne is, mint egy szalmaszál felemelése. Ha azonban nincs jelen az engedelmesség és a parancs, úgy a cselekedet sem igaz, hanem kárhozatra méltó és ördögi, ha mégoly hatalmas is lenne, mint a halottak feltámasztása. Az ördög nem tudott volna minket jobban eltéríteni a helyes útról, mint azáltal, hogy az 'istentiszteletnek' annyira szűk teret szabott, midőn azt csak és kizárólag a templomra és az ott történő eseményekre vonatkoztatja.”

Luthers Zirkulardisputation über Matthäus 19,21 **Wittenberg, den 9. Mai 1539**

Vortrag von Herrn Pfarrer Odön Weltler, Budapest, 1986

Die Thesen der sogenannten Zirkulardisputation unterscheiden sich in vielem von den bisher behandelten Heidelberger und Leipziger. Beachtenswert ist zumal der Zeitpunkt, wann diese geschrieben wurden. Die vorhergenannten stammen aus dem Jahre 1518 bzw. 1519, diese wurden also von dem jungen Luther verfasst, von dem 35- bzw. 36jährigen. Die Reife des Reformators hat wohl schon früher begonnen, die Reformation selbst kaum. Die jetzt vor uns liegenden Thesen stammen von dem 56jährigen Luther, man kann ohne Übertreibung sagen von dem „alten“. Die inzwischen vergangenen 20 Jahre sind nicht spurlos verfließen. Nicht bloß äußerlich – um Luther und die Reformation hat sich so manches geändert, sondern auch innerlich. Bemerkenswert mag auch die Zahl der Thesen sein. Ursprünglich waren es 70. Die erste Überschrift dieser lautete: „70 Schlussreden von den drei göttlichen Hierarchiis oder Erzugewalten, nämlich von der christlichen Kirche, vom weltlichen Regiment oder Polizei und von bürgerlicher, züchtiger Haushaltung, und dass der Papst unter keinem dieser von Gott geordneten Ständen gefunden, sondern solchen göttlichen Ordnungen ein öffentlicher Feind und Verfolger sei.“ Siebzig waren es also, die im April 1539 herausgegeben wurden, diesen wurden später noch 21 hinzugefügt, so dass am 9. Mai 1539 über diese disputiert wurde. In Heidelberg waren es 28, in Leipzig 13, hier sind es 91. Diese Überzahl der Thesen ist auch beachtenswert, weil wir wissen, dass Luther die vielen Worte nicht liebte. Und noch etwas: Die Disputation selber dauerte nicht länger als drei Stunden! In Heidelberg beschäftigte man sich tagelang mit den 28 Thesen. Das Kapitel der Kongregation begann am 25. April, die Heimreise trat Luther erst anfangs Mai an, der Zeitraum umfasst also eine Woche, in Leipzig waren es drei Wochen, hier sind es bloß drei Stunden; diese Kürze hat ihren Grund. Als nämlich Luther diese Thesen verfasste, waren diese hochaktuellen Inhalts, war doch das Deutsch-Römische Reich von akuter Kriegsgefahr bedroht. Die zwei Lager, das römische und die schmalkaldischen Bundesverwandten

Luther Körlevél-vitairata a Máté 19,21-ről
Wittenberg, 1539. május 9.

Weltler Ödön lelkész előadása, Budapest, 1986

Az eddig ismertetett Heidelbergi- és Lipcsei-tételektől a körlevélnek szánt vitairat tézisei több dologban különböznek. Főképp megírásuk időpontja figyelemre méltó. Az előbb említettek 1518-ból, ill. 1519-ből származnak, ezeket tehát a 35 ill. 36 éves fiatal Luther írta. A reformátor már megérett, a reformáció még nem. A most előttünk lévő tézisek túlzás nélkül az „idős”, immár 56 éves Luthertől valók. Az időközben eltelt húsz év nem múlt el nyomtalanul. Luther és a reformáció körül sok minden megváltozott, nem csupán külsődlegesen, hanem lelkiekben is. Figyelemre méltó lehet a tézisek száma is. Eredetileg 70 volt. Ennek első címe így hangzott: „70 pontos zárszó a három isteni rendről vagy ősi hatalomról, ti. a keresztyén egyházzal, a világi kormányzásról, más szóval a közbiztonságot fenntartó hatóságról, valamint a tiszta, polgári erkölcsű családról; továbbá arról, hogy a pápa ezen Isten által teremtett rendek egyike között sem található, mert nyilvános ellensége és üldözője ezen isteni rendeknek.” 70 volt tehát, melyeket 1539 áprilisában kiadtak, amelyekhez később még 21-et csatoltak, így aztán 1539. május 9-én ezekről folyt a vita. Heidelbergben 28 tézis volt, Lipszéban 13, itt 91. E tézisek számbeli fölénye azért is hangsúlyos, mert tudjuk, hogy Luther nem szerette a sok beszédet. És még valami: maga a vita nem tartott 3 óránál tovább! Heidelbergben napokon át a tételekkel foglalkoztak. A rend kérdéseit április 25-én kezdték tárgyalni, és Luther csak május elején indult útnak hazafelé: időtartama tehát egy hetet ölel fel; Lipszéban három hétig tartott, itt csupán 3 órát; ennek alapos oka van. Amikor ui. Luther e téziseit megfogalmazta, azok tartalma nagyon időszerű volt, hiszen a háború veszélye a Német-római Birodalmat fokozottan fenyegette. A két tábor, a római és schmalkaldeni szövetségesek

(Bündnis) standen kriegsbereit gegeneinander. Die Lage galt als äußerst gespannt. Seit dem 14. Februar 1539 verhandelten die Evangelischen über diese Lage. Luther nahm an diesen Verhandlungen nicht teil, anwesend jedoch waren Melanchthon und Mykonius, und aus einem Schreiben Melanchthons können wir über die Gefahr des Krieges und über die Verhärtung der Gegeneinanderstehenden folgern: „Wenn ich nicht Mitleid mit der Jugend hätte, die Zucht und Unterricht nötig hat, was durch den Krieg gehindert wird, so würde ich keine Furcht vor dem Waffengang haben. So groß ist in den Gegnern die Gottlosigkeit, so groß die Wut, dazu so groß die Bestürzung, dass sie ohne Zweifel in irgendeinem verhängnisvollen Tumult zugrunde gehen würden.“ So sieht der ansonsten friedsame und sanfte Melanchthon die Lage und die Möglichkeit einer militärischen, gewaltsamen Auseinandersetzung. In dieser Lage ist die Frage des Widerstandes gegen die Obrigkeit, genauer gegen den Kaiser, von größter Bedeutung gewesen! In der Weimarer Ausgabe werden sie auch als „Über das Widerstandsrecht gegen den Kaiser“ betitelt. Luther hatte also in den 70 bzw. 91 Thesen eine sehr wichtige, aktuelle Frage zur Diskussion gestellt und beantwortet. Es gehört nun zu den geschichtlichen und erfreulichen Tatsachen, dass inzwischen eine Wende eintrat, mit welcher nur wenige rechneten. In Frankfurt kam es zu dem sogenannten „Frankfurter Anstand“; die Landesvertreter beider Seiten erzielten einen Kompromiss: Die Prozesse, welche die königlichen Gerichte gegen die Evangelischen durchführten, wurden auf 18 Monate hinausgeschoben. Die katholische Liga sollte so wenig erweiterbar sein wie die protestantische; selbst die Möglichkeit eines deutschen Konzils kam in Betracht. Die Frage des Widerstandes gegen den Kaiser wurde unerwartet unaktuell. Es geschah, was sich im Laufe der Geschichte vorher und seither des öfteren wiederholte: eine überaus wichtige Sache wird infolge geschichtlicher Ereignisse zu einer Sache von begrenzter Bedeutung. Die 91 Thesen verloren, wenn auch nur auf kurze Zeit, ihre Aktualität; es kam bloß zu einer akademischen Disputation in diesen Fragen. Luther selbst hat den „Frankfurter Anstand“ als kurzen Waffenstillstand angesehen, in dem man wachen und beten müsse, damit das Licht des Evangeliums, die Heiligung des Namens Gottes, wirke.

(szövetség) készen álltak az egymás elleni háborúra. A helyzet rendkívül feszült volt. Az evangélikusok 1539. február 14-e óta erről tárgyaltak. Luther nem vett részt e tárgyalásokon, jelen volt azonban Melanchthon és Mykonius. Melanchthon egyik írásából következtethetünk a háború veszélyére és az egymással szembenállók hajthatatlanságára: „Akkor nem félnék a fegyverek összemérésétől, ha nem éreznék részvétet az ifjúsággal, akinek nevelésre és oktatásra van szüksége, amit a háború akadályoz. Az ellenfelekben oly nagyfokú az istentelenség, oly erős a düh, ráadásul oly nagy a rémület, hogy valamilyen végzetes lázongásban kétségtelenül tönkremennének.“ Így látja az egyébként békeszerető és szelíd Melanchthon a helyzetet, és egy katonai, erőszakos összetűzés lehetőségét. Ebben a helyzetben a többség, pontosabban a császár elleni szembeszegülés kérdése óriási jelentőségű volt! A Weimari Kiadásban ezt az iratot többek között „a császár elleni szembeszegülés jogáról“ címmel is ellátták. Luther tehát a 70. ill. 91 tézisben nagyon fontos, időszerű kérdést bocsátott vitára, és válaszolt meg. Az örvendetes történelmi tényekhez tartozik mármost, hogy időközben fordulat következett be, amivel csak kevesek számoltak. Frankfurtban sor került az ún. „Frankfurti halasztásra“; mindkét oldal tartományi képviselői kölcsönös megegyezésre törekedtek: a pereket, melyeket a királyi bíróságok az evangélikusok ellen folytattak, 18 hónappal elhalasztották. A Katolikus Ligát épp oly kevéssé lehetett bővíteni, mint a protestánst; még egy német zsinat lehetősége is szóba került. A császár elleni szembeszegülés kérdése nem várt módon veszített időszerűségéből. Az történt, ami a történelem folyamán minden korban gyakran megismétlődik: egy szerfelett fontos kérdés a történelmi események következtében korlátozott jelentőségű üggyé válik. A 91 tézis, ha csak rövid időre is, elveszítette időszerűségét; pusztán egy akadémiai vitára került sor e kérdésekben. Maga Luther úgy tekintett a „Frankfurti Halasztásra“, mint rövid fegyverszünetre, ahol örködni és imádkozni kell, hogy az evangélium fénye, Isten nevének szentsége munkálkodjék.

Die Hauptfrage, welche in diesen Thesen behandelt wird, ist das Thema: „Staat und Kirche“, noch enger genommen: das Widerstandsrecht der Kirche, des einzelnen gegen den Staat, damals gegen den Kaiser, heute gegen die Obrigkeit. Es ist kein Zufall, dass diese Fragen immer dann mit Interesse behandelt werden, wo das Verhältnis zwischen Staat und Kirche zum Problem wird. Rudolf Hermann schreibt in seinem Artikel „Luthers Zirkulardisputation über Mt. 19,21“: „Dass sie auch für uns, die wir in die Gewalt des Themas 'Staat und Kirche' hineingestellt sind, von lebhaftem Interesse ist, ergibt sich aus ihrem Inhalt von selbst“. (Lutherjahrbuch, 1941!) Wir, die damals schon im Dienste der Kirche standen, wissen von der Gewalt, in welche wir hineingestellt wurden. Aber auch heute ist der Inhalt dieser Thesen von Bedeutung. Igor Kiss behandelt in seiner Arbeit „Die Zweireichelehre Luthers als Hilfe für eine theologische Orientierung heute“ (Zeichen der Zeit 7/1983) auch die Thesen der Zirkulardisputation, welche nach seiner Meinung „die schwerste und problematischste Frage bei Luther behandelt, die des bewaffneten Widerstandes des Christen gegen eine dämonisierte Obrigkeit.“ Die einst hochaktuellen Thesen, welche für eine Zeit zur akademischen Angelegenheit wurden, sind also abermals aktuell, hochaktuell! Zu Beginn seiner Ausführungen stellt der Autor fest: „Die Theologie Luthers hat zwei fundamentale Ausgangspunkte: in der Dogmatik die Rechtfertigungslehre, in der Ethik die Zweireichelehre. Beide Lehren sind originell und genial. Trotz ihrer Zentralstellung in Luthers Theologie ist die Zweireichelehre im späteren Luthertum in den nachfolgenden Jahrhunderten weithin vergessen. Sie wurde nur auf das Problem 'Kirche und Staat' bezogen, nach 1930 zur sogenannten Lehre von den beiden Regimenten verengt.“ Wir wollen nun sehen, wie diese Frage, die des bewaffneten Widerstandes des Christen, in den am 9. Mai 1539 behandelten Thesen dargestellt wird. Vorher aber wollen wir den zusammenfassenden Inhalt der Thesen darstellen, wie dieser in der bereits erwähnten Studie von R. Hermann zu finden ist.

A fő kérdés, amivel ezek a tézisek foglalkoznak: „az állam és az egyház“ témája, még közelebbről: az egyház és az egyén szembeszegülési joga az állam ellen: akkoriban a császár, ma a többség ellen. Nem véletlen, hogy e kérdés iránt mindig akkor növekszik meg az érdeklődés, amikor az állam és az egyház viszonya vitatottá válik. Rudolf Hermann írja „Luther körlevélként megírt vitairata a Máté 19,21-ről“ c. cikkében: „Hogy ez számunkra is – akiket az ’állam és egyház’ témájának súlya magával ránt – élénk érdeklődést keltő, magából a tartalmából következik“. (Luther-évkönyv, 1941!) Mi, akik akkoriban már az egyház szolgálatában álltunk, ismerjük az erőszakhatalmat, amely magával ragad. E tézisek tartalma azonban ma is jelentős. Igor Kiss: „Luther két birodalomról szóló tanítása, mint fogódzó a mai teológiai tájékozódásban“ c. munkájában (Zeichen der Zeit, 1983/7) a körlevélként megírt vitairat téziseit is taglalja, melyben véleménye szerint „Luther a legnehezebb és legvitatottabb kérdéskört dolgozza fel: a keresztyén ember egy démonizált többség elleni fegyveres szembeszegülésének a kérdését“. Az egykor igen időszerű tézisek, melyek egy időre akadémiai üggyé váltak, ismét időszerűek, nagyon időszerűek! Fejtegetései kezdetén a szerző megállapítja: „Luther teológiájának két alapvető kiindulópontja van: a dogmatikában a megigazulástan, az erkölcsstanban pedig a két birodalomról szóló tanítás. Mindkettő eredeti és zseniális! A két birodalomról szóló tanítást Luther teológiájában elfoglalt központi helye ellenére a következő évszázadok, a későbbi Luther-kutatás nagymértékben elfelejtette. Csak az ’egyház és állam‘ kérdéseire vonatkoztatták, 1930 után pedig az ún. kettős kormányzásról szóló tanra szűkítették.“ Nos hát lássuk, hogy ezt a kérdést, a keresztyén ember fegyveres ellenállásának kérdését, hogyan tárgyalja az 1539. május 9-én fejtegetett tézisekben. Előtte azonban szemléltessük a tézisek tartalmának összefoglalását, ahogyan ez R. Hermann már említett tanulmányában található.

I. Die weltliche Ordnung (Besitz, Ehe, Obrigkeit) in ihrer Gottgebottenheit, 2. Tafel, gegenüber der Entstellung durch das Mönchtum. (Thesen 1-10)

II. Die innere Lüge in der mönchischen vermeintlichen Weltabsage. (Thesen 11-20)

III. Die rechte Stellung zur Welt nach den beiden Tafeln, vornehmlich unter dem Zeichen des öffentlichen Bekenntnisses zum Glauben. (Thesen 21-30)

IV. Die Widerstandspflicht des Christen gegen Räuber und Mörder. (Thesen 31-35)

V. Das Verbot des gewaltsamen Widerstandes gegen alle Obrigkeit, wenn wir um Christi willen unter ihr zu leiden haben. (Thesen 36-50)

VI. Recht und Dringlichkeit des Widerstandes gegen den Papst, weil er keinerlei Obrigkeit, sondern der Antichrist, der Bärwolf etc. ist. (Thesen 51-60)

VII. Keinerlei Autorität oder Instanzen noch bedenkliche Folgen können an der Gebottenheit dieses Kampfes irremachen. (Thesen 61-70)

VIII. Die Unmöglichkeit heilsamer kirchlicher Gesetzgebung durch die Päpste. (Thesen 71-84)

Schluss (Thesen 85-91): Die durch das Papsttum eingerissene Verwüstung auf allen Gebieten.

I. A világi rend (tulajdon, házasság, felsőbbség) és annak isteni szükségszerűsége, 2. tábla, a szerzetesség általi ferdítések ellenében. (1-10. tétel)

II. A szerzetesrendek vélt világmegvetésének belső hazugsága. (11-20. tétel)

III. A világgal szembeni helyes magatartás a két tábla alapján, kiváltképpen a keresztyén hit nyilvános megvallásának ismertetőjeleként. (21-30. tétel)

IV. A keresztyén ember ellenállási kötelezettsége rablókkal és gyilkosokkal szemben. (31-35. tétel)

V. Az erőszakos ellenállás tilalma minden felsőbbség ellen, ha Krisztus akaratából kell uralmuk alatt szenvednünk. (36-50. tétel)

VI. A pápa elleni szembeszegülés joga és sürgőssége, mivel ő semmiféleképpen nem felsőbbség, hanem maga az antikrisztus, a vérfarkas stb. (51-60. tétel)

VII. Ennek a harcnak szükségszerűségét semmiféle tekintély vagy hatóság, sem aggasztó következmények nem bizonytalaníthatják el. (61-70. tétel)

VIII. Az üdvözítő egyházi törvényhozás lehetetlensége a pápák által. (71-84. tétel)

Befejezés (85-91. tétel): A pápaság által elharapódzott pusztulás minden területen.

Für die Frage des bewaffneten Widerstandes sind die Thesen 36-70 besonders wichtig, darum werden wir diese mit besonderer Aufmerksamkeit betrachten.

Es ist kein Zufall, wenn es uns auch auffällig zu sein scheint, dass Luther diese Thesen und auch die Disputation unter das Wort Matthäus 19,21 stellt: „Jesus sprach zu ihm: Willst du vollkommen sein, so gehe hin, verkaufe, was du hast, und gib's den Armen, so wirst du einen Schatz im Himmel haben, und folge mir nach.“ Es gibt Theologen, welche dieses Wort nicht auf Jesus zurückführen. Althaus behauptet: Diese Wendung geht nicht auf Jesus zurück. Für uns mag es aber wichtig sein, dass Luther in diesem Wort den „klassischen Kernspruch des Mönchtums“ sah und fest überzeugt war, dass von diesem Jesu Wort falsch verstanden wurde. Abermals will er in diesen Thesen an die Wichtigkeit der weltlichen Stände, in welchen auch der Christ lebt, hindeuten und über einer falschen Vergeistigung des Christentums seine Ablehnung bekunden. Diese Vergeistlichung führt gesetzmäßig zur Unterschätzung der weltlichen Stände und Aufgaben, dadurch aber schleichen sich Werkgerechtigkeit, der Verdienstgedanke in den Vordergrund, und es kommt zu einer inneren Lüge, welche nicht weniger schlimm ist, als das äußerliche Übertreten der Gebote Gottes. Wie bereits erwähnt, betrachtet er Besitz, Ehe, Obrigkeit, also die weltliche Ordnung als von Gott geboten. Als in der Disputation als Argumentum XII. Luther daran erinnert wurde, dass auch die Apostel in einer Gemeinschaft lebten, in welcher alles gemein war, antwortete er sofort: Gewiss, doch diese sei eine *communio charitatis* gewesen, eine Gemeinschaft der Liebe, ohne Zwang, aber auch nicht als Verdienst, sondern um dem Nächsten, sei es nötig, zu helfen. Nun aber wird in diesen Thesen hauptsächlich von jener Ordnung gelehrt, welche wir bis heute als Obrigkeit kennen. – Wie bekannt, hat Luther die Obrigkeit, das „gut Regiment“ in der Erklärung des vierten Gebots und der vierten Bitte unvergleichbar schön und tief behandelt. Etliche Zitate sollen dies uns in Erinnerung bringen: „In gleicher Weise ist auch zu reden vom Gehorsam gegen die weltliche Obrigkeit. Sie gehört ja, wie gesagt, samt und sonders zum Vaterstand, und zwar greift sie am allerweitesten um sich. Denn hier handelt es sich nicht um einen vereinzelt Vater, sondern um einen, der sovielmal Vater ist,

A fegyveres ellenállás kérdése a 36-70. tézisekben különösen fontos, ezért azoknak fokozott figyelmet szentelünk.

Nem véletlen, még ha számunkra feltűnően hat is, hogy Luther e téziseket és a vitát is a Máté 19,21 alapján magyarázza: „Jézus így válaszolt neki: ha tökéletes akarsz lenni, menj el, add el vagyonedat, oszd szét a szegényeknek, és kincsed lesz a mennyben; aztán jöjj, és kövess engem.“ Vannak teológusok, akik szerint ez az ige nem Jézustól származik. Althaus kijelenti: ez a beszédfordulat nem származhat Jézustól. Számunkra fontos lehet azonban, hogy Luther ebben az igében „a szeretesség jól ismert, magvas jelmondatát“ látta, és szilárdan meg volt győződve, hogy Jézus igéjét félreértették. E tézisekben újólágy rá akar mutatni a világi rendek fontosságára, melyekben a keresztyén ember is él, és kinyilvánítani, hogy a keresztyénség e hamis átszellemülését elutasítja. Ez az álszent lelkület törvényszerűen a világi rendek, feladatok lebecsüléséhez vezet, amely által a cselekedet igazolása, a megbecsülésre méltó tett gondolata, az érdem lopakodik előtérbe, és ez belső hazugsághoz vezet, amely nem kevésbé rossz, mint Isten parancsolatainak külsődleges megszegése. Mint már említettük, a tulajdonra, házasságra, felsőbbiségre, tehát a világi rendre úgy tekint, mint isteni szükségszerűsége. Amikor a vitában 12. érvként Luthert emlékeztették arra, hogy az apostolok is közösségben éltek, melyben mindenük közös volt, ő rögtön azt válaszolta: bizonyára, ez azonban *communio charitatis* volt, a szeretet közössége, kényszerűség nélkül, de nem érdemszerzésként, hanem hogyha szükséges, a felebaráton segítsen. Ámde e tézisekben főképpen arról a rendről tanítanak, amelyet mi a mai napig felsőbbiséggként ismerünk. – Mint ismeretes, Luther a felsőbbiséget, a „jó hatalmat“ a negyedik parancsolat és a negyedik kérdés magyarázatában páratlan alapossággal tárgyalta. Emlékeztetőül idézzünk föl néhány részletet: „A világi felsőbbiséggel szembeni engedelmségről is hasonló módon kell beszélni. Ez ui., mint említettük, egytől egyig az Atya hatáskörébe tartozik, és pedig a legtágabb értelemben véve. Mert itt nem egy elszigetelt Atyáról van szó, hanem egy olyanról, aki oly sokszor Atya,

als er Einwohner, Bürger oder Untertanen hat. Durch die Obrigkeitspersonen, als durch unsere Eltern, gibt und erhält uns nämlich Gott Nahrung, Haus und Hof, Schutz und Sicherheit. Darum, weil sie diesen Namen und Titel als ihren höchsten Preis mit allen Ehren führen, sind wir auch verpflichtet, sie zu ehren und hochzuachten als den teuersten Schatz und das köstlichste Kleinod auf Erden.“ (Großer Katechismus) Im Kleinen Katechismus beantwortet er die Frage: „Was heißt täglich Brot?“ nach etlichen ganz alltäglichen Dingen: „Essen, Trinken, Kleider, Schuh..., auch fromm Gemahl, fromme Kinder, fromm Gesinde, fromme und getreue Oberherrn, gut Regiment, gut Wetter, Friede, Gesundheit...“; dazu als Erklärung im Großen Katechismus: ... „ferner möchte er dem Kaiser, dem König und allen seinen Ständen, und besonders unsern Landesfürsten, allen Räten, Oberherrn und Amtsleuten Weisheit, Stärke und Glück geben, um recht zu regieren und gegen Türken und alle Feinde zu siegen; er den Untertanen und dem gemeinen Volk Gehorsam, Frieden und Eintracht schenken, um miteinander zu leben.“ Es ist wichtig, dass Luther zum täglichen Brot auch das „gut Regiment“ zählt. Dies ist ein Ehrenplatz für Regierung, Obrigkeit, Staat. Der Reformator spricht also von einem guten Regiment, nicht von einem christlichen. Ein solches gibt es nämlich nicht, wie auch die Welt nie christlich sein kann, doch es gibt Fürsten, Oberherren, Amtsleute, die als Christen ihre Aufgabe erfüllen, als Dienst, von Gott verordnet für jene, die ihnen anvertraut wurden. Wann aber ist eine Obrigkeit gut, wann können wir von einem guten Regiment, guter Regierung sprechen? Als Kennzeichen des „gut Regiments“ finden wir bei Luther drei Dinge, Voraussetzungen: Es sind dies: Freiheit, Gerechtigkeit, Friede.

Unter Freiheit versteht er jene, welche durch die Verkündigung des Wortes Gottes im Staat garantiert, gesichert wird. Die vornehmste aller Fürstenpflichten ist die Sorge für das Seelenheil der Untertanen durch die Aufrichtung, Erhaltung und Schutz wahrer christlicher Lehre. Auf dieses Recht: auf Erhaltung, Schutz der wahren christlichen Lehre, haben die Untertanen Anspruch, und die Obrigkeit ist verpflichtet, diese zu gewähren. Dabei betont Luther immer wieder: Wenn alle Welt rechte Christen, das heißt, rechte Gläubige wären, so wäre kein Fürst, kein König, Schwert noch Recht notwendig

ahány lakója, polgára vagy alattvalója van. Isten ui. a felsőbbséghez tartozó személyek által, mint a szüleink révén, házat és udvart, védelmet és biztonságot ad nekünk, élelemmel lát el minket. Mert ők e nevet és címet, mint kimagasló jutalmukat, teljes megbecsüléssel viselik, ezért mi is kötelesek vagyunk őket tisztelni és nagyra becsülni, mint a legdrágább kincset és a legfelségesebb drágaságot a földön“. (Nagykáté) Majd a Kiskátéban a következő kérdésre ad választ: „Mit jelent a mindennapi kenyér?“, néhány egészen hétköznapi dolog megnevezése után ezt a választ adja: „étkezés, ivás, ruhák, cipő..., istenfélő élettárs, gyermekek, háznép, istenfélő és hűséges hűbérurak, jó hatalom, jó időjárás, béke, egészség“. ... Ehhez magyarázatként egy részlet a Nagykátéból: „... továbbá a császárnak, a királynak és összes rendjének, és különösképp tartományi fejedelmeinknek, az összes tanácsnoknak, hűbérúrnak és hivatalnoknak bölcsességet, erőt és szerencsét kívánni, hogy helyesen kormányozzanak, és a törökök, és az összes ellenség ellen győzedelmeskedjenek; az alattvalóknak és a köznépnak az együttéléshez engedelmességet, békét és egyetértést ajándékozni“. Fontos tudnunk, hogy Luther a „jó kormányzást“ is a mindennapi kenyérhez sorolja. Ez egy díszhely a kormányzat, a felsőbbség, az állam számára. A reformátor tehát jó kormányzásról beszél, nem keresztyénről. Ilyen ui. nem létezik, mint ahogyan a világ sem lehet soha keresztyén. Vannak azonban fejedelmek, hűbérurak, hivatalnokok, akik keresztyén emberként mint Isten által elrendelt szolgálatot teljesítik feladatukat, mindazok javára, akik rájuk bízattak. Mikor jó azonban egy felsőbbség, mikor beszélhetünk jó kormányzásról? A „jó kormányzatsnak“ Luthernél három előfeltétele van: szabadság, igazságosság, béke.

Szabadság alatt azt a szabadságot érti, amikor Isten igéjének a hirdetését az állam érvényesíti, biztosítja. Az összes fejedelmi kötelezettség között az alattvalók lelki üdvösségéért való gondoskodás az igazi keresztyén tan létesítése, fenntartása és védelme által. Erre a jogra: az igazi keresztyén tanítás fenntartására, védelmére van igényük az alattvalóknak, és a felsőbbség köteles megadni ezeket. Ennek során Luther újra és újra hangsúlyozza: ha az egész világ igazi keresztyén, azaz igaz hívő lenne, úgy nem lenne szükség fejedelemre, királyra, kardra, sem törvényre,

oder von Nutzen. Denn wozu sollten sie sie nötig haben, wenn sie den Heiligen Geist im Herzen haben, der sie belehrt und bewirkt, dass sie niemand Unrecht tun, jedermann lieben, gerne und fröhlich Unrecht leiden, auch den Tod. Wo nichts als Unrechtleiden und nichts als Rechttun ist, da ist kein Zank, Hader, Gericht, Richter, Strafe, Recht noch Schwert nötig. Deshalb ist's unnötig, dass unter den Christen weltliches Schwert und Recht etwas zu schaffen finden sollten, zumal sie viel mehr von sich selbst tun, als alles Recht und Lehre fordern können. (Von der weltlichen Obrigkeit 1523) Die Freiheit der Verkündigung in dieser Welt soll also die Obrigkeit sichern, dann ist diese gut. „Es ist ein großer Schatz, wenn man das Wort Gottes in einem Land frei lehren kann.“ Die zweite Tugend eines „gut Regiments“: dieses soll die soziale Gerechtigkeit im Staate verwirklichen. Nach dem Evangelium und dem geistlichen Amte gibt es auf Erden kein größeres Kleinod, keinen wertvolleren Schatz, kein reicheres Almosen, keine schönere Ordnung, kein besseres Gut als eine Obrigkeit, die die soziale Gerechtigkeit garantiert. „Im Volke Gottes soll keine Armut und Bettelei sein, sondern Bettelei und Armut darf es gar nicht geben“ (Vorlesung über das Deuteronomium). „Denn Besitz wird nicht darum gegeben, dass man darauf bauen und seine Zuversicht setzen soll, er ist nichts und nur eitel, sondern dass man ihn brauchen und genießen und anderen mitteilen soll“ (Vier tröstliche Briefe an die Königin von Ungarn 1526). Gerhard Brendler behauptet in seinem Buch „Martin Luther Theologie und Revolution“: „Wer ins Kloster aufgenommen wurde oder gar erst, wer zum Priester geweiht wurde, der wurde seinem bisherigen sozialen Mutterboden entfremdet. Luther ordnete sich damit dem Status innerhalb des feudalen Gesellschaftssystems zu, der ihn zunächst aus unmittelbaren Bindungen an soziale Klassen und Schichten herauslöste (Seite 344). Es darf jedoch nicht unerwähnt bleiben, dass Luther stets große Verantwortung für die Armen seiner Zeit trug, für sie immer wieder eintrat und selbst nie reich wurde, obwohl er unwahrscheinlich viel arbeitete, eine Reihe von Büchern schrieb ... reich wurden die Herausgeber seiner Schriften, die Buchdrucker, wie etwa Melchior Lotther.“ Er zählte nie zu den Reichen, was auch sein Testament, welches vier Jahre vor seinem Tode verfasst wurde, bestätigt.

vagy (legalábbis) nem lennének hasznosak. Miért is volna hát szükségük ezekre, ha a szívükben a Szentlélek lakozik, aki tanítja őket, és eléri, hogy senkivel ne bánjanak igazságtalanul, mindenkit szeressenek, szívesen és boldogan szenvedjék el az igazságtalanságot, a halált is. Ahol semmi más nincs, csak az igazságtalanság elszenvedése és az igazság gyakorlása, ott nincs civakodás, pörlekedés, ítélkezés, bíró, büntetés, törvény, se kard. A keresztyének között ezért szükségtelen a világi kard, és a jognak sem lenne semmi dolga, főképp, hogy ők (a keresztyének) sokkal többet tesznek maguktól, mint amit az összes törvény és tanítás követel. (A világi felsőbbiségről, 1523) Egy felsőbbiségnek tehát az ige hirdetés szabadságát kell biztosítania a világban, akkor jó. „Nagy kincs, ha Isten ígését egy országban szabadon lehet tanítani.“ A „jó kormányzás“ második erénye: a szociális igazságosság megvalósítása a szabad államban. Az evangélium és az egyházi tisztség értelmében nem létezik a földön nagyobb érték, drágább kincs, bőségesebb adomány, ékebb rend és jobb tulajdon, mint egy olyan felsőbbiség, mely a szociális igazságosságot biztosítja. „Az Isten népéhez tartozók között ne legyen szegénység és koldulás, mert ott a koldulásnak és szegénységnek egyáltalán nem szabadna léteznie.“ (Előadás a Deuteronomiumról). „Mert a tulajdon nem azért adatik, hogy az ember arra építsen, és abba helyezze bizalmát – ez ui. semmi egyéb, mint merő hiúság –, hanem hogy használja azt, élvezze, és megossza másokkal.“ (Négy vigasztaló levél Magyarország királynőjéhez, 1526). Gerhard Brendler „Martin Luther Theologie und Revolution“ c. könyvében kijelenti: „akit felvettek kolostorba, vagy még előbb, akit pappá szenteltek, azt elidegenítették szociális környezetétől. Ezzel Luther a középkori társadalmi rendszeren belüli vagyoni helyzethez kötődött, ami kezdetben őt is függetlenítette a társadalmi osztályokhoz való szociális kötelezettségei alól (344. old.). Nem maradhat azonban említés nélkül, hogy Luther mindig nagy felelősséggel viseltetett kora szegényei iránt, értük újra és újra síkraszállt, és maga sosem gazdagodott meg, habár valószínűtlenül sokat dolgozott, könyvek egész sorát írta... gazdaggá írásainak kiadói váltak, a könyvnyomtatók, mint pl. Melchior Lotther.“ Ő maga sosem tartozott a gazdagok közé, amit halála előtt négy évvel megírt végrendelete is megerősít.

Die dritte Tugend der Obrigkeit ist es, den Frieden zu sichern. „Vom Frieden haben wir unsern Leib und Leben, Weib und Kind, Haus und Hof, ja alle Glieder, Hände, Füße, Augen und alle Gesundheit und Freiheit und sitzen sicher in dieser Mauer des Friedens. Es ist wohl ein halbes Himmelreich, wo Frieden ist. Der Friede kann dir helfen, dass dir ein Bissen trockenes Brot wie Zucker schmeckt und ein Trunk Wasser wie Wein. Der zeitliche Friede, der das größte Gut auf Erden ist, in dem auch alle anderen zeitlichen Güter einbegriffen sind, ist eigentlich eine Frucht des rechten Predigtamtes, denn wo das vor sich geht, bleiben Krieg, Hader und Blutvergießen sicher draußen. Wo es aber nicht recht vor sich geht, da ist's auch kein Wunder, dass dort Krieg sei oder stets Unruhe, Lust und Willen zum Krieg und Blutvergießen“ (Auslegung des 82. Psalms, 1530).

Luther betont auch den Unterschied zwischen dem Frieden der Welt und dem anderen Frieden: „Um den Frieden der Welt ist es so bestellt, dass sie allein in äußerlichen Dingen Frieden hat, singt und springt und fröhlich ist im Fleische. Aber der christliche Friede ist im Herzen, ob man gleich draußen große Verfolgung und Angst, Not und Widerwärtigkeit leidet“ (Evangelium am Pfingsttage Joh. 11, 23-31). Von einem guten Regiment hat man also diese drei Wohltaten zu erwarten. Die Aufgabe der Kirche ist es nun, die Obrigkeit zur Verwirklichung dieser Aufgaben und Pflichten zu ermahnen. Das ist das Recht und die Pflicht der Kirche; wenn sie solches versäumt, versündigt sie sich nicht nur gegen Gott, sondern schadet auch der Obrigkeit, denn diese benötigt zu jeder Zeit diesen prophetischen Dienst der Kirche.

Was geschieht aber dann, wenn sich diese nicht ermahnen lässt, sondern gerade das Gegenteil tut: anstatt Freiheit – Knechtschaft, anstatt Gerechtigkeit – Ungerechtigkeit, anstatt Frieden – Unfrieden und Krieg anstiftet? In den Thesen 36-50 wiederholt Luther seine bekannte Überzeugung und Lehre: Wenn wir um Christi willen unter der Obrigkeit zu leiden haben, dann ist jeder gewaltsame Widerstand gegen eine solche Obrigkeit verboten. Dann heißt es zu leiden und nicht zu streiten, zu kämpfen. Bekannt ist diesbezüglich sein Wort: „Wenn ich um des Wortes Gottes willen auf dem Weg bin, da muss gelitten werden. Da wird Gottes das Gericht sein, IHM überlasse ich es.“

A felsőbbtség harmadik erénye a béke biztosítása. „A békéből van testünk és életünk, asszonyunk és gyermekünk, háznépünk és udvartartásunk, sőt, összes végtagunk, kezünk, lábunk, szemünk, és minden egészség és szabadság, és szilárdan állnak a béke e falai közt. Alighanem már egy fél mennyország, ahol béke honol. A béke segíthet neked, hogy egy falat száraz kenyérnek olyan íze legyen, mint a cukornak, és egy korty víznek, mint a bornak. Az evilági béke a legnagyobb érték a földön, amelyben az összes többi evilági érték benne foglaltatik, tkp. az igaz igehirdető hivatás gyümölcse, mert ahol ez megvalósul, ott háború, széthúzás és vérontás bizonyosan kívül maradnak. Ahol azonban ez nem igaz módon valósul meg, ott nem is csoda, hogy háború van, vagy folyvást nyugtalanság, háborúhoz és vérontáshoz való kedv és szándék” (A 82. zsoltár magyarázata, 1530).

Luther hangsúlyozza a világ békéje és a másik béke közti különbséget is: „A világ békéjével az a helyzet, hogy pusztán külsődleges dolgokban van békéje, énekel és ugrándozik, és boldog a testi valójában. A keresztyén ember békéje azonban a szívben lakozik, jóllehet kint mindjárt nagy üldöztetést és félelmet, inséget és undorító dolgot szenved el“ (Evangélium pünkösöd napjaira Jn 11,23–31). E három jótéményt a jó kormányzástól el kell várni. Mármost az egyház feladata, hogy intse a felsőbbtséget e szolgálatok és kötelességek megvalósítására. Ez az egyház joga és kötelessége; ha effélet elmulaszt, nemcsak Isten ellen vétkezik, hanem a felsőbbtségnek is árt, mert ez minden időben rászorul az egyháznak eme prófétai szolgálatára.

Mi történik azonban akkor, ha a felsőbbtség nem hagyja magát figyelmeztetni, hanem épp az ellenkezőjét teszi: szabadság helyett – szolgaságot, igazságosság helyett – igazságtalanságot, béke helyett – békétlenséget és háborút szít? A 36-50. tézisekben Luther megismétli ismert meggyőződését és tanítását: ha nekünk Krisztus akaratából kell szenvednünk a felsőbbtség uralma alatt, úgy minden erőszakos ellenállás tilos az ilyen felsőbbtség ellen. Akkor szenvedésről van szó, és nem viszályról, harcról. Ismeretes erre vonatkozó beszéde: „Ha én Isten igéjének akaratából úton vagyok, akkor szenvednem kell. Akkor Istené lesz az ítélkezés, NEKI engedem át.

Ein Prediger soll sich nicht wehren. Darum nehme ich kein Messer mit auf die Kanzel, sondern allein auf den Weg.“ Bei diesen Aussagen wollen wir mit besonderem Nachdruck auf jene Erkenntnisse hinweisen, welche Hermann Kunst in seinem Buche: „Evangelischer Glaube und politische Verantwortung“ veröffentlicht: Luther ist sich durchaus über die Relativität dessen im Klaren, was er ausführt: wir lehren hier die, die recht tun wollen, deren sehr wenig sind. Daneben bleibt gleichwohl der große Haufen: Heiden, Gottlose, Unchristen, welche, wenn Gott es verhängt, sich mit Unrecht gegen die Obrigkeit auflehnen und Unglück anrichten, wie die Juden, Griechen und Römer oft getan haben. Allerdings ist Luther sich darüber im Klaren, so wie bei seinen Ausführungen zum Bauernkrieg, dass „Theorie“ und „Praxis“ durchaus voneinander unterschieden sein können. Was er fordert, ist die „Theorie“: „wenn’s auch recht ist, dass die Untertanen stille sitzen und alles leiden und sich nicht empören, so steht’s doch nicht in Menschenhand, dass sie auch so tun“ (S. 231) . Für ihn galt als Losung für den Fall des Übergriffs der weltlichen Herrschaft über die ihr gezogenen Grenzen hinaus der leidende Ungehorsam, d. h. der passive Widerstand. Dass das Luthertum später daraus die Parole vom „leidenden Gehorsam“ gemacht hat, ist zwar nicht zu bestreiten, das geschah jedoch eindeutig gegen den erklärten Willen Luthers (227). Wenn wir nun die Thesen der Zirkulardisputation näher betrachten, so finden wir auch hier die bekannte Überzeugung und Lehre Luthers, dass der Christ kein Recht habe auf bewaffneten Widerstand gegen die Obrigkeit, die ihn um Christi willen verfolgt. „Wenn aber die Obrigkeit, ob sie nun eine profane oder nicht gut christliche ist, dich um Christi willen verfolgt, dann ist alles zu verlassen, zu verkaufen, zu verlieren, ... denn die Obrigkeit ist nicht wider uns, sondern mit uns und für uns in der zweiten Tafel. Daher ist es Privatpersonen, welcher Art auch immer sie sein mögen, verboten mit eigener Gewalt ... vorzugehen; sondern die Obrigkeit ist anzurufen. Übrigens wollen die gottlosen Obrigkeiten (sie seien gleich ungläubig oder des Glaubens feind) so angesehen werden, dass sie um der Religion, d. i. um der ersten Tafel willen tun, was sie tun. Hier gilt, wenn sie sich nicht durch Besseres informieren lassen wollen, die Lehre Christi: Gehe hin, verkaufe, verlasse, weiche, verliere alles, selbst das Leben.

Egy igehirdető ne védekezzék. Ezért nem viszek magammal tört a szószékre, hanem csak az útra.“ E kijelentéseknél különös nyomatékkal akarunk utalni azokra a felismerésekre, melyeket Hermann Kunst „Evangélikus hit és politikai felelősség“ c. könyvében tesz közzé: Luther teljesen tisztában van annak viszonylagosságával, amit fejteget: itt azokat tanítjuk, akik helyesen akarnak cselekedni, akik nagyon kevesen vannak. Emellett mégis megmarad az óriási sokaság: pogányok, istentelenek, nem keresztyének, akik, amikor Isten elrendeli, igazságtalanul lázadnak fel a felsőbbtség ellen, és sok bajt okoznak, ahogyan a zsidók, görögök és rómaiak gyakran tettek. Luther kétségtelenül – csakúgy, mint a parasztháborúra vonatkozó fejtegetéseivel kapcsolatban – tisztában van azzal, hogy „elmélet“ és „gyakorlat“ teljesen különbözhet egymástól. Amit ő követel, az „elmélet“: „ha igaz is, hogy az alattvalók csendben ülnek, és mindent elszenvednek, és nem zúdulnak fel, úgy mégsem emberi akarat függvénye, hogy így is cselekedjenek“ (231. old.). Számára mérvado a „szenvedő engedetlenség“, azaz a passzív ellenszegülés a világi uralommal szemben a neki meghúzott határokat áthágó túlkapásai esetén. Ugyan nem vitatható, hogy a Luther-kutatás ebből később a „szenvedő engedelmesség“ jelszavát alkotta meg, ez azonban egyértelműen Luther kinyilvánított akarata ellenében történt (227. old.). Ha mármost közelebbről szemügyre vesszük a körlevélként megírt vitairat téziseit, úgy itt is megtaláljuk Luther ismert meggyőződését és tanítását, miszerint a keresztyén embernek nincs joga a felsőbbtség elleni fegyveres ellenállásra, aki őt Krisztus akaratából üldözi. „Ha azonban a felsőbbtség – legyen az akár világi vagy nem jó keresztyén – téged Krisztus akaratából üldöz, akkor mindent el kell hagyni, el kell adni, el kell veszíteni... mert a felsőbbtség – a második tábla értelmében – nem ellenünk van, hanem velünk és értünk. Ezért tilos magánszemélyeknek, bármilyen természetűek is legyenek... saját hatalommal eljárni; hanem a felsőbbtséghez kell folyamodniuk. Egyébként az istentelen felsőbbstésekre úgy tekintsünk (legyenek hitetlenek vagy a hit ellenségei), hogy ők a vallás kérdésében az első tábla alapján cselekszik, amit cselekszenek. Ha nem akarnak jobb gondolatok révén tájékozódni, itt is a Krisztus tanítása az érvényes: menj el, add el, hagyd el, engedj, veszíts el mindent, magát az életet is.

Weil über das Reich dieser Welt hinaus nicht noch ein anderes, höheres Reich besteht, was für uns gegen dies Reich stände, außer jenes ewige Reich Gottes, so sind wir unter einer Obrigkeit, die das Böse hindert, zu gehorchen gehalten und sollen es nicht ertragen, sondern ihm in Kraft der Tafel zwei widerstehen. Der Obrigkeit aber, die es selber zufügt um der ersten Tafel willen (einen anderen Grund kann sie nicht haben), ist nicht Widerstand zu leisten. Denn die zweite Tafel wie auch die Obrigkeiten erstrecken sich auf dies Leben in der Welt und sind dafür göttlich gegeben und eingesetzt. Daher ist es nicht unsre Sache, vielmehr ist es verboten, die von Gott geordneten Obrigkeiten zu zerstreuen und Staaten (weltliche Regimente) mit eigener Verwegenheit zu zersprengen. Sondern es ist Raum zu geben dem Zorn (Röm 12,19), und wir haben uns nicht selbst von uns selbst her zu verteidigen (Thesen 36, 40-50).“ Wir haben absichtlich den Wortlaut dieser Thesen hier angeführt, denn sie bezeugen wieder einmal, wie sehr der Reformator von den Christen Gehorsam gegen jene Obrigkeit fordert, welches alles ist, nur keine angenehme, doch für Luther ist viel wichtiger die „Unmittelbarkeit der Obrigkeit zu Gott“ (R. Hermann); damit wird auch die Verantwortung vor Gott betont.

Es sei hier erwähnt, dass Röm 13 keine vollständige und allgemeingültige Lehre vom Staat und Obrigkeit gibt. Dieser Brief und das Kapitel 13: „Jedermann sei Untertan der Obrigkeit, die Gewalt über ihn hat. Denn es ist keine Obrigkeit ohne von Gott; wo aber Obrigkeit ist, die ist von Gott verordnet...“ wurden in einer ganz bestimmten Lage geschrieben. Rom ist ein international heidnisches Imperium, die Christenheit eine Minderheit, die an der Politik keinen Anteil hat. Es wäre also falsch, diese Lage und dieses Verhältnis ohne Weiteres auf die Lage, in welcher Luther lebte, oder auf unsre Zeit zu übertragen. Es ist gewiss kein Zufall, dass Napoleon Röm 13 in Anspruch nahm und die Pfarrer zwang, von Röm 13 zu predigen: „Wer nicht gehorchen kann, muss auswandern!“ Wir sind ja nicht nur Untertanen, sondern Mitverantwortliche für das, was unter der Obrigkeit geschieht ...

Die Thesen 51-60 sind nicht leicht zu verstehen. Nach dem bisher Gesagten geht die Erörterung in scharfer Form zur Widerstandspflicht gegen den Papst über: Recht und Dringlichkeit des Widerstandes

Mert e világ birodalmán kívül nem létezik még egy másik, magasabb rendű birodalom, ami értünk kiállna e birodalom ellenében, kivéve Isten ama örök birodalmát, így mi egy felsőbbtség alatt vagyunk, amely a rosszat megakadályozza, akinek kötelesek vagyunk engedelmessé válni, de nem kell a rosszat elszenvedni, hanem ellene kell szegülni a második tábla értelmében. A felsőbbtségnek azonban, aki az első tábla értelmében ezt saját maga rendeli el, nem szabad ellenszegülni. Mert a második tábla, mint a felsőbbstégek is, az evilági életre vonatkoznak, és ennek értelmében a felsőbbstégek Isten adta és rendelte. Ezért nem a mi dolgunk, jobban mondva tilos az Isten által elrendelt felsőbbstégek szétosztani, és az államot (világi kormányzást) saját vakmerőséggel szétbontani. Hanem teret kell adni az ő haragjának (Róm 12,19), és önmagunkat nem saját magunk által kell megvédenünk (36. és 40-50. tézisek)“. Szándékosan idéztük itt e tézisek szó szerinti szövegét, mert újfent megerősítik, hogy a reformátor mennyire követeli a keresztyénektől az engedelmisséget azon felsőbbtség iránt is, amelyről sok minden elmondható, csak az nem, hogy kedves. Luther számára azonban sokkal fontosabb „a felsőbbtség közvetlen kapcsolata Istenel“ (R. Hermann); ezzel az Isten előtti felelősséget is hangsúlyozza.

Említsük itt meg, hogy a Róm 13. fejezete nem ad hiánytalan és általános érvényű tanítást államról és felsőbbstégről. „Minden ember a felsőbbtség alattvalója, amely hatalommal bír fölötte. Mert nincsen felsőbbtség, egyedül Isten által; ahol azonban létezik felsőbbtség, az Isten által rendeltetett el...“ Ez a levél és a 13. fejezete egészen egyértelmű helyzetben íródott. Róma nemzetközi pogány birodalom, a keresztyénség kisebbség, aki a politikában nem vesz részt. Téves lenne tehát ezt a helyzetet és ezt a viszonyt minden további nélkül arra a helyzetre alkalmazni, melyben Luther élt, de arra se, amiben mi élünk. Bizonyára nem véletlen, hogy Napóleon a Róm 13-at vette igénybe, és a lelkészeket kényszerítette, hogy Róm 13-ról tartsanak ígéhirdetést: „Aki nem tud engedelmeskedni, annak távoznia kell!“ Hiszen mi nemcsak alattvalók vagyunk, hanem a felelősségben osztozók, mindazért, ami a felsőbbtség alatt történik...

Az 51-60. téziseket nem könnyű megérteni. Az eddig elmondottak után rendkívül éles hangon a pápa elleni szembenállás kötelezettségét tárgyalja: a pápa elleni szembenállás jogos és halaszthatatlan,

gegen den Papst, weil er keinerlei Obrigkeit, sondern der Antichrist, der Bärwolf usw. ist. „Offensichtlich ist der Papst keine Obrigkeit, weder eine kirchliche, noch eine politische, noch eine häusliche. Drei Hierarchien (drei Regimente) in dieser Welt nämlich hat Gott gegen den Teufel eingerichtet, und zwar die des Hauswesens, den Staat (Weltregiment) und die Kirche. Dass er keine kirchliche Obrigkeit ist, erhellt daraus, dass er das Evangelium verurteilt und durch seine Lästerungen im Kirchenrecht mit Füßen tritt. Dass er keine politische (weltliche) ist, erhellt daraus, dass er die bürgerlichen Rechte sich unterworfen hat, wie auch das Evangelium. Dass er keine häusliche ist, erhellt daraus, dass er Verlöbnisse und Ehen verbietet, für die sonst Erlaubnis besteht, nicht bloß den Priestern. Sondern er ist jenes Ungeheuer, von dem Daniel sagt, dass es sich aufwirft über alles... und welches Paulus, Daniels Worten folgend, den Widersacher Gottes, den Menschen der Sünde, den Sohn des Verderbens nennt (2. Thess 2,3 f). Unsre Deutschen nennen Bärwolf ... dies Tier ist zwar ein Wolf, aber von einem Dämon gepackt, der alles zerfleischt und allen Fangeisen und Waffen entgeht. Um es zu vernichten, ist es nötig, dass alle Dörfer und Städte zusammenlaufen, die einzelnen und alle Männer, auch wenn es schließlich entkommt.“ (Thesen 51-60) Luther hat des öfteren sehr scharf gegen den Papst und dessen Umtreiben geschrieben, hier aber geschieht dies mit einer Schärfe, die wir heute kaum verstehen können. Diese Schärfe lässt sich damit nicht abschwächen, dass Luther fast zu gleicher Zeit auch mildere Töne anschlug. In den Schmal-kaldischen Artikeln, in welchen er zwar von den Teufelsgeschichten und den Teufelsgeschäften des Papstes schreibt, wird im Artikel IV. von der Stellung des Papstes gelehrt, dass Christen wohl nicht unter ihm, sondern neben ihm leben können, als Brüder und Genossen... also kein Oberhaupt nach göttlichem Recht, sondern von Menschen gewählt... der aber auch abgesetzt werden kann; als Beispiel führt Luther das Konstanzer Konzil an, wo drei Päpste abgesetzt und ein vierter gewählt wurde. Ein andermal ging Luther noch weiter und erklärte: er könnte sich vorstellen, dass der Bischof von Rom um der Ordnung willen gewisse Rechte, Aufsichtsrechte besäße, doch hier in diesen Artikeln wird der Papst als Obrigkeit völlig abgelehnt... Er ist der Antichrist, der Mensch der Sünde, das Untier..., dem Widerstand

mert ő semmiképpen nem felsőbbtség, hanem az antikrisztus, a vérfarkas stb. „Nyilvánvalóan a pápa nem felsőbbtség, sem az egyházban, sem a politikában, sem a családban. Isten ui. a teremtésben három kormányzást alkotott az ördög ellen ezen a földön, és pedig a családot, az államot és az egyház hatalmát. Hogy a pápa nem egyházi felsőbbtség, abból tűnik ki, ahogy az evangéliumot kárhoztatja, azt az egyházjogban lábbal tiporja. Hogy nem világi, abból tűnik ki, hogy a polgárjogot csakúgy, mint az evangéliumot a hatáskörébe vonta. Hogy nem családi, abból tűnik ki, hogy nemcsak a lelkészeknek tiltja az eljegyzéseket és házasságokat, amelyek egyébként számukra is engedélyezettek. Hanem ő mindazon szörnyűség, amelyről Dániel azt mondja, hogy mindenek fölé helyezi magát..., és amelyet Pál, Dániel szavait követve Isten ellenségének, a bűn emberének, a romlás fiának nevez (2Thessz 2,3k). A németek vérfarkasnak mondják... (Magyarrá talán inkább sátán kutyájának kellene fordítani...) Ez az állat olyan farkas (ill. kutya), akit megszállt a démon. Mindent szétmarcangol, minden csapdából és fegyvertől megmenekül. Ahhoz, hogy megsemmisítsék, szükséges, hogy minden falu és város, az egyének és minden férfi összefogjanak, akkor is, ha végül mindig elmenekül.“ (51-60. tézisek) Luther gyakran igen keményen írt a pápa és mesterkedései ellen, itt azonban oly könyörtelenül, amit manapság aligha érthetünk meg. E kíméletlenség nem tompítható, mondván, hogy Luther ezzel csaknem egyidőben mérsékeltőbb hangot is megütött. A Schmalkaldeni cikkekben, amelyben ugyan a pápa ördögtörténeteiről és az ördöggel folytatott ügyleteiről is ír, a negyedik cikkben a pápa tisztségéről úgy tanít, hogy a keresztyének nem a fennhatósága alatt, hanem mellette élhetnek, testvérekként és bajtársként. Tehát nem isteni törvény szerinti első ember, hanem emberek által választott, aki azonban meg is fosztható tisztségétől. Luther példaként a konstanzi zsinatot hozza fel, ahol három pápát is megfosztottak tisztségüktől, és egy negyediket választottak. Egy másik alkalommal még tovább ment, és kijelentette: el tudná képzelni, hogy Róma püspöke a rend kedvéért bizonyos jogokkal, felügyeleti jogokkal bírjon, azonban itt, e cikkekben a pápát mint felsőbbséget teljes mértékben elutasítja. Ő valóban az antikrisztus, a bűn embere, a szörnyeteg, akivel szembe kell szegülni!

zu leisten sei! Antwort auf dieses Geheimnis finden wir in der These 61, wo es heißt: Es ist die gegenwärtige Notlage und Notwendigkeit in die Waagschale zu werfen! Die Notlage ist zur Zeit, als diese Artikel verfasst wurden, die Gefahr eines blutigen Krieges innerhalb des Deutsch-Römischen Reiches zwischen Protestanten und Katholiken, welche sich aber dann schlagartig geändert hatte, wie bereits erwähnt wurde, als am 19. April der „Frankfurter Anstand“ unterzeichnet wurde. Zur Zeit der Disputation bestand aber diese Notlage nicht mehr; trotzdem aber sollen wir die Bedeutung derselben weder geringschätzen, aber auch nicht überbewerten. – Luther bestreitet, dass der Papst irgendwelche Obrigkeit hätte, doch es ist nicht zu bestreiten, dass der Kaiser und mehrere Fürsten die Sache des Papstes unterstützen, damit aber entsteht eine konkrete Lage: sind die Untertanen in diesem Fall der Obrigkeit zu gehorchen verpflichtet, oder ist für sie ein Widerstand, und zwar bewaffneter Widerstand möglich, erlaubt? Eine aktuelle Frage vieler Christen, eine schwere Antwort für Luther! Die natürliche Verteidigung gegen diesen Bärwolf bejaht Luther, ist dieser doch der Zerstörer des Staats und Hauswesens; diese scheint für Luther geradeso selbstverständlich zu sein, wie bei einer öffentlichen Feuersbrunst alle Menschen herbeieilen, um das Feuer zu löschen. In der Diskussion geht der Reformator so weit, dass er erklärt: „Mag man dem Papst Widerstand tun, so mag man auch allen widerstehen, die ihn verteidigen und schützen. Der Papst sucht vornehmlich die Seelen des ganzen menschlichen Geschlechts, das ist, er will vor allen Dingen, dass eine jegliche Seele soll seinen Gotteslästerungen unterworfen sein und um seinetwillen in die Hölle fahren. Da ist's not, dass man allem seinem Kriegsvolk, so unter ihm kriegten, entgegenziehe und zulaufe auch durch einen Aufruhr. Denn der Seelen Verdammnis sollen wir nicht gestatten. Dem Kaiser bin ich schuldig, das Leben zu lassen, aber nicht die Seele.“ Damit stehen wir vor einer entscheidenden Wende in Luthers bisheriger Auffassung, welche bisher jeden Widerstand verboten hatte. Diese Wende hat allerdings schon früher begonnen, und zwar hat der Reichstag zu Augsburg zur Wendung in Luthers Stellung zum Widerstandsrecht beigetragen, als vom Kaiser die von Melanchthon vorgelegte Apologie abgelehnt wurde und zu gleicher Zeit dieser erklärte, er sei zur Ausrottung der

Választ találunk erre a titokra a 61. tézisben, ahol arról van szó: a jelenlegi kényszerhelyzetnek és szükségállapotnak kell érvényt szerezni! A kényszerhelyzet jelenleg, mikor e cikkeket megfogalmazta, egy véres háború veszélye a Német-római Birodalmon belül a protestánsok és a katolikusok között, amely azonban később váratlanul megváltozott, mint már említettük, amikor április 19-én aláírták a „Frankfurti halasztást“. A vita elején ellenben ez a kényszerhelyzet már nem állt fenn; de mégsem kell ennek jelentőségét sem lebecsülnünk, viszont túlértékelnünk sem. – Luther vitatja, hogy a pápának bármiféle felsőbbsege lenne, vitathatatlan azonban, hogy a császár és több fejedelem is támogatja a pápa ügyét, ezáltal viszont egy sajátos helyzet áll elő: vajon ebben az esetben az alattvalók kötelesek-e engedelmessé válni a felsőbbségnek, vagy lehetséges, megengedett számukra a szembeszegülés, mégpedig a fegyveres ellenállás? Sok keresztyén időszerű kérdése, egy nehéz válasz Luther számára! Luther helyesli a természetes védekezést e vérfarkas (sátán kutyája) ellen, mivel ő pusztítója államnak és családnak. Luther számára ez éppoly magától értetődő, mint ahogy egy nyilvános tűzvésznél az összes ember odasiet, hogy oltsa a tüzet. A vitában a reformátor olyan messzire megy, hogy kijelenti: „ha az ember esetleg szembeszegül a pápával, úgy lehetséges, hogy szembeszegüljön mindennel, ami őt védelmezi és oltalmazza. A pápa kiváltképpen az egész emberi nem lelkét keresi, azaz mindenekelőtt azt akarja, hogy minden egyes lélek alávesse magát istenkáromlásainak, és övégette pokolra jusson. Szükségszerű, hogy az összes hadnépe hadakozzék alatta, elébe vonuljon, hozzáfusson akár egy zendülés révén is. Mert a lélek elkárkozását nem szükséges megengednünk. A császárnak adós vagyok életem feláldozásával, de a lelkeimmel nem.“ Luther eddigi felfogásának döntő fordulatához értünk, aki eddig minden szembeszegülést megtiltott. Ez a fordulat mindazonáltal már korábban kezdődött, éspedig az Augsburgi Birodalmi Gyűlés járult hozzá Luther álláspontjának fordulatához az ellenállás jogának tekintetében, amikor a császár a Melanchthon által előterjesztett védőbeszédet elutasította, és egyúttal kijelentette, eltökélte magát,

evangelischen Sekten entschlossen und werde mit dem Papst und anderen Fürsten beraten. Da gestattet er den Seinen den Widerstand, welcher im Namen und zur Verteidigung der Obrigkeit geschähe, deshalb auch rechtmäßig wäre.

Dieser Widerstand ist also in diesem Falle nicht nur erlaubt und möglich, sondern auch geboten. Darauf weisen die Thesen 61-70 unter der Überschrift: „Keinerlei Autorität oder Instanzen, noch bedenkliche Folgen können an der Gebotenheit dieses Kampfes irremachen.“ Die gegenwärtige Notlage und Notwendigkeit ist in die Waagschale zu werfen, so haben wir bereits gehört. Doch Luther geht in diesen Thesen noch weiter: „Wenn nun einer von diesem Ungeheuer, indem er, um es zu töten, ihm nachjagt, verletzt werden würde, so fasse ihn nicht das Gewissen ob der Verfolgung, sondern die Reue, dass er es nicht umgebracht hat“ (These 62). „So, wenn der Papst einen Krieg erregen würde, so ist ihm Widerstand zu leisten, wie einem rasenden und besessenen Ungeheuer ... denn er ist nicht Bischof, noch ein Ketzer, noch ein Fürst, noch ein Tyrann, sondern das Tier, was alles verwüstet, wie Daniel sagt“ (These 66-67). „Und es hilft den Königen, Fürsten, aber auch den Kaisern nicht, dass sie sich als Verteidiger der Kirche rühmen, da sie zu wissen gehalten sind, was die Kirche sei“ (These 70). Von einem Kompromiss kann also keine Rede sein. In der Disputation selbst sagt Luther unter anderem: „Dies ist ein gut Gleichnis, gleichwie wir alle Schuldige sind, zu einem gemeinsamen Brande hinzulaufen und zu wehren, also sind wir auch allzumal schuldig, gegen den Bärwolf zu streiten. Denn die Gegenwehr ist natürlich. Wenn der Kaiser nicht weiß, welchs die Kirche ist, so ist er noch zu leiden“ und später: „Es soll aber der Papst mit dem Geist des Mundes umgebracht werden und nicht mit dem Schwert. Antwort: Wir lassen zu, dass er entwischt und wird bleiben bis ans Ende der Welt, doch soll man ihm widerstehen, auch dem Kaiser und den Fürsten, die ihn verteidigen, nicht um des Kaisers willen, sondern um des ungeheuren Tiers willen.“ Das Widerstandsrecht, ja die Pflicht gegen Kaiser und Obrigkeit begründet Luther, aber auch die anderen Theologen Wittenbergs damit, dass diese, wenn sie die Evangelischen angreifen, nicht mehr Kaiser und Obrigkeit sind, sondern Soldaten, Räuber des Papstes.

hogy az evangélikus szektát kiírtja, s a pápával és más fejedelmekkel fog tanácskozni. Ekkor engedélyezi Luther övéinek az ellenállást, ami ezúttal a felsőbbség nevében és védelmében történik, így jogszerű.

Ez a szembeszegülés tehát ebben az esetben nemcsak engedélyezett és lehetséges, hanem meg is parancsoltatik. Erre utalnak a 61-70. tézisek a következő címmel: „Ennek a harcnak a szükségszerűségét semmiféle tekintély vagy hatóság, sem aggasztó következmény nem bizonytalaníthatja el.“ Amiképp hallottuk már: a jelenlegi kényszerhelyzetnek és szükségállapotnak kell érvényt szerezni. Luther azonban e tézisekben még tovább megy: „Mármost, ha valakit e szörnyeteg – amennyiben üldözőbe veszi, hogy megölje – megsebesít, úgy ne lelkiismeret-furdalást érezzen az üldöztetése miatt, hanem inkább megbánást, hogy nem ölte meg“. (62. tézis) „Így, ha a pápa háborút indítana, úgy szembe kell szegülni vele, mint egy tomboló és dühöngő szörnyeteggel... mert ő nem püspök, sem eretnek, sem fejedelem, sem zsarnok, hanem vadállat, aki mindent feldúl, ahogyan Dániel mondja“. (66-67. tézis) „És a királyokon, fejedelmeken, de a császárokon sem segít, hogy az egyház védelmezőiként dicsekszenek, mivel kötelességük tudni, hogy mi az egyház“. (70. tézis) Megegyezésről tehát nem lehet szó. Magában a vitában Luther többek között ezt mondja: „Ez egy jó hasonlat: mint ahogyan mi mindannyian adósak vagyunk, hogy egy tűzvészhez odafussunk, és a terjedését megakadályozzuk, annál inkább vagyunk valamennyien adósak, hogy e vérfarkas (sátán kutyája) ellen harcoljunk. Mert ilyenkor az ellenállás természetes. Ha a császár nem tudja, melyik az egyház, akkor még neki is szenvednie kell.“ És később: „Szájlehelettel kell megölni a pápát, nem pedig karddal. Válasz: hagyjuk, hogy megszökjön, és maradni fog a világ végezetéig, azonban szembe kell szegülni vele, a császárral és a fejedelmekkel is, akik őt védelmezik, nem a császár miatt, hanem e szörnyűséges állat volta miatt“. A császár és a felsőbbség elleni szembenállás jogát, sőt kötelességét Luther, de más wittenbergi teológusok is azzal indokolják, hogy ha ezek az evangéliumot megtámadják, akkor ők már nem császár és felsőbbség többé, hanem pápai rablóbandák.

Es ist bekannt, dass auch die Juristen zur Wende dieser Aussagen beigetragen haben. In komplizierten Rechtsfragen wandten sich die Fürsten nicht nur an Luther um Rat, sondern an die Rechtsgelehrten, Juristen, welche des öfteren mit ihren Entscheidungen auch Luther aufsuchten und seine Zustimmung erbat. Die Autorität seines Namens galt auch in Fragen der Politik als Wesentliches. „Wir Theologen lassen dem Reich seine Rechte, Gesetze und Ordnungen und solches die Juristen erkennen. Haben sie es also gemacht, so halten sie es, haben sie geordnet, dass man dem Kaiser widerstehen möge in öffentlichem Unrecht, so halten sie es auch; hätten sie es anders gemacht, so hättet ihr es auch anders.“ Und so ist es verständlich, wenn in einem Gutachten der Wittenberger Theologen vom Juli 1539, von Luther auch unterschrieben, der Standpunkt zum Ausdruck kommt: Der aktive Widerstand gegen den Kaiser sei zulässig. Gegen einen großen Tyrannen hat das Volk Recht zum Aufstand. „Bis die Gefahr vorüber ist, regiert nur das Naturrecht.“ (I. Kiss) Das Verhältnis zwischen Kirche und Obrigkeit, welches auch in unsrer Zeit vielerorts eine schwierige Frage geworden ist, kann nur von Gottes Wort her richtig und befriedigend beantwortet werden. Es sei bloß ein Zitat Bonhoeffers in Erinnerung gebracht: „Betreffend das Verhältnis der weltlichen Ordnungen zueinander und zur Kirche muss meines Erachtens an die Stelle der lutherischen Lehre der drei Stände: oeconomicus, politicus, hierarchicus, deren entscheidendes Merkmal und bleibende Bedeutung die *N e b e n e i n a n d e r* Ordnung statt jeder Überordnung ist, d. h. die Bewahrung der weltlichen Ordnung vor kirchlicher Fremdherrschaft und umgekehrt, eine aus der Bibel geschöpfte Lehre von den vier göttlichen Mandaten treten: Ehe und Familie, Arbeit, Obrigkeit, Kirche.“ Vor allem betont Bonhoeffer nun Folgendes: zunächst dass alle vier Mandate dem Reich Christi unterstehen, einerlei ob sie es wissen oder wollen oder nicht, sodann dies, dass gerade hiermit die Befreiung zu den ihnen spezifisch zukommenden Funktionen und Sachlichkeiten gegeben sind. „Der von der Kirche verkündete Herrschaftsanspruch Jesu Christi bedeutet zugleich die Befreiung der Familie, der Kultur, der Obrigkeit zu ihrem eigenen – in Christus begründeten – Wesen. Die Betonung der Eigengesetzlichkeit z. B. des Staates hat ihren Sinn gegenüber einer

Ismeretes, hogy e kijelentések jelentős változásához jogászok is hozzájárultak. Bonyolult jogi kérdésekben a fejedelmek nemcsak Lutherhez fordultak tanácsért, hanem jogtudósokhoz, jogászokhoz, akik döntéseikkel gyakran Luthert is felkeresték, és beleegyezését kérték. Nevének tekintélye politikai kérdésekben is lényegesnek bizonyult. „Mi, teológusok hagyjuk, hogy a birodalom jogait, törvényeit, rendelkezéseit és az ilyeneket a jogászok ismerjék. Ha tehát így rendelkeztek, ezt kell cselekedni; ha nyilvánvaló igazságtalanság esetén elrendelik a császár elleni szembeszállást, úgy azt kell betartani; ha másként döntöttek volna, úgy nektek is mást kellene tennetek.“ Így érthető, hogy 1539 júliusában a wittenbergi teológusok egy Luther által is aláírt szakvéleményében ez az álláspont jut kifejezésre: a császár elleni cselekvő ellenállás megengedett! Egy nagy zsarnok ellen a népnek joga van lázadásra. „Amíg a veszély elmúlik, pusztán a természetjog uralkodik“. (I. Kiss) Az egyház és felsőbbtség közti viszonyt, amely időnkben is sok helyütt nehéz kérdéssé vált, csak Isten ígéjéből lehet helyesen és megfelelően megválaszolni. Emlékeztetőül idézzük fel Bohnhoeffert egyik mondatát: „Nézetem szerint a világi rendek egymáshoz és egyházhoz való viszonyát a lutheri tanítás hármasszempontja szerint kell értelmezni (oeconomicus, politicus, hierarchicus), amelyek meghatározó ismertetőjegye, elvitathatatlan érdeme az e g y m á s m e l l é-rendeltség, bármely fölérendeltség helyett. Azaz a világi rend megőrzése a tőle idegen egyházuralomtól, és megfordítva; egy a négy isteni felhatalmazásról szóló bibliai tanítás közbeiktatásával: házasság és család, munka, felsőbbtség, egyház.“ Bohnhoeffert mindezekelőtt a következőket hangsúlyozza: először, hogy mind a négy felhatalmazás Krisztus birodalmának alárendelt, függetlenül attól, hogy ők tudják-e, akarják-e vagy sem. Továbbá, hogy az őket sajátosan megillető szerep és feladatkörök alól éppen így kaptak felmentést. „Jézus Krisztusnak az egyház által hirdetett hatalmi igénye egyúttal a család, a kultúra, a felsőbbtség – Krisztusban megalapozott – saját lényegüktől való megszabadulását is jelenti. Az önrendelkezés hangsúlyozásának, pl. az államének, az egyházi, papi uralom

Heteronomie (Abhängigkeit) kirchlicher Theokratie ...“ Wir sind nicht nur Untertanen, sondern auch Mitverantwortliche. Diese Mitverantwortung für das, was im Staat, in der Welt geschieht, gründet in dem Glauben, dass auch die anderen Ordnungen dem Herrn Christus unterstehen und wir in diesen seine Zeugen und Mitarbeiter sein sollen. Evangelischer Glaube schließt also politische Verantwortung nicht aus, sondern im Gegenteil ein. Allerdings sollte man auch heute das Wort des Reformators öfters lesen und darüber nachdenken: "Obrigkeit-ändern und Obrigkeit-bessern sind zwei Dinge, so weit voneinander wie Himmel und Erde. Ändern mag leicht geschehen; bessern ist misslich und gefährlich. Warum? Es steht nicht in unserem Willen oder Vermögen, sondern allein in Gottes Willen und Handeln.“ Sollte aber eine Obrigkeit Gottes Willen dauernd missachten, dann wäre der Gehorsam an dieser Obrigkeit einfach Verrat des Willens Gottes. Luther hat bis aufs äußerste dafür gerungen, dass es zu keinem bewaffneten Widerstand gegen Kaiser und Obrigkeit käme. Er sah darin einen Dienst, welchen er als Landeskind seinem Vaterlande und natürlichen Landesherrn mit aller Treue erfüllte. Er hat so den Christen ein gutes Vorbild gegeben, doch zugleich daran erinnert, Staat und seine besondere Gesetzlichkeit finden ihre Grenze nicht nur da, wo Glaube, Gottesdienst und Kirche beginnen, sondern auch da, wo die Gerechtigkeit und die Ordnung menschlichen Zusammenlebens verletzt werden. Das gilt nicht nur für den sozialen Bereich, sondern für alle Gebiete menschlichen Lebens! (H. Kunst Seite 402)

Die Frage der Obrigkeiten und Fürsten wurde auch des öfteren in den Tischreden besprochen. Einmal beklagte Luther: „Die Fürsten beten jetziger Zeit nicht, wenn sie etwas wollen anfangen, sondern sagen nur also: Drei mal drei ist neun; das fehlet nicht. Oder: zwei mal sieben ist vierzehn, diese Rechnung fehlet nicht, also muss es gewiss hinaus gehen. So spricht nun unser Herr Gott: Für wen haltet ihr mich denn? Für eine Ziffer, die nichts gilt? Ich muss vergebens hier oben sitzen? Darum kehret er ihnen die Rechnung gar um und machets ihnen alles falsch“. Ob Fürsten, Amtsträger beten oder nicht, das ist ihre Sache. „Wir Christen aber sollens wissen, dass das ganze leibliche Regiment und Wesen stehet und bleibt, so lange es stehen soll, allein durch Gottes Gebot und der Christen Gebet.

heteronómiájával szemben van értelme...“ Mi nemcsak alattvalók vagyunk, hanem részesei is a felelőségnek. Ez az osztozás a felelőséggel mindazért, ami az államban, a világban történik, abban a hitben megalapozott, hogy a többi rendszer is az Úr Krisztus uralma alá rendelt, és nekünk ezekben az ő tanúivá és munkatársaivá kell lennünk. Az evangélikus hit tehát nem zárja ki a politikai felelőséget, hanem ellenkezőleg, magába foglalja azt. Mindazonáltal ma is gyakrabban kellene a reformátor beszédét olvasni, és azon elgondolkodni: „A felsőbbség megváltoztatása és a felsőbbség jobbá tétele két dolog, oly messze egymástól, mint ég és föld. A változtatás könnyen történhet; a jobbá tétel bizonytalan és veszélyes. Miért? Mert ez utóbbi nem a mi akaratunkon vagy képességünkön múlik, hanem egyedül Isten akaratán és cselekedetén.“ Ha azonban Isten akaratát egy felsőbbség tartósan semmibe venné, akkor az e felsőbbség iránti engedelmesség egyértelműen Isten akaratának az elárulása volna. Luther a végsőkig harcol azért, hogy ne kerüljön sor a császár és felsőbbség elleni fegyveres szembeszegülésre. Ő ebben szolgálatot látott, amelynek tartományi polgáraként hazájának és természetes tartományurainak teljes hűséggel tett eleget. Így jó példát mutatott a keresztyéneknek, ugyanakkor emlékeztette is őket arra, hogy államnak és sajátos törvényszerűségének a határa nemcsak ott van, ahol a hit, az istentisztelet és az egyház kezdődik, hanem ott is, ahol az igazságot és az emberi együttélés rendjét megsértik. Ez nemcsak a szociális kérdésekre vonatkozik, hanem az emberi élet egész területére. (H. Kunst 402. old.)

A felsőbbségek és fejedelmek kérdését gyakran asztali beszélgetések formájában is megtárgyalták. Luther egy alkalommal panaszt emelt: „A fejedelmek manapság nem imádkoznak, ha bele akarnak vágni valamibe, így csupán azt mondják: $3 \times 3 = 9$; ez nem hibádzik. Vagy $2 \times 7 = 14$, ez a számolás sem hibádzik, tehát biztosan ennek kell kijönnie. A mi Urunk, Istenünk ekkor így szól: minek tartotok hát engem? Egy számjegynek, ami semmit nem ér? Hiába ülök itt fenn? Ezért is fordítja nekik visszájára a számítást, és ellenükre tesz.“ Hogy a fejedelmek, tisztségviselők imádkoznak-e vagy sem, ez az ő dolguk. „Nekünk, keresztyéneknek azonban tudnunk kell, hogy minden világi kormányzás és emberi lét egyedül Isten parancsolata és a keresztyének imája által áll fenn és marad meg mindaddig, ameddig állnia kell.

Das sind die Säulen, so die ganze Welt tragen. Wenn nun diese werden abgehen, so muss es alles zu Boden fallen ... weil die zwei Säulen schier wollen sinken und brechen. Denn die Welt will es auch nicht anders haben; weil sie Gottes Wort nicht leiden will, höret sie nicht auf, wider ihre Säulen zu toben, die sie tragen; als wollte sie, wie ein unsinniger Hausvater selbst alles ineinander reißen. Nun, wir halten, so lange wir können, ob wir schon keinen Dank davon haben; kommts aber zum Fallen, dass Gottes Wort und der Christen Gebet aufhöret, so gnade der Welt ihr Gott, der Teufel“. Bitte, Gebet, Fürbitte und Danksagung für die Obrigkeit sollen auch in unsrer Zeit nicht verstummen! Sie gelten noch immer und bis zum letzten Tage dieser Welt als die eine Säule, welche nach und neben Gottes Ordnung und Gebot das „leibliche Regiment und Wesen“ trägt.

Ezek azok az oszlopok, amelyek az egész világot hordozzák. Ha mármost ezek elpusztulnak, úgy mindennek porba kell hullnia... mert ez a két oszlop csaknem süllyedni és összetörni akar. Hiszen a világ nem akarja másként; mivel Isten ígéjét nem akarja elszenvetni, nem hagy fel azzal sem, hogy háborogjon oszlopai ellen, amelyek őt hordozzák; mint az esztelen családapa, aki mindent össze akarna dönteni. Mármost, mi kitartunk, amíg tudunk, akkor is, ha már nem lesz számunkra ebben köszönet; ha viszont bukásra kerül sor, hogy Isten ígéje és a keresztyének imája megszűnik, úgy irgalmazzon nekik e világ istene, az ördög.“ Végül egy kérés: a felsőbbség iránti ima, könyörgés és hálaadás napjainkban se némuljon el! Mert még mindig, és a világ végezetéig is azon egyetlen oszlopnak minősül, amely Isten rendje és parancsolata után és mellett „a világi kormányzás és emberi lét“ hordozója.

IN MEMORIAM WELTLER ÖDÖN 1911 – 2011

„Száz szál gyertyát, száz icce bort, ide az asztalra!” A gyertyákat azért, hogy tisztábban lássuk az elmúlt száz esztendőit. A bort pedig azért, hogy legyen kellő bátorság ahhoz, amit most kell elmondani – „lagzi multán”! Senki ne felejtse: borban az igazság!

„Eddig hol bujkáltál?” – kérdezte tőle az egyik „menő”, akkor még „vonalas”, azóta köztudottan „perjeles” lelkészársa, amikor a nyolcvanas évek elején nyugdíjba vonult és Budapestre költözött. Megérdemelné a kérdező, hogy e pimasz kérdésfeltevéséért ne hallgassam el a nevét, de azt mégsem érdemli meg, hogy egy az ünnepeltnek emléket állító kiadványban (ha negatív értelemben is) szerepeljen a neve. „Azt már nem!” – mondaná édesapám.

Bármennyire meglepően hangzik, a Bábolnán, Bonyhádön, Rajkán és Ágfalván evangéliumot hirdető evangélikus lelkész többnyire Budapesten „bujkált”. Pl. a Márvány utcában, ahova abban az időben nem sűrűn tették be a lábukat a pesti és a vidéki evangélikus lelképásztorok. Aki nem hiszi, az egykor titkosított, ma már nyilvános levéltári jelentésekben utána járhat. Ott fogja találni az ő nevét is azon kevesek között, akik Ordass Lajos iránti tiszteletüket és szeretetüket minden tiltás és fenyegetés ellenére nyilvánosan vállalni merték, és a törvénytelenül leváltott, eltávolított püspököt Márvány utcai magányában többször is meglátogatták.

Mi tagadás, bujkált, ha ezt bujkálásnak lehet nevezni (inkább talán bújtatásnak kellene mondani), a német nyelvben, amit anyanyelvi szinten beszélt. 25 évvel ezelőtt három német nyelvű előadás megtartására kérték, ha jól emlékszem, a Várban. E három tanulmány, amelyet most magyarul is közzé teszünk, akkor csak németül hangozhatott el. 1986-ban még nem volt kellő egyházvezetői bátorság, hogy ezek a Luther-tanulmányok magyar nyelven is megjelenhessenek, megszólalhassanak. Az író személye éppen olyan szálka volt az illetékesek szemében, mint Luther Márton neve és munkássága...

Már csak kevesen emlékezhetnek rá, hogy ennél jóval korábban is „bujkált” Budapesten, mégpedig az ötvenes években, az Üllői út 24-ben, a második emeleti kápolnában, amikor a Dunántúli Evangélikus

Egyházkerületet egyetlen tollvonással megszüntették. Az önfelosztató kerületi közgyűlés nyitó-istentiszteletének szolgálatát, amely a közgyűlést megelőző estén tartatott, tőle kérte az akkori egyházvezetőség. Az igehirdetés alapigéje: „Ne félj te kicsiny nyáj, mert úgy tetszett a ti Atyátoknak, hogy nektek adja az országot”. (Lk 12,32) Ma is időszerű akkori figyelmeztetése, habár a nyugati egyházkerület immár 11 éve újra életre keltetett: „Isten tart ma ítéletet a pásztorok fölött, mert jobban szerették az aklot a nyájnál.” – Egyháztörténeti tény, hogy a szervezők még kántorról sem gondoskodtak. Zalánfy Aladár sietett a segítségére! Rajtuk kívül még ketten voltak jelen az egyházkerületi közgyűlés nyitó-istentiszteletén. Egyikük hivatalból, ezért az ő nevét nem említem. Ellenben a másik neve (valójában ő volt „a” gyülekezet) ne merüljön feledésbe: Groó Gyulának hívták! Vajon hol bujkált e szomorú estén a dunántúli egyházkerület lelkészi kara?

Jellemző, hogy az egyházvezetőség tagjai közül többen vele, az ő neve alatt küldték ki Nyugatra szánt leveleiket. Az ő háta mögé bújva, titokban építgették nyugati kapcsolataikat. Talán azt gondolták, hogy neki mindegy, neki nem számít, ha fekete pont kerül a neve mellé? Nem a nevüket akkor nyíltan vállalni nem merőknek kellett volna, ill. kellene feltenni a kérdést: „És ti hol bujkáltatok?”

Az Evangélikus Élettel és Lelkipásztorral egész életében hadilábon állt. Ha hébe-korba megkérték is egy-egy cikk vagy ígétanulmány megírására, azok rendre megcsonkítottan, átírtan jelenhettek meg. S tették mindezt azok, akiknek szinte minden írásuk, megnyilatkozásuk tanfegyelmi eljárásért kiáltott. Arról nem is szólva, hogy míg ő a nevét adta az írásaihoz, addig tanulmányainak a megrontói a névtelenség homályába bújva mosták kezeiket, másokra mutogattak, vagy éppen a nyomda ördögét emlegették. Ki csodálkozik ezek után, hogy élete utolsó évtizedében (1988-1998) egyre gyakrabban mondogatta: „Fiam, legszívesebben kilépnék ebből az evangélikus egyházból!”

Ritkán sírt. Amikor utoljára látogatta meg Zürichben élő leányát, vejét és két unokáját, tudta, hogy többé nem láthatja őket. A búcsúesti vacsoraasztalnál a legszebb zenék hangzottak fel, megannyi alkalomhoz illő remekmű. Amikor Mozart Á-dúr klarinétversenyének csodálatos lassú tételét hallgatta, potyogtak a könnyei...

Weltler Sándor



ÉDESAPÁM – MEIN VATER

IN MEMORIAM EDMUND WELTLER 1911 – 2011

„Hundert Kerzen, hundert Schoppen Wein auf den Tisch hierher!“ Die Kerzen, um die letzten hundert Jahren klar zu sehen. Wein, um Mut zu haben, auszusagen, was man jetzt aussagen muss – „nach der Hochzeit“. Mann soll ja nicht vergessen: „im Wein ist die Wahrheit!“

„Wo hast du dich bisher verborgen?“- fragte ihn einer seiner Kollegen Anfang der 80er Jahren, als er in Rente ging, und nach Budapest umzog. Der einst verehrte, der damaligen Kirchenpolitik zuverlässige Priester liess sich seither Stasi beweisen. Er verdiente, dass ich seinen Namen wegen der frechen Fragestellung nicht verschweige, er verdient aber nicht, dass diese Denkschrift (wenn auch im negativen Sinne) seinen Namen enthält. „Aber das geht doch nicht!“- würde mein Vater sagen.

Lautet das auch so überraschend, der evangelische Pfarrer, der in Bábolna, in Bonyhád, in Rajka (Ragendorf), und in Ágfalva (Agendorf) das Evangelium predigte, „verborg sich“ meistens in Budapest. Zum Beispiel in Márványstraße, die damals nicht oft von evangelischen Pfarrern aus Budapest oder „aus dem Lande“ besucht wurde. Wer das nicht glaubt, der kann in den einst verheimlichten, heute bereits veröffentlichten Berichten in dem Archiv nachschauen. Man findet auch seinen Namen unter den wenigen, die wagten, ihre Ehre und Liebe zu Lajos Ordass trotz alles Verbotes und aller Bedrohung offen zu äussern, und von denen der ungerecht entlassene Bischof in der Einsamkeit mehrmals besucht wurde.

Na ja, er verborg sich, wenn es man so bezeichnen kann. Vielleicht sollte man eher sagen, er wurde in der deutschen Sprache verborgen, die er wie Muttersprache gesprochen hat. Vor 25 Jahren wurde er gebeten, drei deutschsprachige Vorlesungen in der Burg - wenn ich mich recht erinnere - zu halten. Die drei Studien, die jetzt auch auf Ungarisch veröffentlicht werden, durften damals nur auf Deutsch vorgetragen werden. 1986 war die Kirchenführung noch nicht tapfer genug, dass diese Luther Studien auch auf ungarischer Sprache vorgetragen oder publiziert werden. Die Person des Authors war

ebenso ein Dorn im Auge der Zuständigen, wie der Name und das Werk von Martin Luther.

Nur noch wenige können sich daran erinnern, dass er sich wohl früher in Budapest „verbarg“, und zwar in den 50er Jahren, in Üllöistraße 24, in der Kapelle im zweiten Stock, als die Evangelische Diözese Transdanubien mit einem Federstrich erlöscht wurde. Er wurde von der damaligen Kirchenführung um den Dienst im Eröffnungsgottesdienst der sich auflösenden Bezirksversammlung gebeten, der am Tag bevor stattfand. Der Text der Predigt war: „Fürchte dich nicht, du kleine Herde, denn es ist eueres Vaters Wohlgefallen, euch das Reich zu geben.“ (Lk 12,32). Der damalige Hinweis von ihm ist auch heute hochaktuell, obwohl die Evangelische Diözese Transdanubien vor 11 Jahren wiederhergestellt wurde: „Gott beurteilt die Hirten, weil sie den Stall der Herde bevorzugten.“ Es ist Tatsache in der Kirchengeschichte, dass es nicht einmal für einen Kantor besorgt wurde. Ihm kam Aladár Zalánfy zu Hilfe. Außer den beiden waren noch zwei Menschen im Eröffnungsgottesdienst der Bezirksversammlung anwesend. Einer von ihnen von Amts wegen, deshalb erwähne ich seinen Namen nicht. Der Name der anderen (er war eigentlich die Gemeinde selbst) soll aber nicht in Vergessenheit geraten: er hieß Gyula Groó. Bloß wo verbargen sich die Pfarrer aus der Diözese Transdanubien an diesem traurigen Abend?

Es ist typisch, dass einige Mitglieder der Kirchenführung ihre Briefe nach Westen durch ihn, unter seinem Namen geschickt haben. Man hat hinten ihm verborgen Westkontakte gebaut. Hätte man gedacht, es zählte ihm nicht, dass ihm der Name überschattet wird? Sollte die Frage nicht an diejenige gestellt werden, die ihren Namen damals verschwiegen: „Wo habt ihr euch verborgen?“

Mit dem Wochenblatt „Evangélikus élet“ (Evangelisches Leben) und mit dem Monatschrift „Lelkipásztor“ (Seelenhirt) war er lebenslang Schuss. Wurde er ab und zu auch gebeten, einen Artikel oder eine Textvorlesung zu schreiben, sie erschienen immer wieder abgekürzt oder umgeschrieben. Und das haben eben die getan, die wegen ihrer Schriften und Äusserungen hätten selbst zur Verantwortung gezogen werden können. Ganz zu schweigen davon, dass solange sein Name ihm zu seinen Schriften nicht zu schade war,

haben sich die Verderber seiner Studien namenlos in Unschuld gebadet, sie haben anderen beschuldigt, oder über Druckfehler gesprochen. Würde sich jemand darüber bewundern, dass er in dem letzten Jahrzehnt seines Lebens (1988-1998) zu sagen pflegte: „Mein Sohn! Am liebsten würde ich aus dieser evangelischen Kirche austreten.“

Er hat selten geweint. Als er letztes Mal seine Tochter, seinen Schwiegersohn, und seine zwei Enkelkinder in Zürich besuchte, wusste er, dass er sie nicht mehr sehen kann. Es ertönte am Abschiedabend beim Abendessen die schönste Musik, eine ganze Menge von Meisterwerken zur Gelegenheit. Als er den wundrebaren, langsamen Satz des Klarinettenkonzerts von Mozart in A-Dur hörte, fielen ihm die Tränen...

Sándor Weltler

TARTALOMJEGYZÉK

| | |
|---|-----------|
| A heidelbergi találkozó 1518-ban – németül | 4. oldal |
| A heidelbergi találkozó 1518-ban – magyarul | 5. oldal |
| A lipcsei találkozó 1519-ben – németül | 30. oldal |
| A lipcsei találkozó 1519-ben – magyarul | 31. oldal |
| A wittenbergi találkozó 1539-ben – németül | 64. oldal |
| A wittenbergi találkozó 1539-ben – magyarul | 65. oldal |
| In memoriam Weltler Ödön – magyarul | 96. oldal |
| In memoriam Edmund Weltler – németül | 99. oldal |